

శ్రీ
సంగమ ప్రతాపరుద్రీయ
నాటకము

[రంగప్రసాద]

ప్రయోగానుకూలముగా
కాశ్మీరునుమలచే

శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి గారి
చాళికాపురుషుని సంస్కృతీకము

ప్రథమ ముద్రణము

ప్రకాశకలు

వేంకటరాయశాస్త్రి అండ్ బ్రదర్స్
స్వామిగుడిసందు, లింగి నెట్టిపాళె, మద్రాసు-1

Revised

1973

రు. 2-00

శ్రీ

సంగ్రహ
పతాపరు| దీయ నాటకము
(రాజగ ప్రతి)

ప్రయోగానుకూలముగా

శాస్త్రి మనుమలచే

శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి గారి

నాటకమునుండి సంగ్రహీతము

ప్రథమ ముద్రణము

ప్రకాశకలు

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి అండ్ బ్రదర్స్
4, మల్లికేశ్వరస్వామిగుడిసందు, లింగిసెట్టిపేథి, మద్రాసు - 1

All Rights Reserved

రు. 2-00

ప్రధాన పాత్రములు

ప్రతాపరుద్రుడు

యుగంధరుడు

జనార్దనుడు

విద్యానాథుడు

చెకుముకిశాస్త్రి

విశ్వక్సేనుడు

మేక్షాశరావు

శేరయ్య

పెద్దసెట్టి

భల్లీనుత్తా

వలీఖాను

ఖుస్రూఖాను

ముస్తఫాఖాన్

ఫిరోజ్ ఖాన్

ధర్మసింగు - ప్రతీహారి

దావారికుడు (మహమ్మదీయ)

సహాయ పాత్రలు

నటీ, మార్దంగికాదులు, సిపాయీలు, వెట్టివాని శిష్యులు, వజీర్లు, గుమాస్తాలు మొదలగువారిని సందర్భానుకూలముగా సర్దుకొనఁదగును.

అంకములలో భాషితములను పద్యములనుకూడ తగ్గించుకొనవచ్చును.

ప్రతాపరుద్రుడు శేరయ్య పాత్రలు ఒక్కరు, యుగంధరుడు వెట్టివాడు పాత్రలు ఒక్కరు ధరించుట మంచిది.

శ్రీ

సంగ్రహప్రతాపరుద్రీయనాటకము

నాం ది

ఉ. ౧ నీటను దాగి, ౨ కొండకొలి

నెక్కొని, ౩ నేలను బొడ్డె పెట్టి, ౪ పె

న్నోటను జక్క నేసి, ౫ యడు

గు ల్పగ మేదియు దవ్వు దాటి, ౬ రా

వోబొనరించి, ౭ కట్టి, ౮ కలు

ముచ్చయి, ౯ దొంగిలి, ౧౦ లేదటండు, ౧౧ టా

బోటుగఁ ౧౨ గత్తిదూయు టక

బొంకరి యాకనియాలు నేలుతగా.

౧

౧. ఇందు నారాయణుని యవతారములు వర్ణింపఁబడినవి. 1. మత్స్య
మూర్తియై, 2. మండర వర్వతముయొక్క మొదటిభాగముకడ నుండి అనఁగా
మూర్తయై, 3. వరాహమై, 4. పెద్దనఖము(అ)తో చీల్చి - వరసింహమూర్తియై,
5. (వరాహవతారమునందు నాలుగు పాదములుండఁగా అందులో రెండింటిని
నడలి అనఁగా) రెండే పాదములు గలిగియు దూరము అంఘించి స్వర్గ పాతాళముల
మఱవ అంజులై చి - నామనమూర్తియై, 6. రాజాటం బాడిచి - పరశురామండై,
7. నేతువును నిర్మించి - క్షిరామండై, 8. బలరామండై, 9. వెన్న దొంగిలించి -
క్షిక్ష్మండై, 10. అత్యలదని నావనుచేసి - బుద్ధుండై, 11. నాగుముగా, 12. కల్కవ్రత
తారమైన నారాయణుండగు,

కథాంశనూతనావీతర విద్యయములను చదువరు యాహించుకోనవలయును.

ప్రథమాంకము

స్థలము :—పీఠగల్లు, నగరము వెలుపల తోటలో మంత్రికచ్చెరి.

[అంతట జనార్దనమంత్రి యుపవిష్టుఁడుగాఁ బ్రవేశించును.

పరివారము ఉచితప్రకారములఁ బ్రవేశించును.]

జనార్దనుఁడు.—[ఏమో వ్రాయుచు, చింతించుచు, ఆత్మగతము] చార దృష్టిచేఁ గని యూహించినది ప్రత్యక్షమే అయినది. వచ్చినవిధమును మొత్తమునం జూడఁగా ఇది దాడియే, సంశయము లేదు. గడుముఁదలయే నడుపుచున్నది. వీఁడు అన్నగారును ఏలినవారును లేని సమయముఁ జూచి వచ్చినాఁడు. వీనికి మంచి తేగు దృష్టియున్నది. వీనికి తేటికి సెలవిచ్చితినిగదా, రానీ సర్వమును బయటఁబడును. అన్నగారు యాత్రకు వెడలినపుడు సవారిచెంతకు నన్నుఁ బిలిచి 'జనార్దనా, వీచేత రాజును రాష్ట్రమును, తొమ్మిదిలక్షల విలుకాండ్రను అప్పగించితిని, భద్రము.' అనిరి. ఈసమస్తమును అన్నగారికి మరల నప్పగించి వారి మెప్పు పొందఁగలనా? [వామాక్షి స్పందనము నూచించి] హా! ఏమి యీ యశకవనము! అప్పగింపను గాఁబోలుఁగదా!

ధర్మసింగు.—[ప్రతీహరుడు ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

జనా.—[ఆత్మగతము] ఆహా! ఏమి యీ శకవనములు పరస్పరవిరుద్ధములు. తొలుత శ్రమ గతిగి పిమ్మట మేలు కలుగునట; ముందు కాఠిన్యము, పిమ్మట నమృతము. [ప్రకాశము] ఏమోయి ఏమి?

ప్రతి.—కురకసర్దాలు వరీఖాను ఖుస్రూఖానుతోను ఒక జవానుతోను వచ్చి వున్నాడఁ!

జనా.—మంచిది; తోడ్కొనిరా, ఇద్దఱునుమాత్రము.

ప్రతి.—దేవరవారియజ్ఞ. [అని నిక్కురిమించి వరీఖాను ఖుస్రూఖా నలను తోడ్కొని వచ్చి] వారుగో మహామంత్రిగారు. [అని జనార్దనుని చూపుచు.

[జనార్దనుఁడు లేచి కొన్నియడుగులు వరీఖానునకు ఎదురు పోవును. వరీఖానుఁ డును ఖుస్రూఖానుఁడును జనార్దనునికి సలాములు చేయుదురు. జనార్దనుఁడు ఒడలు సలాములు చేయును. నాకరులు ఆగంతులకుఁ బెండు వర్చీలను తెచ్చి యుండుటచే.

జనా.—కూర్చుండవలయును.

[మువ్వరును కూర్చుందురు.

జనా.—కుశలమా మీ సుల్తానుగారికి? ఇంతదూరము ప్రయాణ శ్రమ నోర్చుటకు కారణ ముండవలయును.

వలీ.—[మందహాసముతో] అల్లా క'తాచ్చుంవల్ల మా యేలినవారు ఘయాబాద్దీక్ టోమ్లాక్ సుల్తానువారికి కుషలమే. తను యేలినవారు ప్రతాపరుద్రనుహారాజువారికి కుషలంగాదా?

జనా.—మా యేలినవారికి కుశలమే.

వలీ.—మేము వచ్చినకారణం గొప్పదే. మా సుల్తానువారికి కాబూలువాడికి పేసెవర్ పగ్గణా మాకీ రావాలా మాకీ రావాలా అని తక్రూర్ గల్లి ఇద్దర్కి నమ్మక్ అంగార్ ఆయింది. అటుపైన కాబూల్వాడు మా ఢిల్లీ మీదికి దాడీ వస్తున్నాడు. ఈ పనుయంలో తను యేలినవారు వ్యయంగా దండు నడ్చుకొని వచ్చి పచాయపద్వాలా అని మా సుల్తాన్వారు నా నోటితో నున్వీ చేస్తున్నారే. తమరు మహారాజా వారికి మాకీ భేటి చేయించి మా కొరికాకి సెర వేర్పించవాలా కోర్తాం.

జనా.—మీ సుల్తానుగారితో సఖ్యము మాకు సంతోషమే; కాని, మీ రాయబాగమును గుతించి కొన్ని సంకలము అడిగెదము, కొపము వహింపక తీర్చదరా?

వలీ.—చింతవ్యంగా తీర్చుతాం.

జనా.—

అ. పెలవు లేక మీరు సీమఁ జొచ్చుట యేల?

వగరు తెల్ల నడవిఁ బట్టు పేల?

దం డి దేల? యొక్కదారి నంతయు రాక

చెదరి చెదరి యిట్లు చేరు పేల?

౧

వలీ.—అవచ్చం పమాధానం నున్వీ చేస్తాం. వట్టి.—ముందుగా మీకీ తెల్పడానికి మాకీ పుర్నీత్ లేకొయింది. మా సుల్తాన్వారు 'ఓరంగోల్మనుహారాజువారికి మనమీద చాలా దయా వుంటుంది, అంటే ప్లేహం వుంటుంది, ముందు తెల్పకందా మమ్మకెల్లీ నా వారు ఏమీ ఆచ్యపింధరులే, కెల్లండి కెల్లండి' అని మాకీ చాలా తొండర పెట్టినారే. గెండు.—మేము చల్లనిచేపంనుండి వచ్చేకప్పుడు ఈ చేపంయందానికి నిల్వాలేక వగరో నడ్వటం లేదు; కాత్రి నడ్వటం, వగరో చల్లని నీజాకోపం నాడులులో నుకాం చేయటం, పమాధాన మైందా?

జనా.—మంచిదిగాని, మూడవవిషయము,—మీ రాజ్యముపైకి దాడివచ్చుచుండగా, ఢిల్లీకి గొప్పసర్దార్లు మీరు రాజ్యము వదలి గొప్పదండుగోవచ్చుట ఆశ్చర్యముగా నున్నది. రాయబారమైన, ఒకరిద్దఱు గొప్పవారు కొంచెపాటి ఖరి జనముతో వత్తురు, ఇంక రాణువ యెంత?

వలీ.—సుహృదులవారు చిత్తగించవాలా. కాబూల్ వాడికి ఢిల్లీకి మధ్యలో ఎందర్ నవాబులు అందర్ ఎదిరిస్తార. అందరికి చాటుకొని వచ్చినా, మాకి మించిన సర్దార్లు మా సుల్తాన్వారి హాజరంలో వున్నారు. వారికి వుండే దండూమే ఈ హల్కాదండూ యేపాటి! ఇది వుంటే యెంత? లేకపోతే యెంత? మేము వెల్లవలసినవే [చిటికవైచుచు] ఎంతలో వచ్చినామో [చిటికవైచుచు] అంతలో వెల్లలేమా? హల్కాక తావ్వుం చల్లగా మీదయా బాగా వుండితే మాకి యేమీ తక్వా? ప్రతాపరుద్రసుహారానావార! చాలా గొప్పవార! అని, వారికి పంపేది రాయబారం హల్కా వుండకుడదు అని, మాతో ఈ కొద్ది రాజ్యానికి సుల్తాన్వార్ పంపినార. మరి యీదారిశీ వెల్లి ఖట్టంపట్టుకొమ్మని అందుకీ కోపంకూడా సుల్తాన్వార్ ఈజిప్టుర్ పంపినార. అఖాబూన్వాడికి మన రాజ్యాలులో ఇంగువ సాలామిస్రి అమ్మకొని బలికేలాగ చెయ్యవాలా అని సుల్తాన్వారిది సంకల్పం. అందుకీ కోపం యొక్క డెక్కడిది దండు నమా చేస్తావున్నార. మాకి ఇక్కడి పంపినార. నాలుగు. రస్తు సరఫరాలు జరగవని చెదిరి చెదిరి వచ్చినాం.

జనా.—మంచిది గాని, వారిని సర్దారునిగా దండు తోడ్కొని రమ్మనెడలేమి? ఏమి యిట్టి రాయబారిము తెచ్చితిరి?

వలీ.—లేదు అన్నగాదూ, ప్లేహంచేత సుల్తాన్వారు ఆ ప్రకారం కొరినార. పోనీ సుహృదులవారు రాకొస్తే దండుకీ సర్దార్లకీ పంపితే చాలా.

జనా.—వారిని రమ్మనుమాట ప్రస్తావించకుండు. వారముదినములలో లేటి కలుగజేసెదను.

వలీ.—పీహా ఆలాగయితే మాకి చాలా ఆశక్యం అయితుంది. మేము ఇంకా ఖట్టాన్ని కూడ పోవాలి వుంది. మా మీద చాలా దయాచేసి, మాకి రేపే లేటికి తెలిపింపవాలా కొర్తాం.

జనా.—మాయేలినవారు ఇప్పుడు నగరమున లేరు, నేడో లేపో వత్తురు, వచ్చినవెనుక మీరు దర్శనము చేయవచ్చును.

వరీ.—చాలా మంత్రోపం. తమవొక్క గొప్పతనం మేము మా దేవంలోనే
విన్నాం విన్నాం. ఇప్పుడు ప్రతిక్షంగా చూచినాం. తమకు ఇంతా ఘోరాలు అని
మేము తలచలేదు. తమపేరూ అంటే మా దేవంలో కూడా గడ్డదా గదా.
ఈలాగ గదా మా దేవంలో వీవీర్ శోల లాపడార్.—

గేయము

వీరయుగంధర్ పేరు చెప్పితే వీరు విడుచు మోదా,
రుద్రయుగంధర్ముద్ర పెట్టితే విద్రవోరు హాథీ,
బాలయుగంధర్ రీతి పల్కితే పేరిదుర తుపాకీ,
సూరయుగంధర్ వీరము వింటే పారదుర ఫిరంగీ,

ప్రౌఢయుగంధర్ దాడి పాడుతా నేడవకుర బాబా.

ఇలాగా ఒక్క గనుర్ హయ్యేలాగ హమేషా మేము మా సుల్తాన్వారు విన్న మహా
వింత్రీ యుగంధరుల్వారికి దర్శణం చేస్తాన్న యీగోతే మా జన్మమ్మి మంచి
లోకే. ఇక మేము శాలపు పుచ్చుకోవచ్చునా?

జనా.— సామెలుగాదూ, శేను జనార్దవమంత్రిని. అన్నగారు కొంచెము
ప్రయాణము పోయియున్నారు, త్వరలోనే వచ్చెదరు.

వరీ.—బలిపరి, వినివున్నాం. వారికి మించినవారు తమర్, అందుకే ఇక
నిదర్శణం. వారూ రాజా యిద్దరూ లేర్. మీయావున్నార్, వారికి ఇద్దరికి మీకు
వఖరు పమానం, గనుకనే మీకి వఖరికి వుంచి వారు ఇద్దరు వెల్లివార్, ఇది మాకి
చాలా మంచి లోకే. ఇక మేము శాలపు పుచ్చుకొందుమా?

జనా.—చిత్తము.

[అందఱు లేకుదు.

ఖుక్రూ.—మనకి కొంచెం నాకర్లకి చాకర్లకి తమకు శాలవిప్పించవాలా, మాకి
ఈ ధూరం ప్రయాణంగా చాలామంది మధ్యమధ్య లోగం గీగం పడి మర్దయా అని
నార్. తమకే మాకి యిక్క వారంగోళాలు వద్దుంది శాలవిచ్చినార్, మరి యిది
మాకి కొత్త చోటు. కొంచెం హజాములు, కొంచెం చాకర్లు దయచేయ్యవాలా
నేడుతాం.

జనా.—మీకు సరఫరాలు విచారించుటకు మా శరస్తా నిక్కాసరావుకు
వీర్యించెదము.

వరీ.—చిత్తము. మరీశాలపు.

ఖుక్రూ.—సలాం.

జనా.—సలాము, సలాము.

[తురకలు నిష్క్రమింతురు.]

జనా.—[తూర్పుండి] ఎవరోయి అక్కడ ?

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] ఏమి దేవరవారి యాజ్ఞ ?

జనా.—విశ్వాసరావును రమ్మను.

ప్రతీ.—దేవరవారియాజ్ఞ.

[అని నిష్క్రమించును.]

విశ్వాసరావు.—[వచ్చి] ఏమి దేవరవారి యాజ్ఞ ?

జనా.—విశ్వాసరావు, ఈ తురకలవిషయముగో నీ యభిప్రాయ మేమి ?

విశ్వా.—ఈ తురకలరాక బలుమోసము; మనము నుంచి జాగ్రత్తగో నుండవలయును.

జనా.—‘సర్వయత్నేన తతో వర్మాత్ సింహా దేకం ప్రచక్షణే’ అన్నట్లు సింహక్రమణము చేయవలయును.

విశ్వా.—శరభక్రమణము గండభేయండక్రమణము గూడ చేయవలయును.

జనా.—ఈ సమయములో అన్నగారిని రప్పింపవలసినదే.

విశ్వా.—తప్పకుండ.

క. ఆయన గాలిని బేనును,

1 దోయముతో నలుకు, బొగలతో గోడ లిడుక,

ఆయనప్రయోగ ఇమభినవ

తోయజిభవవృష్టి, ఇ వెలిది దుఃస్వప్న మగుకా.

జనా.—[ఇంచుక ఆలోచించి] నుంచిది, ఇట్లు చేయుట.—

విశ్వా.—ఏమి యాజ్ఞ ?

జనా.—ఈక్షణమే—[అని సగములో] ఉండుచెప్పెదను. ఎవరోయి అక్కడ ?

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] ఏమి దేవరవారి యాజ్ఞ ?

జనా.—నేనావతి బేతాక నాయనింగారిని మేము చూడవలయును.

ప్రతీ.—దేవరవారి యాజ్ఞ.

[అని నిష్క్రమించును.]

జనా.—విశ్వాసరావు, ఈక్షణమే మన రాష్ట్రములో నానీక మొదలు భద్రాచలమువఱకు గోదావరి దాటుటకు లేకుండ బల్లకట్టు డింగిలు మొదలగు సాధనముల నన్నింటిని పగులగొట్టింప వలసినది. పడనలు దోసెలు మీదలు బోనగు

3. 1. నీళ్లతో. 2. క్రొత్తబ్రహ్మసృష్టి. 3. ఇతరల ప్రయోగము.

యానపాత్రముల నన్నింటిని భద్రాద్రి కవతల లంగరు చేయవలసినది. ఏప్రాణియు గోవావరి దాటఁగూడదు, దాటింపఁగూడదు. అతిక్రమణమున సంబంధించిన సకల జనులకు గ్రామగ్రామముగా కల కాజ్ఞ. ఇట్లుగా రేవుల కన్నింటికిని, సంబంధించు నితరస్థలములకును, తాళిదులు వ్రాయించుము.

విశ్వా.—చిత్తము. [అని నిష్క్రమించును. జనా.—చింతించుచుండును.

ప్రతి.—[నేనాపతిని దోడ్కొనివచ్చి] వారుగో మహామంత్రిగారు.

వేతాళరావు.—జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

జనా.—[తిరిగిచూచి] వేతాళరావు, కూర్చుండుము. ధగ్గుసింగూ, నీపని నీవు చూడుము.

వేతా.—[కూర్చుండి] ఏమి? ఈ మహమ్మదీయులరాకకై పిలిపించినారా?

జనా.—ఔను. మీసన్నాహ మెట్లున్నది?

వేతా.—సర్వసిద్ధము.

జనా.—బురుజులపై, అలంగి నులలో, సారంగములందు, మాటులలో, గుహలలో, అంతటను దండు సిద్ధమా?

వేతా.—సిద్ధమే.

జనా.—దర్వాజాలకడ యంత్రములు, అగడ్తతిరుగుడులు, సర్వము సన్నాహములోనే యున్నవా?

వేతా.—ఉన్నది. కనుయాజ్ఞ యందినట్లొకములో నే కురకశిబిగమును స్వప్న ప్రాయము చేసి వేసెదము.

జనా.—అట్లదండే గదా యిచ్చట నున్నది?

వేతా.—అయిన నేమి? అనుమతించుకొని అక్కోటకు కావు. కదను యేడు అక్షులకును సరసింహదేవరాయలకును ఇప్పుడే హెచ్చరిక పంపెదను. మఱి నామనవి.—నేను కొరకగా కొరకగా ఇన్నాళ్లకు యుద్ధప్రసక్తి గలిగినది. కాల్పింట్లు ముదలకొని విన్నపము. యుద్ధమున కాజ్ఞ యీవలయు నని. నేనును ప్రార్థించుచున్నాను.—అటుపైని కను చిత్తము.

జనా.—

అ. నండిదీంప కీవు పన్నాహమున నుండు,
మనసరమున ముదల యింపువాడ;

1. అజ్ఞ.

అన్నగారు లేమి కియవవీపతియు రామి

కొఱలు గాక మనము కూర్చి మరుల.

జేతా.—చిత్తము. [అని నిష్క్రమించును. జనా.—జాబులు వ్రాయును.

విశ్వా.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

జనా.—విశ్వాసరావు, అంతయు సిద్ధమా?

విశ్వా.—సిద్ధము. ఇవిగో తాళిమలు, ఒక్కొక్కటియు అంచెలమీద
చేరవలసిన లేడి గడియ, జవాబులెచ్చి ఇక్కడ అప్పగింపవలసిన లేడి గడియ
కూడ నమూదు. తమ మొహరు దయచేయవలయును.

జనా.—సంతోషము.

[అని మొహరిచ్చును. దూరమున జవాను నుద్రించును.

జనా.—[విశ్వాసరావుచేతికి ఒక జాబిచ్చును] దీనిని అన్నగారికి జేగిగావు
టపామీద పంపవలయును. వారు వచ్చుటకు జేగిరావుటపా ఉంపవలయును.
[మఱి యొక జాబిచ్చును] ఏలినవారికి దీనిని ఎచ్చట నున్న నచ్చటికి పెడవకొని
పోయి యిచ్చునట్లు టపా పంపవలయును.

విశ్వా.—చిత్తము.

జనా.—తురకకు నాకర్లు చాకర్లును వలయునట; ఎందులకో ఎఱుంగుదువా?

విశ్వా.—వేగుకొఱకు.

జనా.—మన వేగులను పంపుదము. ఈ వ్యవహారము ఇరుకకక్కడ గాఢు
పేడ తక్కడగాఢుగా నున్నది.

విశ్వా.—అప్పుడే హెచ్చరించియున్నాను. సమ్మఖమునకు బంపుదువా?

జనా.—పంపు, అందఱును మనవాండ్రనే పంపు.

విశ్వా.—చిత్తము. అందఱు మనవాండ్రే. హిందూస్తానీ చక్కగావచ్చిన
నాకే, వారిని తురకలకు చేయవలసిన నాకరిలములతోనే పంపెదను. [జవానును
నిర్దేశించి] ఏమోయి మొహ ర్లయినవా?

జవాను.—అయినవండి.

[అని తాళిను లిచ్చును.

విశ్వా.—నుదర్శనమునకు అంచులెన్నియో యివన్ని. దానియంతటని
నిదియుచేయును. పోయి వీనిని రవాణాచేపెదను.

జనా.—మంచిది. కానిమ్ము.

[విశ్వాసరావు నిష్క్రమించును.

2. రాజా. 3. లోపములు. అరులకొ ములము = క్రతువులను నాశము
చేయుదము.

జనా.—[స్వగతము] ఇంక నేమి చేయవలయును? ఆ! జపియెనది. ఒకప్పుడు అన్నగారు చెప్పియుండిరి గదా, మా చాకలిని పేరిగానిని చూపి, 'పరమమూర్తుడైనను వీడు రాజాచారికవాడు, ఎప్పుడైన గొప్ప యిక్కట్టులో విశేషముగా నుపయోగపడును,' అని. వాని సమయములూ మాయంటనే ప్రచ్ఛన్నముగా నిలిపెదను. అన్నగారు వచ్చి యుపయోగింతురుగాక.

జనా.—ఈ సమయమున మా సహాధ్యాయి చెపముకికాస్తుల తోడ్పాటు నలవఱుచుకొనవలసినదే.

[నేపథ్యమున శంఖధ్వని]

జనా.—అహా! శేవ సమయమైనది! ఇంక నిప్పటికి కచ్చేరి సది.

[ముందు జనార్దనుడు వెనుక ధర్మసింగు నిష్క్రమింతురు.]

ద్వితీయాంకము

స్థలము :—పీఠగల్లు, పకాణికివీరము, వలీఖానునిచేరా.

[అంతట వలీఖాను, ఖుస్రూఖాను, ముస్తఫాఖాను, ఫిరోజ్ ఖాను, ప్రవేశింతురు.]

వలీ.—ముస్తఫాఖానా, ఏలాగ యాదేషం పట్టడానికి నీకీ యిష్టం?

ముస్తఫా.—సర్కార్ సాహేబ్, రాజా వచ్చేకల్కి, ముస్కా పట్లం పట్టి వస్తే రాజా యిటువైపు మరి రానేరాడు. ఖజానా మనచేతిలో వదిలి పోతుంది. యెల్లవి వందూ! డబ్బులేక అడాయి వెయ్యడానికి వీలు వుండదు. అద్దు అద్దుగా ముస్కా అన్ని పర్గణాలు కొట్టవచ్చును.

వలీ.—ఖుస్రూఖానా, నీకీ యిష్టం యేలాగ వుంది?

ఖుస్రా. — సర్దార్ సాహేబ్, నాకీ యిష్టం యిది. పట్టంలో దండూ విస్తారం వుంది. ఖజానా విస్తారం వుంది, రస్తు విస్తారం వుంది. వఖవంవచ్చుగమైనా బైటిది దమ్మిడి సాయాను అక్కరేకుండ ముట్టడికి నిలుస్తుంది. అనుమకొండలమగ్గర్ ముట్టడి దండూకి చుట్టుకొంటుంది. నూటికి తొంభైతొమ్మిది దాన్ని రాజా వ్యయం నడిపిస్తాడు. అప్పుడు మనఘరి హడనగ్గలో వకగతి అవుతుంది. అందుకు చేత సాహేబ్ నాకీ యిష్టం యేనుంటే, ముక్కు దండంతా నడ్చుకొని, రాగా యెక్క వున్నాడు అడ్డ వెల్లి. రాజాకి వేటకెప్పుంది కొంచెం వుంటుంది గన్లు, ఘోర భంగా రాజాకి పట్టుకొని, దేవం మాంతా స్వాధీనం వుచ్చుకొని, ఎక్కడ యీ దండుతో తమరు బాబ్ మేము గులాం వుండవచ్చును.

వలీ. — ఫిరోజ్ ఖాన్, నీకీ యిష్టం యేమి ?

ఫిరోజ్. — ముందు రాజాకి పట్టి సఫాయి శేస్తే శిర్కానీ దీగంగోనుకి పట్ట వచ్చును. రాజా మాసలే లేకుండా వుండే తప్పుడు, తమ్ముడు కూడా లేనప్పుడు, పెద్దమంత్రి కూడా లేనప్పుడు, యెవడూ యెవడికికోవం యుద్ధం చేస్తాడో? మనకి రాజధాని పరగణాలో దేవం వర్షం స్వాధీనం అవుతుంది.

వలీ. — మీరు వఖ్రు చెప్పినదానికంటే వఖ్రు చెప్పింది భాగావుంది. నా నుతిం యేమంటే —

దోవారికుడు. — [ప్రవేశించి] సర్దార్ సాహేబ్, బొమ్మకా వఖ్రు చగ జానికి వచ్చివున్నాడు, 'కొంచెం వుండు' అంటే, 'వుండడం లేదు' అని గట్టిగా శేస్తాడు. నేను అడ్డం నిలిస్తే నాకీ బైటి దర్వాజా అవతల పడేలాగ విసిరివేసి నాడు. సాహేబ్, వాడు నూడడానికి బొమ్మకా, తొయ్యడానికి సింహం వున్నాడు! శేనే పొడిచెయ్యవాలా వుంటానుగానీ...

[అంతట చెకుముకిశాస్త్రి ప్రవేశించును]

చెకు. — పోరా, పూర్వసువాసిని! నీవా నన్ను పొండుచువాడవు ? [అక్క గతము] నేనే చెకుముకి నలు, నీవోంటలు వేనవేలను భస్మీకరింపనా ? [అందఱును జూచి, వలీఖానునిఁ జూచి, ఆత్మగతము] వీ రందఱు నన్నుఁ జూచుటగను నీని నుఖము చూచుటయు. వీరదే వీరిలో ప్రభువు. [వలీఖానుని నిర్దేశించి, ప్రకాశము] సలాము వలీఖాను బహద్దరుగారు, మీకు అఖండ దిగ్విజయ మున్నది.

ఉ. సాహెబు, వీరే జంద్రుడు పపాలు, దినేంద్రుడు చాలు, వారు నా
లోహితుడు, శిక్షిగీష్పతి, కియలుప్పనిలుప్తదృశుండు మంత్రముగా,
రాహువు శిష్టుడు, గేతువపరాతిత కేతువు, తోయ్యుచాప్తుడుగా,
సాహసో మర్కజుండు, నయితోశాశ్వతిరప్రభుతక రచించితగా.

వనీ.—[ఆత్మగళిము] అరే, ఇత నెవరు? నాకీ యేలాగా తల్పుకొన్నాడు?
జనార్దన్యంత్రి యేమియు నా పంపినాడా? [ప్రకాశము] ఏవరు పంపెనటా, మీరు?

చేత.—మేము పంతుళ్లము గాము, మేము సోమ్యులము, కాస్తులవారలము,
మేరు యమధగ్యురంగిశాస్తులు.

వనీ.—మీరి మంత్రిగాను పంపినారా యేమి?

చేత.—వాడెవడు నన్ను బంపుటకు? వాడు పంపిన నేనేల వస్తును?
నేనేమి వాని నొకరనా? నేను నా స్వబుద్ధిచేతనే వచ్చితిని.

వనీ.—[ఇతగులం జూచి] దివానా క్యా?

చేత.—దివానా కచ్చేరి నీర యున్నాడు.

ఇతగులు ముప్పును.—[నన్ని] మనభూత తలచును. దివానా అంచే,
దివానా అనుకున్నాడు.

చేత.—ఉన్నమాటకు వచ్చునేల?

వనీ.—[కురత వచ్చి] కూర్చోండి సాస్తుగూ, మీరు చాలా తమాషా మనిసి
వున్నారు. మీరు మేము ఫలానా యేలాగ తెల్పింది?

౧. 1. చంద్రునికన్న వేలు దివిటీ లేక అల్లాడదనని ధ్వని. అట్లే పద్య
మంతటను గూఢాభిప్రాయము నూహించుకొనలయును. లోహితుడు = అంగార
కుడు. ఆ లోహితుడు కొంచెము ఎత్తినివాడు, కొంచెమే నెత్తు రంటినట్టిది -
సరిగా శక్ర సంచారిము చేయజాలనిది - అని ధ్వనితము. 2. మాట బృహస్పతి -
వాక్పతిమయేగాని క్రిందా శాశలము గుండ దని గూఢ భా. 3. పోయిన కన్న
కటి పోని కన్నోకటియు ఎవనితో ఆరెడు - శుక్రాచార్యులు - మంత్రాంగము అర
గ్రుడ్డిగా నుండుననిగర్భితార్థము. 4. నిన్ను పట్టునని గూఢ భా. అ + పరాజిత =
ఓడినది కాని - అ + పర + అజిత = ఇతగులచే జయింపబడనిది కానట్టి, కేతువు =
శైంబా. 5. బుధుడు = మెత్తనివాడు - యధమునకు పనికిరాడు - అని ధ్వని. అర్క
జుండు = శని - శని కంటివాడు గాన సాయెయి సాహసము వంటునకు నని ధ్వని.
అర్కజుడు యముడుం గావున - నీవు నీ సాహసముచేత చిత్తు వనియు - భావము.

చెట్. — మఱి నా దేమి వంకాయల జోస్యము పెండకాయల జోస్యము అనుకొన్నారా?

వలీ. — మీరు వెలపు లేనిది మా పథలోకి రావడం సరేనా?

చెట్. — ఓహో! ఏమి పరోపదేశపాండిత్యము. మీరు ఎవరి 'సలపుమీ'న వచ్చినారు ఈ ప్రతాపరుద్రుని రాష్ట్రములోనికి? ఎవరిపని వచ్చినప్పుడు వాని ఆలాగే అనుకొండి. మాచినారా నా జోస్యము చెప్పు?

వలీ. — [అత్యంతము] అరే 'ప్రతాపరుద్రుని' అంటాడు. 'గానూ' 'చెప్ప లేదు, 'రాజా' చెప్పలేదు. ఇత దేమి అయిన్ని ద్వేషుడా? [ప్రకాశము] 'అగస్త్య, మీరు సామాన్యపు జోన్ములు, ఏకాకి, మీకి యింత సాహషం మంచిది వుంది లేదు. పహరా జవాన్ పొడిచేసివుంటే మీ పని యేమి వుండును?

చెట్. — నేను ఏమాన్యపు జోన్ముడనుం గాను. నాకు మాన్యాలు లేవు. సంపాదించుకొనుటకే మీ దగ్గరకు వచ్చితిని. నేను ఏకాకినిం గాను, హోప్ లేన్న పోను. పొడిచేసిన పొట్లము దమ్మిడి. నేనే యనుభర్తృరాజునే నన్ను పొడిచేయు వాడెవడు? నామీద మొదట ఆయుధములు ప్రయోగించువాని విరుగుడు నాచీ దత్తురు. వారిచే నేను చావను అని నా జాతకము. ఆ ప్రైమాట చూచుకొందము. పంజా పట్టిన, నేను విడిచినచేయి ఎప్పటికి కదురునో నేనే చెప్పవలయుం దా.

వలీ. — [కుతూహలముతో] అయితే సాస్తురూ, మీరు వచ్చినపని ఏమేజా తచ్చనం చెప్పి వెల్లండి, మేము జరూర్ పనిలో వుంటాం.

చెట్. — ఇంతేగదా మీ శక్తి? నా పని మీకు తెలియదు. మీ పని నేను చెప్పెదను, చూడుడు — 'రాజాను ముందు పట్టుదుమా, రాజధానిని ముందు పట్టుదుమా?' అని మంత్రాంగము చేయుచున్నాను.

[ఖానులు ఒకరి ముగ ముకరు చూచుకొనుచున్నాగు.

చెట్. — మఱి నేను వచ్చినపని చెప్పదునా?

వలీ. — చెప్పండి సాస్తురూ చెప్పండి.

చెట్. — [దౌవారికని నిర్దేశించి] వీని నవలికి పొమ్మనుడు, లేదా, నేను పంపుదునా?

వలీ. — జావురే జావు.

[దౌవారికుడు నిష్క్రమించును.

చెట్. — [దౌవారిక నుద్దేశించి] ఓరీ, ఇక చెప్పడును నన్నడ్డకు. తమని ముందుగా నానొక ఖరారు చేయవలయును. నాకు ప్రాణముమీద ఆశ లేనేలేదు గాని,

భానులు.—[అత్యగతము] అది తెలుస్తూనే వుంది.

చెకు.—మౌనముమీఁద మాత్రము ఆశ బలిష్ఠము.

భానులు.—[అత్యగతము] అదిన్ని తెలుస్తూనే వుంది.

చెకు.—జోస్యము రెండు భాగములు, సిద్ధాంతము విద్వాంశము అని. అందులో నేను మొదటి భాగము మాత్రమే చదివితినీ. ఈ ప్రతాపుని జోస్యముండు గెండవ భాగము మాత్రమే చదివినాఁడు.

వలీ.—[అత్యగతము] మలీ 'ప్రతాపుడు' అని బలే హగౌరవం చెప్తాడు!

ఫిరోజ్.—మీ రెండుకు గెండుభాగాల్ సద్వ్యవహారం జోస్యం చిష్టాన్ని వస్తారు మాకాడికె?

చెకు.—గెండవభాగము చదివినయెడల మీ దగ్గఱకు ఎవరు వత్తురు?

ఖుస్రా... ఆ గెండోభాషుం మాకీ పస్కీరాదా?

చెకు....నాటి ఆదేమా దాని స్వయాపము చెప్పదను, పనికివచ్చునో రాదో మీ గే తెలిసికొంటే.

వలీ.—కాశ్యరీ! చాప అని ముసలిసోట చెయ్యి పట్టినాం. [కాశ్యరీ నుద్దేశించి] మీ గెండోభాషుం అంతా ఇక్కడ వచ్చిస్తారా యేమి సామ్యము?

చెకు.—ఆ గెండవభాగము నాకు రాదయ్యా అనుచుండగా దాని నప్పు గించెదనని భయపడిన రేమయ్యా.

వలీ.—పోనీపోనీ! అయితే చాలా పంగోపం. అగి మా పూర్వం.

చెకు.—ఆ గెండవభాగ మేమివనగా?

వలీ... మలీ ఆ గెండోభాషుం అగంభించినా జీ సామ్యము!

చెకు.... ఆయ్యా, గెండుమాటలు విని తర్వాత ఆక్షేపింపుము.

వలీ.—మరి యేమిగతి? కానీ.

చెకు.—ఆ గెండవభాగము మొదటిభాగమును ఖండించును, మొదటిభాగము గెండవభాగమును ఖండించును, గెండును వదిలినానిని మొత్తము జోస్యమునున్న.

వలీ....హల్లా! హల్లా!

చెకు....శివ శివా! శివ శివా!

వలీ.—సామ్యము, మాకీ ఆ మొత్తం నున్న చెప్పి వెల్లండి, చాలును.

చెకు.—అట్లే చేసినను, ఒకటొకటిగా చెప్పి మొత్తము చేసి నున్న చేసి పోయినను. కనుక, విను, ఆ గెండవభాగము మరిక గెండుభాగాలు.

వలీ.—హల్లా! హల్లా! ఏమి గహచారం వచ్చిందిరా యీగోడో!

చెకు.—శివశివా! శివశివా! ఏమి యోగదినమురా యీ దినము! ఆ గెండు భాగాలు ఏవనగా—(1) ఉన్నదిలేనట్టు చెప్పట. (2) లేనిది ఉన్నట్టు చెప్పట.

భానులు.—[అశ్చర్యపడి, కడుపులు పట్టుకొని నవ్వుచు] అరే బలేతిహాస బొమ్మకా! బలే తమాష బొమ్మకా!

చెకు.—తమాష బ్రాహ్మణుడను నేను గాను, తమాష బ్రాహ్మణుని మీ దేశపు గొడబ్రాహ్మణులు.

భానులు.—కానీ పండత్ సాబ్.

చెకు.—మొదటిభాగ మేమనగా, అదియు రెండుభాగాలు.

వలీ.—(1) ఉన్నది ఉన్నట్టు చెప్పడం, (2) లేనిది లేనట్టు చెప్పడం, అదేనా సానురూ సాబ్?

చెకు.—సందేహ మేమి? ఆహా! ఆవులించిన ప్రేవులు నెక్కువెట్టు బుగ్గ గాని సామాన్యమా! మఱి మొదట ఆవసరపడ్డారే? ఇది సిద్ధాంతము. అది విధాంతము.

భానులు.—అచ్చా! అచ్చా!

చెకు.—మఱి యిప్పుడు చెప్పండి, మొదటిది మాని గండనగి మోక్షము చదివి వచ్చిన మీకు పనికి వచ్చునా?

ఇత.—మువ్వ. నకో నకో.

చెకు.—మఱి నేను కోరుకోరికను మీరు నెఱవేర్చినను మానినను సరే గాని, నేను మీ కడకు వచ్చుట ఈ పట్టణమువారి కెద్దరికిని ఈ గోపుర పీఠము ప్రాణికి ఎవ్వనికిని మీరు తెలియనీయఁగూడదు. ఇది నేను కోరుకొంటున్నది. ఈ ఖరారు మీరందఱుచేసిన, నా కథ నేను శ్రద్ధానులో ముగించిపోయింద. పహాం జవాను నేనే సర్దుకొనెదను రెండు.

భానులు.—ఖరార్ సానురూ, ఖరార్, మేం ఎవరికి చెప్పం.

చెకు.—మఱి వినుండు. ఆస్థానపు జోస్యుడు అది నదివినాడు. ఈ స్థానపు జోస్యుడను నేను ఇది చదివితిని. ఇందువలన అతనికి సావిత్ర నారద్యము కలిగినది; మనస్సులోనే దాచుకొన్నాడు 'యాదకో యాదకో శక్రమా' తెలియదా? నేను అటు సంవత్సరాలు అతని నాశ్రయించితిని, గాజడగ్గునను చేయించు మని. చేయించినాడు గాఁడు. ఒక నాఁడు తెగ బడి రాజా నెదుటికి బోయి అతిగవ్వచిన

శ్లోకము పలికితిని. అంత నతఁడును ఈ జోశ్యుని మాటమీఁద నన్ను 'ఏమి యాబోడి బాపనవాని సాహసము!' అని తిట్టినాఁడు. అంత నేనును 'బోడియే నీపొగ గలంచును లే!' అని ప్రతిజ్ఞ చేసి వెడలి వచ్చితిని. బ్రాహ్మణుఁడనని రాజు నన్ను ముఠేమియు చేయలేదు. యమధర్మరాజనని బండ్లెవ్వరును నా మీఁదికి రాలేదు. మీగు నుచోప్రాధుని, 'ముందు నీ కీ యవమానప్రాప్తి శోశ్యమువలన తెలియలేదా?' అని అడుగఁ గేమి?

ఇత. మువ్వ. — అచ్చా! అచ్చా! అదే అడ్డనాలా వుంటాం.

చెకు. — ముందు తెలిసినందున నే తప్పదుగదా అని పోయి అనుభవించితిని.

ఇత. మువ్వ. — అచ్చా! అచ్చా! వనావ్వా! వనావ్వా!

చెకు. — నా ప్రతిజ్ఞ కూడ జోశ్యమువలన చేసినదే.

భానులు. — అచ్చా! అచ్చా!

చెకు. — మఱి నా ప్రార్థన యేమనఁగా,

క. మీ కేఁ దెప్పెద టోన్యము,

నాడుకా సుల్తానుదర్శన మీదుఁడు మీరల్,

లోలేకు నతనిఁ గొవి నే

నీ దుటిలమతుల వెలార్తు నిర్దుర కనుదిరోకా.

ఇత. మువ్వ. — [నిచమత్కారము] మీకి మేం శోశ్యులూ వుండుకొంటే మాకి పిచ్చాంతం శోశ్య చెప్తాం, లేళ్ళతో దాని పేట రాలేదు, ఆ గండోబాఘం చెప్తాం.

చెకు. — అహ! అహ! మీ శేమయ్య త్సగములోనే యింత పరాకు? ఆ గండవభాగము నాకు రాదయ్యా!

భుగూ. — ఔను, ఔను. అచ్చా, అచ్చా.

వనీ. — మంచిది. మీకి మేం అవలంబిస్తే మాకి శోమీ ప్రవోజనం? మీగు జగిగీసి చెప్తారు. దానిచే ముందు మేం ఎర్రినా అదే జగ్గుకుంది, ఎర్గకా పోయినా అదే జగ్గుకుంది. మీ శోశ్యంకల్ల మాకి యేమి కిఫాయతో?

చెకు. — అటును జరుగనిదానిని చెప్పవలయునా? ముందు తెలిసిన ఆసం భోషమే అల్లెధర్మమే ఫలము. మఱి,

క. 1. దుష్టబుద్ధులను, 2. నాశముచేయుదును, 3. మాటలొత్సగములోననుట.

మ. నను రక్షింపుఁ డటంచు దాయను మిము, న్నాకింక మేలేయగుట,
బనిగొందు న్నపుడు భక్తుగా నతఁడు న న్నాటించుటో వేల్పుగా,
మును ము న్వానికి నన్ని జోన్యపువహిఁ బోదించి యాప్తుండనై,
వెనువెంటఁ మెడఁబట్టి గెంటెదఁ జామీ విధాంతి రాధాంతిన్.

వలీ.—అప్పటికి మీ ప్రతిజ్ఞ ఆబం కాదా?

చెకు.—అ చెల్లు? నాకు పాదాశ్రాంతుఁ డయిన, బోడివలన పొగ రణఁ
గుట కాదా? బోడిబాపనవాఁ డని నన్ను తిట్టలేదా? నాకు విధాంతము రానిమాట
క్షణక్షణములో మీఁకు పరా కాను గాని, మీరు ప్రశ్నలుమోత్రము కడు చాక
చక్రముగా వేయుచున్నారు. చెప్పుఁడు మఱి. 'బోడి పొగ రణఁచు' ననఁగా
యెవరని యర్థము చేసెదరు?

వలీ.—ఊర్కేమాటవరసాకీ చెప్తాం, ఎవరై నా కురకఁలే యెంచుకు కాదు?

చెకు.—బోడిబాపనవాఁడను గాన మొదలు నే నొకబోడిని; నాకన్నమీరు
బోడి, నాకు జాటున్నది, మీకు అది లేదు; మీకన్న మా సన్నాహము బోడి,
మీకు గడ్డమున్నది, వారికి అది లేదు; అందఱకన్న మా పూర్వమువాసిమగు బోడి,
వారికి గడ్డము మొలవనే మొలవదు. ఇందఱలో ఆ జోన్యపుబోడి యెబోడి
గారాడు?

వలీ.—మితో మేం మాటాకి మాటా చెప్పలేం సాస్తుగ్గు.

చెకు.—కనుక, నాతో వాదము పెంపకుఁడు. ఏబోడియో నే నిప్పుడు
చెప్పును. నన్ను మీ రవలంబించెద మని ఖరారు చేసిన, అప్పుడు మీనము మేడము
గుణించి చెప్పెదను; చేయనియెడల రెండవమార్దమును చెప్పనే చెప్పితిని. ఆయన
మీకు ఓడినను మిమ్ము గెలిచినను నాకు పాదాశ్రాంతుఁ డగుట తప్పదు.

వలీ.—[జనాంతికము] ఖునూఖా, ఇతడు మనకీ పనికి వచ్చునా?

ఖునూ.—[జనాంతికము] బలేహుద్ద్యుడు, రాజాకి ద్వేషి. మనవల్ల గొప్ప
కార్యం కోరినాడు, మనం ఖరార్ చేస్తే మనపచ్చం వుంటాడు, అక్కడివి పంగ
కులు కీదా మనకీ చెప్తాడు. ఈ డోబీలు మాజామ్లు ఇరినిముందరా ఏమాటి?

వలీ.—[జనాంతికము] అటుయితే వుంచుకొందుమా?

ఖునూ.—[జనాంతికము] నామతం అదే.

ముస్తఫా ఫీరోజులు.—[జనాంతికము] మా మతం కూడ అదే.

చెట.—సమ్ముఖమున రాయబార మేమి? ఇంక మీ యాలస్యమే గాని నా యాలస్యము లేదు. నన్ను పంపి వేసి మీపని మీరు చూచుకొనుడు.

వలీ.—సాస్తుర్లూ, ఏబోడి అయితే మాకి యేమి? మేం మహారాజావారితో స్నేహానికి వచ్చినాం గాని అదాయికే రాలేదు.

చెట.—నాదగ్గర నా టక్కులు? పాపము! మీరు రాజమిత్రులు. రాజ స్వేషిని నన్ను చేర్చుకొన సంకోచించుచున్నారు! నన్ను తమాషాబ్రాహ్మణుడన్నారు. మీరెంత తమాషా సాయెబు అయ్యా?

వలీ.—[జనాంతికము, ఖుస్రాతో] ఇతడు బలే దుర్మార్గుడు, బలే పగపట్టే వాడు, మనం తిరస్కారం చేస్తే మన సరంజాం అదాయికి అని యితనికి యిప్పుడే తెలికేపుంది గన్న వాళ్లకీ చెప్పి వాళ్లకీ మనీదికి తయ్యారై చేస్తాడు; అందుకోపం యితనికి మనపచ్చంలో పుచ్చుకోవడమే పరి, అనీ మాకీ తోస్తుంది.

ఇత. మువ్వ.—అచ్చా, అచ్చా.

వలీ.—సాస్తుర్లూ, మీరు మాతో భాయిభాయి వుండవాలా. మీరు అడ్డిన దంతా మేం చేస్తాం, మీరు పరి శోష్యం చేస్తే మీకి బంగారంలో పాతీయేస్తాం. గూటం శోష్యం చేస్తే మట్టిగో పాతీ యేస్తాం.

చెట.—‘నిస్సలో’ అనుడు. మట్టిలో పాతుట తురకలనే.

వలీ.—పోనీ, అలాగే కానీ.

చెట.—నేను మీ బంగారముకోసము రాలేదు, మఱి నేను సరిశోష్యము చేప్పిన, నాకు కుల్తానువారి దర్శనము మీరు చేయింపకపోయిన, మీ కేమి నియమము? నా రాక నిచట బయలుపుచ్చినను, అందుల కేమి నియమము?

వలీ.—మీరే శోరుకొండి.

చెట.—శోరినట్లు ఒప్పుకొందురుగదా, మాట తప్పుగదా?

ఖానులు.—మేము మాట తప్పామా?

చెట.—అటయిన మీ రయిదుగురు ప్రత్యేకముగాని కలిసిగాని నాతో కత్తియొద్దము చేరువలసినది. [ఖానులు ముగములు చూచుకొందురు.

చెట.—మఱి తప్పుడు.

వలీ.—ఖరారు. అలాగే మీతో యుద్ధం చేస్తాం.

చెట.—వారివోట రాలేదే ఆమాట.

ఇత. — మువ్వ. — ఖరారు, ఆలాగే మీతో యుద్ధం చేస్తాం.

చెట. — మఱి రండి, భాయి భాయి భాయి, భాయి. [అందఱుచేతను చేతి జేయి వేయించుకొని] మఱి యీ చాకళ్ళకు మంగళ్ళకు నేను తెలియఁగూడదు. సగము దారిలో వేషము మార్చుకొని తురక వేషమున వచ్చి తురక వేషముననే వెడలెదను. నాకు తురకదుస్తు తెప్పించుడు భాయి.

వరీ. — అచ్చా బహద్దర్! అచ్చా బహద్దర్ మేమే ఆ పని చేయవాలా వుండింది, మాకీ మిగడ్డిదాలో ఏమితోచలేను, బాగా జ్ఞాపకంచేసినార్ సానుగ్ధు.

చెట. — కాస్తులు అనకుడు, భాయి అనుడు,

వరీ. — అచ్చా అచ్చా! బాగా జ్ఞాపకం చేసినార్ బడాభాయి.

[అని స్వయముగా పోయి మేలుతురకదుస్తు తెచ్చి చెటముకిలాస్త్రీకి నొడుగును.

చెట. — [ఆత్మగతము] ఇట్లు సద్యఃఫల ముండవలయును. [ప్రకాశము] ఇక మీకు నావలన నాలస్యము వలదు, నేను మీకు భాయినే గాని సౌకరణ గాను గదా, నాయివ్వు మైనప్పుడు మీ దర్శనాలకు వచ్చెదను. ఇప్పుటికి సెలవు. సలాము, సలాము, సలాము, సలాము.

ఖానులు. — సలాం.

వరీ. — ఖరార్ చేసినాం, భాయి అయినాం; ఆ శోష్యపుబోడి యెవరో చెప్పండి భాయి.

చెట. — [సోత్పాసము] మీరు సఖ్యానికి వచ్చినారు గదా. శోష్యపుబోడి యేబోడియైన మీకేమి? [అని నిర్గమించుచు, పహరాజవాసుం గని] ఏమిగోయి [తన దుస్తుచూపుచు] నాదెబ్బ చూచితివా? ఇం కొకమాటు పంబా పట్టెనా? పోనీ, నాతోకొంచెము కత్తి త్రిప్పుదువా? విక్రమార్కుని బుట్టి ఉజ్జయినిగో, బడిన, నీబుట్టి గిరిగిరి తిరుగుచు, నన్ను వెక్కిరించుచునే లే, పోయి ఢిల్లీగో నీ పెండ్లాము నోడిలో, బడును.

జవాబ్. — సలాం పండత్ సాబ్, గలాం.

చెట. — ఆ, అట్లు పలుకు. ఇప్పుడు బుద్ధిమంతుడవు.

[అని నిష్క్రమించును.

ఇత. మువ్వరు. — ఇత డెవరో అషధ్యుడు సర్దార్సాహెబ్!

వరీ. — ఔను. ఇతడు మనపచ్చంవుంటే జనార్దనుడికి షధించవచ్చును. ఇతడు మల్లీవస్తే మనపచ్చం వుంచడానికి జాగ్రత్తగా చాలాస్థైర్యం చెయ్యండి.

ప్రస్తుతం యితని జోష్యంవల్ల మనకీ మేమీ ప్రవోజనం లేకొచ్చింది. ఇతడు యెప్పుడు వస్తాడో, వస్తాడో రాడో కూడ తెల్లదు. ఇతనికి యెదుర్చుచు నున యేర్పాట్లు మానడం మార్పుకొనడం బాగా లేదు. గన్మా మా యేర్పాట్లు యేనుంటే—

ఇతి. మువ్వ. — సర్దార్, శెలవియ్యవాలా.

వనీ. — పట్టం పట్టడం మనకీ అపాధ్యం. కనక మేం కొంచెం దండుగో జంగల్కు వెళ్లి, రాజాకి ఖైదీపట్టి ఢిల్లీకి వెళ్లిపోతాం. మీకీ కభుర్ చేస్తాం. మీగు తచ్చనం ఖుస్రా సర్దార్ వుండి పట్టం పట్టుకొండి, పగ్గలాల్ పట్టుకొండి; రాజా వచ్చి మేము రాకొస్తే ఆరాయ్భారం జరపండి. పైయాలోచన మీకీ తెల్లదు. ఇంతగో నేం కల్సుకొంటాం.

ఇతి. మువ్వ. — అచ్చా, సర్దార్చిత్తం.

వనీ. — మేం లేనప్పుడు ఖుస్రా సర్దారు, దేవం గీషం పడే ఖుస్రా నబాబ్. మా ప్రయాణాన్ని సగంజాం చేయించు ఖుస్రాఖాన్. ఇక కచేహరి మర్తబ్.

ఖుస్రా. — ఇప్పుడే సరంగాం సిద్ధం చేస్తాక్.

ఇతి. మువ్వ. — సలాం సలాం.

[అందఱు నిష్క్రమింతురు.]

ద్వితీయాంకము

[అంత మణ్ణిచెట్టుగ్రింద నిద్రితుఁడు రాజు ప్రవేశించును.]

[నలుపుగు సిపాయీలు రాజునకు కాలుసేతుల బంగారు సంకెటలు తగిలించి ఆయుధములను తీసి వైతురు.]

రాజు. — [చేతులు కాళ్ళు దులుపుచు మేల్కొని లేచి కూర్చుండి] ఏమి యీకల! మాకాలుసేతులు నాగుఁబాము చుట్టుకొన్నట్టు స్వత్నమైనది. [చేతులు

కాళ్లు చూచుకొని మహాశ్చర్యముగా] ఏమి యిది! పాము గాదు, బంగారుసంకెలలు! ఏమి యిది! ఇంకనుం గలయే? [కలయఁ జూచి సిపాయీలం గని] ఏమిరానుది? మీ రెవరు?

సిపాయీలు:—[దద్దిరిల్లి వెనుకకు విటుగఁబడి సురుదుకొని] మహారాజా సాహేబ్, మేం వలీఖాన్ సిఫాయీలం మా సర్దార్ హుకుం చేతి ఈపని చేసియు.

రాజా:—ఏమీ! [కత్తి దూయం బోయి, బాకు తీయం బోయి, లేమిని చేతులు రామిని ఎఱిగి] ఏమిరా ఆడుదానిపని చేసినారు? మీ ఖాను ఉన్నాడాయొక్కడ?

సిపాయీలు:—ఉన్నారు మా సర్దార్.

రాజా:—ఇక్కడికి రమ్మను.

జమాదార్:—సర్దార్ చెప్పాక మహారాజాసాహేబ్. [అని నిష్క్రమించి]

రాజా:—మాగట్టు మేదిరా?

సిపాయీలు:—గుట్టాన్నిపట్టి ఖయిద్ చేసినార్ మహాప్రభో.

రాజా:—ఖయిదు పడజే అది?

సిపాయీలు:—మాకీ తెల్వదు మహారాజ్.

రాజా:—ఓరీ, ఈవలీని కొలిచిన మీకు పిడికెడు కొట్టెకన్న నే మున్నగి? [సంకెలను నూచించి] వీనిని వదలించి, మానో గండి, చాటుదాగులఁ పోదము. మీకు చెఱియొకపరగజా యిచ్చి మిమ్ము నబాలులను చే నదము.

[సిపాయీలు ముగ ముగాలు చూచుకొనుదురు.

జమా:—[మఱి నలువురు సిపాయీలఁ దోడ్కొని వచ్చి] రండి మహారాజ్, రండి మా సర్దార్ దగ్గరాకి.

రాజా:—మేము రాము. మమ్ము పాడిచి వేయఁడు.

జమా:—మాకీ పాడ్వడాన్ని హుకుం గేను. తీస్కొని రమ్మని హుకుం.

అందఱు:—రండి మహారాజ్ రండి. వచ్చి అక్కడ సర్దారు అడ్లిగే వారు విడిచిపెడ్డార్.

రాజా:—మీ సర్దార్ దొంగ, మీ సర్దార్ ఆడుగి; వాని ముఖము చూడ మాకిచ్చము కాదు.

జమా:—ఇట్లం లేళ్ళోలే కష్టం వుంది. మీరు తిగ్గబాబ్ చేస్తే ప్రహేళనం లేదు. మీ ధౌలత్ పోయింది. మీరు మా ఖయిదీ. మేం రమ్మంటే రాబాలా. పామ్మంటే పోవాలా. మీరు రాళ్ళోలే మేము ఇర్వై నల్లి మంది జులుం చేసి

మీరీ పట్టి యీశుకొని పోతాం; అది మహారాజాకి బలం గౌరవం? మర్యాద గారండి. తమరికి అక్ష మర్యాదా సర్దార్ ఖుషి, తమరి అదృష్టం.

రాజా.—మీరు మనసికి ఒక సర్కార్ రిచ్చెదము. [కాలు సేతులు నూచించి] వీనిని వదలించి మాతో రండి.

[నిపాయా అందలు మొగ మొగంబులు నూచుకొనుదురు.

[దూరమున చెట్లచాటునుండి వరీఖాను తొంగిచూచు చుండును.

జమా.—[వరీఖానుం బొడగాంచి] ఆరే సర్దార్ దేఖారే.

అందలు.—[వరీఖానుం గని, రాజాతో] మేము నమ్మక ద్రోఘం చెయ్యం మన రాజు.

రాజా.—అట్లే మా గుఱ్ఱమును తెండి, దానిమీద వచ్చెదము.

సూపురు.—అచ్చా! అచ్చా!

జమా.—[వరీఖానురము] గిచ్చా! గిచ్చా! ఆ గుఱ్ఱం మీద ఈశుకు గొట్టే ఖాళిలో అది వోరుగల్లు మే వుంటుంది, మమ్మ యిద్ద జంగ శ్వే పెతుకుగా వుంటాం. చేరేగుఱ్ఱం తెండి. [ఆలోచించి] వద్దు, టాంబాకు తెండి.

[నిపాయాలు రాజాను వదలించుదురు.

రాజా.—[స్వగతము] హా! ఈపాటు నాకు బాటిల నేమి కారణము!

ఉ. కల్ల వచించినాడనో? విహత మొసర్పిలిసో సురార్పటకా;

దల్లమనలలు నేయనో? యదంధుల చలదన వెట్టినాడనో?

యల్లము నొంతునో ద్వితాన? శక్తిమనో యాత్తువి? వింటినోబలుకా;

బల్లిద మైన పైకెనము పాటిలగార గత మేము యీ గ్రీయకా? ౧

అట్లు గాడేని,

క. అటవి నిరపరాధల పుగ

మటలం బొరిగొన్న పాతకము దాతెనానో?

వటవటబడిలో వేటకు

బటుయోగాదృక్కు లై తవము నేయుమునుల్? ౨

హా! లక్ష్మి యట! యెంత మోసగ త్రియ!

౧. 1. హృదయమును బాధించునో, 2. ఓనునో=రక్షింపనో, 3. చేటు.

డి. అంచెల వైరులకా దునుమున వైవిధ్యము దోడు నిల్చి, ప్రేమించి, కపింద్రభాషణల మెచ్చుతఱిగా గనునన్నఁ గొల్చి, నమ్మించి, యెకాండ మిష్ట విషమించి, త్యజించెను సుప్తుఁ గానలోఁ
 1 జంపలకన్నఁ జంపల నిజంబుగ లచ్చి, యిదే గ్రహించితికా. 3

డి. నాకథ విన్న నే మగునో నా¹జనయిత్రి? శిష్యురక్షదే
 చ్చాకలితప్రతాకృతి కులాంగన యేగతి నొంది డిందునో?
 రే కిడుతమ్మిమొగ్గకా కెలరేదొరబుగ్గరు నాదుపట్టికా
 గాకతివంశవీరునికి శిగంజిజూఁ డేమిగతికా లిఖించెనో? 4

అ. కూలినారి చేసి కుడుదు పేదనుఖంబు
 దక్క దిలను ¹మకుటధారి కెప్పుడు;
 తలకుఁ దాక కున్నఁ దన కేమి తెలియదు,
 ఫలముఁ గంటి రాజభవమునకు. 5

హాహా! ఏమి తోచుచున్నది! నాగతి ధిల్లినడివీధులలో బోనుగాఁ దోరేగింపు! నాగము మేలుగదా! అహా! ఎట్టి కలపాంసునుండను బుట్టితిని! ఓరి వస్తిఖానుఁడు!

చ. కుకముల, గోరువంకల, వసుంధర లాతివిహంగమంబులకా,
 1 మెకములఁ బంజరాన నిడు మిక్కిలివేటరు లుందు రెండటో,
 వికలితవైరి నేకలిపిరనరేంద్రునిఁ బంజరంబులోఁ
 బ్రకటితకత్తి నిట్టి దిన శివ్యాధిభామణి వీ వొందవే!
 అహా! హతవిధి! ఈమలకలు నాదేశ మేల చొరవలయును! 6

క. కొంట, నొల్లలు, చెలులుకా,
 జెలువలఁ జెలుదుటయు, జాతిఁ జెడఁగొట్టుటయుకా,
 1 మలకలచే నాప్రజలకుఁ
 గలుగవె: యాపాప మెల్లఁ గలుగదె నాకుకా? 7

3. అసిధారకా=కత్తి వాడరయింను. 1. మెలుపుఁడిఁగకంబె.

4. 1. తల్లి. 2. నానీమమందలి కొరికచేత నోచుబడు నోములే ఆకారము గాఁగలది. 3. బాలచంద్రుని చెక్కిటివంటి శోమలాంగునికి, 4. బ్రహ్మ.

5. 1. కిరీటము దాల్చినవానికి - రాజానకు.

6. 1. మృగములను 2. వేటరులలో శ్రేష్ఠుడవు.

8. 1. కురకలచేత.

అహోహా! ఈసాటున కెల్ల నాదోషమేమూలము. ఆమహామహుడు యుగంధరదేవుని పలుకుఁ బాటింపక వేంటి కరిగిన ఫలమిది. మహాసుభావా, మీ తలంపుచేఁకడు లజ్జకుండ. నా తప్పుచే విధి బలియై మైనది. విధినడంచువురువకారము తనుదే! ఇప్పటి కితికర్తవ్యతాజ్ఞానము కలుగుచున్నది.

ఓ. చింతిల నేమి గల్గు? విధిచేత బలియము! తొంటికర్మముల్
కొంతిలు శిభుక్తిమాత్రమున; శివత్వవిహీనత నొంది యీక్రియన్
శవంతలఁ బోక యింతులకు కవాదము, తేరువ సూపుమార్గమున్
సంతత దైర్యవృత్తి నిట తక్కువశంవదత న్యెలంగెదవా.

[చూడ్కి సారించి] అహో గోదావరి అగపడుచున్నది! నమో నమస్తే సాగరసహ
ధర్మచారిణి!

[అందఱు నిష్క్రమింతురు.

స్థలము 2. గోదావరిగట్టు

సిపా.---పడవలో, డింగీలో, డోనీలో, వాడలో, అన్నీ వున్నయి! మనకోపం
హల్లా పంపినాడ్రా యివి! యేమిరా మన హస్త్రుష్టం, మన సర్దార్ హస్త్రుష్టం?

[అంత వీక్షింతురు] కొంత పరివారమాను ప్రవేశింతురు]

నరీ.---అరే జరీ! జరీ! గట్టుకు ధవుడు! ఆపడవలో ఆపండి ఆపండి!

[అందఱు త్వరగా పరిక్రమింతురు.

సిపాయిలు.---[ఎక్కడివాడక్కడనుండి] ఓపడవ! ఓపడవ! వడవోయి
పడవ, అరే కళానులో, ఓవోయిసరంగ్, ఈలాగారండి ఈలాగారండి, పడవలో
దరికి తెండి.

[అంతట పడవలు గడలతో నడుపుకొనుచు పాడుచు

పడవవాగ్రదు ప్రవేశింతురు]

తండేలు.---[నుండుగడ వేయుచు]

గంగమ్మ తల్లికి తెంగలవ్వు పూదండ.

కొలింది కి తెల్ల గల్వదండా,

౧. 1. కృత్యము. 2. అనుభవముచేత మాత్రమే. 3. ధైర్యములేమిని.
4. గుఱుపడు. 5. కరిగినది. 6. క్రువలకు స్వాధీనుడనై.

కళాసులు. — [వాని వెనుక గడ వేయుచు] గంగమ్మ ...

అందఱు. — జోర్నాయ్, బార్నాయ్, జోర్నాయ్, బార్నాయ్.

తండేలు. — గోదారి తల్లికి గొట్టింగి పూదండ,

కళాసులు. — గోదారి

సిపాయిలు. — పడవోయి పడవ, ఓయి సరంగ్, కళాసుల్, అరే మీని
చెవులూ లేవా? దరికి రండి అంటే.

పడ. — [చూచి, గడలు నిలిపి] ఎందు కయ్యా!

జమాదార్. — మాకి దాటేండి, కే విస్తాం.

తండేలు. — ఎక్కడైనా బలకట్టు నూనుకొని దాటండి, మేము నిలము.

[అని మగల గడలు వేయుదురు.

అందఱు. —

జోర్నాయ్ ...

జమాదార్. — అరే మేము ఎంత కేవయినా యిస్తాం.

తండేలు. — ఏ మిస్తాను?

జమాదార్. — మీ రద్దండిరా.

తండేలు. — మీరు శెప్పండి.

జమాదార్. — నూరువరాలు యిస్తాం. మేము విడువందలగుంటిమి. అందర్ని
వఖలే ఛణంలో దా పెయ్యాల.

తండేలు. — దండామేంటి?

జమాదార్. — ఆవును. నురి చూట్లాడకండి, హర్ఖత్ శెయ్యకండి. మీ
పున్నెం పండింది పండిరా యీవళా.

తండేలు. — దాటేకినాక యెగెయ్యరు గండా సాయబుమారాజులు?

జమాదార్. — యెరివాదా నీడబ్బు మేము యెగెస్తాం? నీకీ యింకా
యినాం యిస్తార్ సర్దార్. యిద్దో కేవు ముంజే పుచ్చుకో.

[అని సంచి గలగల లాడించును, పడవవాండ్లు కలయిక బికి కొనుగును.

తండేలు. — [పడవలను దగ్గజవ తెచ్చుట నభినయించి] ను తెక్కండి.

సిపా. — [ప్రవేశించి] రాజాకి దోనెకడ్పులో పెట్టమని సర్దార్ చూపం :

[అట్లే చేయుదురు. అందఱు తట్టిక్కి కూర్చుందురు. వర్షిఖాళా కొంత

పరివారముతో మఱియొక పడవ యొక్కను. సిపాయిలు సర్దగొని

కూర్చుండి కొందఱు పరుండి చుట్టలు గుడాకులు త్రాగుచుందురు.

శంపాము దైట్టకొని, వెల్లో దామ, యాడపడు,

అల్లాడే సా రంగు, యెల్లిపో శెందు, బోర్లెయ్ ...

సరంగు.—[చూడ్కి-సారించి] నూడ్రా! అల్లగుగో ఎంతముగళా!

తండేలు.—[చూడ్కి-సారించి] ముసలి గాను, నుత్తికాపలా గుందిగా.

సరంగు.—కాదు మినిసిరా; బలే యాతిగాడ్రా.

తండేలు.—అవునురా. తెగబడ్డాడు. అలిగిపోయినాడు, సావుబగున్నా!

పున్నాడు, నైగ కేస్తున్నాడు.

సరంగు.—ఆడుతెనుకులాట్టంనూస్తే ముసల్ని తప్పించుకొంటావా? నూన్ద్రా.

తండేలు.—నారాయణా? నావరో బాపనయ్యరా సాపం!

[నేపథ్యమున]

ఓరి పడవవాండ్రూ, ఓ సాయెబులూ, పుగ్గము కట్టుకొండి! చచ్చితిని! చచ్చితిని! మొసలి! మొసలి! మొసలి!

పడ.—యేమి సాయెబుగాడ్డూ, ఆయ న్నెక్కింతుమా? అయ్యపోగు, అమాంతంగా ముసలి సంపేస్తది?

[అంతట విద్యానాథుడు ఈదూచు ప్రవేశించును]

విద్యా.—ఓరి పడవ వాండ్రూ ... మొసలి!

జమాదార్.—పోసి పాపం! బతికించండి.

[పడవవాండ్రు శ్రాదు వేయుదురు, విద్యానాథుడు

దానిం బట్టుకొనును. పడవవాండ్రు చేరుకునుగూ.

విద్యా.—[పడవ యెక్కి, వడవడ వడింకుచు, మహాభీతి నభివ్యంజించుచు, చేదుచు, తట్టంతయు, తడిచేయుచు, గుడ్డలు పిడుచుకొనుచు, తలకుడుచుకొనుచు] ఓరిపల్లెవాండ్రారా, మీధర్మన బ్రతికితిని, ఆచంద్రార్కము మీ గుండు పగిలిన గాక. సాయెబులారా, మీ దయవలన బ్రతికితిని. ఎంత మొసలి! ఎంత మొసలి!

(ప్ర.) సిపా.—[నోటినుండి చుట్ట తీయడం] అయ్య బామ్మ! నీవు నీళ్లలో బలే నాట్య మాడినావు!

విద్యా.—నాట్యమా? ఈము తప్పిన ఈపాటికి మీ యెదుటగాదు యానా ధర్మరాజు నెదుట నాట్యము చేయుదుందుగు, [అని కూర్చుండి నగుచుకొనును.

(గ్వి.) సిపా.—[నోటి నుండి చుట్టతీవిసి] ఎందుకయ్యా కుంకులూ, అంత సాహసం కేచినావు?

విద్యా... [అశ్మగతము] పెద్దబాంకు బాంకునలయు; ప్రాణ విత్త మాన భంగములలో జేసినప్పుడు. [ప్రకాశము] ఎందునా? అద్దరిని మా గ్రామము, మా యమ్మకు ప్రాణముమీడికి వచ్చియున్నది. వైద్యుడు వచ్చిగళము తెచ్చు న్నాడు! దానిలోనుము ఇక్కడికి రెండుత్రోసుల క్రింద డింగీమీద గోదావరి గాటి, అన్నము నీళ్లు లేక యెకామొక అయినామడ గావులారికి పోయి. గగళము సంపాదించుకొని, భోజనము లేకయే, నాయుచేగ మనోచేగముల, మరల, గోదావరి దాటబడుట వచ్చునప్పటికి, ఎక్కడను బల్లగట్టుగాని డింగీగాని ఏమియులేదు.

(ద్వి.) సిపా... మొదటా గాటినావే అది యేమైంది?

విద్యా... ఇరువది రేవులు లిరిగితిని, అన్నిటను పగులగొట్టి వేసినారు. ఈత కానుకో దాటించినను, దాటించినవారికిని దాటినవారికిని తల పోవు నన్నారు.

సిపాయీలు... ఏమి హాశ్చర్యం! ఏమి హాశ్చర్యం!

విద్యా... వాడెవ్వడో రంజనుల్రా యాడు. ఆ దమ్మమాలినవాడు ఈ యాజ్ఞ చేసినాడేట. ఎందుకోస మని యడిగిన, ఎందులకో ఎవరైన నెఱుఁగుదురా?

సిపాయీలు... ఆ దివానా బల్లగట్టి పగలుటకపోతే తనతమ్మాయికి పగలుటకపోదా?

(ద్వి.) సిపా... తర్వాతా చెప్పు పంతులూ.

విద్యా... తర్వాత, ఏలాగయిన ఈయస్తమయముగోపల మా మమ్మ కీమంగు వేయవలయునని ఏటి కడ్డమీద తెగబడితిని. ఇక్కడ మడుగు ముసళ్లపుట్ట, సావ్యామలతగో ఆ మాట మలుచితిని. గడిమియొగ మీఁగునప్పటికి మొసళ్లు తఱుమసాగినవి. ఆయా! తలచుకొన్న ఇప్పటికి ఒడలు జలబరించుచున్నది సాగరులూ.

[ఆని జలబరించుట నభినయించును.]

(ద్వి.) సిపా... [జలబరించుట నభినయించుచు] వాటితో అడయిచేసిన వాడికి నీకి జలబరించడం హాశ్చర్యమూ, వుంట్లే విశేషాడ్కి నాకీ జలబరిస్తూ వుంటే!

[మఱి కొందఱు సిపాయీలు జలబరించును.]

విద్యా... ఈ ముసళ్ల నన్నిటిని తప్పించుకొని గండు బుటకలలో దాటి పోయియే యుండునుగాని...

(ద్వి.) సిపా... అంత యాతినుస్సే... బొమ్మ... నీవు?

విద్యా... మీదయ యన్న, దేవుడు కేలు చేసిన, నేను కాలుసేతులు కట్టించుకొని ముగముమీద గుమ్మడికాయ పెట్టించుకొని గట్లకడ నేల యంటక యేడుమాటులు గోదావరి కడ్డమీడినవాడను సాయెలూ.

పడ.—మూడేళ్లకితం యేడుతూర్లు బాటి యెయ్యినరాలు గలికిన పాము
ల్లవా బాబూ నువ్వు?

విద్యా.—బోనురా.

పడ.—నిన్ను నూకినాం బ్యామ్మడా మేము. చండ మేడళాం.

విద్యా.—నాజేండ్లు బ్రదుకుడు.

(ద్వి.) సిపా.—అయ్యా, నీకి యేలాకోలం చేసినవారా కీ బుద్ధిలేదు. నీ నల్లని
నీవు మండిచ్చి బలికించకపోయినా, నీ తల్లిగుణం నీవు తీర్చుకోన్నావు పెరిగింది.

(ప్ర.) (వేళాకోళముచేసిన, సిపాయి)—ఈపద్యా దొరక్క పోనే యీ
పాటికి మీతల్లికి చావు అబ్బం నీకి చావు నిబ్బం అయి వుండినీ లే.

విద్యా.—[అత్తగారము] పూర్వమువాననీ, ఇంకను హేళనమేనా? [ప్రకా
శము] సందేహ మేమి? మీ దయవలన బ్రతికితిని. [అత్తగారము] ఇక్కడ నందఱు
మహమ్మదీయులే. విశేష మేమియు లేదు. దోనకడుపులో నేమున్నదో? [అని
తట్టంక తడుపుచు, పడవడ వణుకుచు] జ్వరము జ్వరము! అయ్యా! గోరుచుట్టు
మీడ కోకటిపోతైనది! చలి! చలి! చలి! ఉహుహుహుహుహుహుహు.

(ద్వి.) సిపా.—పండత్, ఇక్కడ తడి చెయ్యకు. లోపల్కి పో. అక్కడ
హాయిగా బైటో, చలి వుండదు. ఇద్దో దారి.

విద్యా.—[లేచి] ఏది? ఊ, ఊ, ఊ, హుహుహుహు. [అని కని దిగి చుగిల
పైకి లేచి] ఓయి నాయనో! అంతయు చీకటికొణమే!

పడ.—చణముంట్ల కికటుండదులే సామీ.

స్థలము ౩. దోనకడుపు

విద్యా.—అట్లైన సరియే.

[అని దిగి తుణముండి కలయఁ జూచి, దబ్బిగోనుండి విభూతి తీసి, నలిపోవు
నట్లు విస్తారముగా ధరించి, పుస్తక మొకటి తడి తుడిచి చక్కచేసికొనును.

రాజు.—[విద్యానాథుం గాంచి, అత్తగారము] ఏమి! అగ్నిచేపునికల
వెలుగుచున్నాడీ బ్రాహ్మణుడు! ఈయనరాకవలన జనార్దనమంత్రి తురకలను
గోదావరి దాట నీయక ఇచటనే హుళిక్కి గావించుటకై చేయుప్రయత్నము
తెలిసినదిగదా, నా మంత్రులయందు దోషము లేదు. ఇది కేవలము దైవగతి. దీనికి
ప్రతివిధానము యుగంధరలే చేయవలయును. [సవిమర్శనము] ఈయనవలన నా
వృత్తాంతము మంత్రులకు తెలియును.

విద్యా.—[పుస్తకము విప్పి రాగముగా]

*శ్లో. కతివయదివపైః శ్చయం ప్రయాయాత్

కనంగిరిః కృతవాసరావసానః,

ఇతి ముద మువయాతి చక్రవాక్తి,

వితరణశాలిని వీరరుద్రదేవే.

రాజు.—అహహా! ఏమిశ్లోకము! ఏమి గ్రంథము కాస్తు? అవారు అని?

విద్యా.—ఇందులో పితాచము లేమయిన నున్నవా? [అంతట గలయఁ బాచి] ఈమూల నింత వెలుతు లేమి? [అని రాజుం గాంచి] ఈదోస కడుపునో నున్నగా మేమి? అయ్యా మీయొక రున్నారా ఇక్కడ నాకు దోడు?

రాజు.—అగ్రంథ మేమి?

విద్యా.—[అత్యగ్రము] ఎవ రితఁడు? బాల భాస్కరునివలె చీకటిం చీల్చు చున్నాఁడు! కానీ, [ప్రకాశము] అయ్యా, ఈగ్రంథమా? ఇది అలంకార కాస్త్రము. ప్రతాపరుద్రమహారాజుమీఁద నేను కవనముచేసెతిని.

రాజు.—వారిమీఁద నేల చేసెతిరి?

విద్యా.—ఏమయినను సమ్మానము కలిగిన కొమారితకు పెండ్లిచేసికొంద మని.

రాజు.—సమ్మాన మే మయిన జరిగినదా?

విద్యా.—సమ్మానమే? దర్శనమే పూర్ణానుస్వగము.

రాజు.—అదేమి?

విద్యా.—రాజు నగరములో లేఁడు, నెలదినములు వేచియుండిని, రాలేదు.

రాజు.—ఏమయినాఁడు?

విద్యా.—ఏమైనాఁడో? వేట కని కొందఱు, కాశి కని కొందఱు, తెలియ దని కొందఱు, నోటి కొకమాట. అంతట ప్రాణము విసిగి, చాలు రాజా! క్రయ పాని వచ్చినదారి నే యింటికి మరలితిని.

రాజు.—పోనీ మఱియొకరైన దానినంకితముచేసి సత్కారము పొందరాదా?

విద్యా.—అయ్యా, అంతపుణ్యమా? అంతటను వానినే తగులవేసితిని.

* ప్రతాపరుద్రమహారాజుయొక్క యీవని కని చక్రవాకి తనకు పగటిని అంత ముందించి ప్రియునితో ఎడఁబాపు కలిగించుచున్న బంగారుకొండ త్వర లోనే క్షయించునుగాదా యని సంతోషపడుచున్నది.

రాజు.—[అత్మగతము] ఆహాహా! ఇట్టిమాట వివలసిన యీదశలో నీ! యెట్లుండును! [ప్రకాశము] కాస్తులవాదూ, దయ చేసి ఒకటి గండు శ్లోకములు చదువుఁడు, విని యానందించెదను.

విద్యా.—ఆహా! రసజాలు వినుటకన్న మాకేమి కావలయును? వినుఁడు.

సంగ్ర

* శ్లో. దూరా దాకర్ష్య విశ్వప్రసంగురమహాసో పరగుద్రస్య జైత్ర
ప్రస్థానారమ్భభేరినిపద మరిన్మపాః పూర్ణ కర్ణజ్వరాంతః
ఆరు హ్యేద్రీక్షా విశన్తో గహన మతిమహత్ కర్ణకాకృష్టశేఖః
త్రాయధ్వం ముచ్చ తేతి ప్రతిన్మపతిధియా పాదపాక్ష ప్రాగ్ గుప్తః.

రాజు.—ఆహాహా? ఆహాహా! అమృతమా కనకమా గుడి?

విద్యా.—దీనిని వినుఁడు.

* శ్లో. ఉద్యద్దోస్తన్మృఖుడ్ర త్రుటదరిమకూటోపసంజాత రాహు
భ్రాన్తిభ్రశ్యత్పతక్తాభయకరణచిణః స్ఫాగనాసీగ రేణుః
అన్ధ్రాత్మభర్త రాసీ దధికరణధురాభిన్న మత్రేభకపృష్ఠ
ప్రొద్యన్మృక్తాఘతారానికగపరివృతాః స్వర్వభూపక్త్యర్దవ్యాః.

రాజు.—మీరు సాక్షాత్తు విద్యావాగులరయ్యా, స్వామి, ఎచ్చటకు వెళ్ళి గదా నమస్కరించుట కైన నాకు చేతులు లేవు. నా దుస్తులో శిలలో మునా రుంగర మున్నది. దానిం బుచ్చుకొని, కవి గానని దే మున్నది, ఉపయోగింపుఁడు.

* జగద్వ్యాపక తేజఃదైన ప్రతాపరుద్రుని దిగ్విజయయాత్రా భేరిభాంకార మును దూరమునుండి విని శత్రురాజులు కర్ణజ్వర పీడితులై కొండ తెర్చి కాండపులం జూచ్చుచో ముండ్లకొమ్మలు జాటుపట్టి లాగిగా ప్రతాపరుద్రుని గో లాగుమన్నాడనుకొని 'మమ్ము రక్షింపుఁడు, వదలుఁడు' అని ఆ ముండ్లచెట్లను చేడకొనుదురు.

* ప్రతాపరుద్రుని కత్తివేటునకు తెగి యెగసిన శత్రురాజుల కిరీటములం గాంచి రాహువు లనుక'ని సూర్యుఁడు పలాయనమునకు ఉంకింప, సూర్యునికి ప్రతాపరుద్రుని నేనాధుశ్యంధకారము అభయ మిచ్చినది; ప్రతాపరుద్రుఁడు చీల్చిన యేనుగుల కుంభస్థలముల నుండి ఎగసిన మత్తెము లనెడు నక్షత్రములు (యధము చూడను, యుద్ధవీరులను వరింపను, వచ్చిన) సురాంగనల మోముచండు రల చుట్టును ఒప్పారినవి.

విద్యా.--[పుచ్చుకొని, 'ప్రతాపనాథుని రాజు' అని పేరు చదువుకొని అశ్వరథముతో] మహారాజా,

ర. నాపేస నీవు వల్కితి,
నీవే రే గంటి, దీని నీవేను నే
నే పెట్టువాడ, ధర్మ
శ్రీపాలిత యోగగంటినింగపూజితి.

[అని యంగరమును మూటకట్టుకొనును.

రాజు.--[అత్యంతము] ఆహా! విద్యానాథుడా యాయన పేరు! మహాకవి.
ఈయన ప్రతిష్ఠా చారిత్రక ప్రతిష్ఠా యే యగును. ఈశ్వరుడు చేయూత యిచ్చినాడు.

విద్యా.--[పుస్తకము కట్టుకొనుచు మాటలోఁ బెట్టుకొనుచు అత్యంతము]
ఏమి దాట వచ్చి సాధనములు లేక వెనుకకు మరలువాడనై ఇచ్చట నాకస్మిక
మౌనము మెఱపు మెఱసినగతిం బలాయమానమగుటం గని కనుమాలికుండనై
యిటు నడచి, హిందూ ప్రభువును ముగిలు గొనిపోవుటగా శకించి, ప్రవేశార్థము
సాపన్నినయాము నాపరికినబొంబును ఎట్లు ఫలించినది! అపహాసములు
గలుగుచున్నది. దాని శ్రవణము గానియు పుట్టుమున్నది. మఱి ప్రకృతియు.
[ప్రకాశము] ఇదిగో తిరలితిని.

రాజు.-- సామ్రాజ్యమునకు సామ్రాజ్యములు.

విద్యా... అభ్యుదయము.

[అని నిష్క్రమించును.

సలము 4. గోదావరి గట్టు

విద్యా.--గట్టెక్కి ఒడలు కుడుచుకొని, గుడ్డలు పిడుచుకొని చెట్లకు ఆల
వేసికొని ఎంత? ఈ గాలికి తగిలును. [నిక్కి నలుగడం బాది] ఎక్కడను దొంగ
పడను. [నిట్టి పుష్పగలి] ఇంతసేపు నీళ్లలోనే ఉన్నను, ఏమి డప్పి! [వెతిలకమును]
డప్పియో, చిత్తినికారమో, కార్యభారమో? [విభూతి దాల్చి] ఆహా! వస్త్రము
లాటినవి, ధరించెదను. [విప్పి పుచ్చుకొని ధరించి] అస్త్రములు కానున్నది. చీకటి
పడిన గడియారము అనుడ యగును. [పరిక్రమించి, పడవలిట్లు చూచి] కిర
కివా! దాటించిరి గదా కురకలు మహారాజును గోదావరిని, యమకింకరులు యాతనా
ప్రాణిని వైతరణిని దాటించునట్లు! హా! దైవమా! హా! దైవమా! ఎట్టి ప్రభువున
కట్టితి పెట్టితిని.

ఉ. కట్టిదెదైవమా, యెటులు 1కాటయ వెట్టితి రాజశేఖరుడా!
గుట్టెనె కన్ను చెంపవయిఁ గొట్టెనె తన్మహామాతిరేకముల్;
2చెట్టలు లేరె నీ చెనఁటిచేష్టల కగ్గము సేయ; విస్పిలో!
దిట్టవు, మొండికట్టియవు, తిట్టులకే యొడిగట్టె దెప్పుడుడా!

౧౧

ఆ. ఈగహన చెనకు నింక 1విష్టరభంబు,
శరభరాజు నజఁచు సాలెపురువు,
పార్థివేంద్ర, నిన్ను బందిఁ జేసెఁ బటాణి,
తరము గాని దొకటి ధరణిఁ గలదె!

౧౨

చ. వరముఁడు వేదపూరుపుఁడు పాదలిసోమకుచేతఁ జిక్కఁదే!
హరిహరవద్యభూమయుఁ డహస్కరుఁ డాగఁడెవిండ్రియిఁపఁగూ;
ధరఁగలదుద్రదేవతవు దక్కితి పీవు కటా పటాణికి!
1దరశవిధివ్రతారణలు దప్పనె మెదిని నెట్టివారికి!

౧౩

ఉ. ప్రోడకళాసులుడా, దెలివిప్రో వగుమాలిమి, మార్పుర యమ
1క్రోడము సేర్పుబింట్లు, 2తెరకోకలు, గ్రాలఁగ లీల నేఁగుచుడా,
ఓడ విరుద్ధవాయుహతి నుత్తర తెవార్పిడిఁ జొచ్చి వ్రేల్చిడి
బుడెనుదో 3శిలాహిమనమూహమునడా! విధి యెంతదూర్తమో.

౧౪

౧౧. 1. బాధ. 2. దుర్మార్గులు. అగ్గము=పాలు,

౧౨. 1, గరుత్మంతుని. శరభము = ఎనిమిది కాళ్లజంతువు, సింహమును
కొట్టునది.

౧౩. పాడుసోమకుఁడు వేదమును దొంగిలించినాఁడు, త్రిమూర్త్యుక్కివని
మూర్త్యుని వింధ్యపర్వతము ఆఁపివైచినది...1 చపలమయిన దైవముయొక్క
వంచనలు.

౧౪. 1. తొమ్మన. 2. తెరచాఁపలు. 3. సముద్రము. 4. రాతినుంచు
మొల్తములూ. నేనానాయకులు, దండు, మహామంత్రి, విజయధ్వజములు, కోనగు
నంగములు బలిష్ఠముగాఁగలిగియు, ప్రతాపరుద్రుఁడు దుష్టదైవప్రేరణచే వేటకై
గోదావరీతీరారణ్యమున కేగి కఠినాత్ములైన తురకతరాణులలో దెలుగోబడెను...
అనిప్రస్తుతము.

[మరల నలుదెసల చూడ్కి నిగిడించి] ఎక్కడను మనుష్యపాణి యగపడదు. [మఱియొక దెసఁ గని] ఆహా! ఏమి యిది, అడవి మొగాళిమన అందలు జనులు! దండు; కురకలుగారు, వేట సిబ్బంది. ఆయ్యో! రాజపరివారము! రాజును పెడకు చున్నారు. ఆహా! యిందాఁకటిగుఱ్ఱము ముందు దుముకుచున్నది. ఆ దండును రాజు దోనియం బడినచోటికిఁ జెచ్చుచున్నది. అక్కటా! రెండు గడియలకు ముందు ఈ దండు వచ్చియుండరాదా! ఏమి హతవిధివిలసితము! ఏమి యీ గుఱ్ఱము విశ్వాసము! కాలకూటము హరుని కంఠమున, బౌర్వానలము సముద్రుని కడుపున, ప్రతాపరుద్ర మహారాజాకార్యము నా హృదయమున, తిర్యగ్గంతు వింత యుపకరించినదట, మహాకవి నట, ఎంత యుపకరింపరాదు! భార్వాస్థు త్యాగనస చాణక్య తంత్రాధ్యయనము పందలకడ సందడింపనా! ప్రతిభకు ఏయల్లిక కష్టము? కావ్యధోరణిని కార్యధోరణిం జేసెద. ఈ దండుం గలయుదునా? వలదు. ఈ మూఁకనోట నువు గింజ నానదు. ఇట్లేపోయి యేడేసొక గ్రామముచేరి కార్యప్రబంధము నిబంధించెదఁ గాక. అమ్మాయి పెండ్లి కేమి తొందగ? కార్యధురంధరునకు నాకు ఇఁక యొగకాలము. అమ్మాయి పుట్టకమునుపే ఈ కృతిని సంకల్పించితిని. కావున ఈ కృతియే నా పెద్దకొమారిక. దీనిని ఓగుంగోలు సింహాసన వివాహవీరమున రాజునకు పెండ్లిచేసి పిమ్మట పురందరగురు విభవముతో చిన్నమ్మాయికి పెండ్లి గావించెదను. [గోదావరి యుత్తరతటముదెస దృష్టి సారించి] రాజపుత్రే తనరాష్ట్రముం బాసఁ గావలయు. ఉజ్జ్వలితమైన తపీయహృదయాంధకారమా లోకమెల్ల నాక్రమించు చున్నది! [నలుదెసలం గని] ఆహా! ఎటు గన్నను లోకము రాజుకై వగలఁ బొగులుచున్నది.

ఉ. దండితవైరిపీరునిఁ బ్రతాపవరేంద్రుని ముల్లెముటగాఁ

గొం దని దైవ మీతురకకూళల కీఁ గనుఁగొన్నమింటికిఁ

గుండియ వ్రల నెత్తురుల గుఱ్ఱగుకందలు రెండునుం బరే

చందగధస్తమందలము, తైవలిసీకలితార్కవింబము॥

౧౫

౧౫. శక్రువీరులను దండించిన ప్రతాపరుద్రమహారాజును ధనపు మూటగా 'ఇదిగో పుచ్చుకొండి' అని దైవము క్రూరులగు నీ కురకలకు ఇయ్యఁగాఁబోచిన యాకాశమునకు గుండె పగులఁగా నేర్పడిన పెత్తుటిగుఱ్ఱతోడి రెండు బ్రద్దలు నుమా ఆకాశమందలి (యీ సాయంకాలపు) సూర్యులింబునును గోదావరిలోని (యీ) తక్కిలిలింబును.

ఓ గోదావరీ,

ఉ. వేసర కేదై దేల, యరవిందసఖప్రతిమారుజాన్యముఁ
మూసికొనంగ కైవలపుమూర్ధజముల్, గడు గాలి నూర్చుదుఁ,
భాసురపీచికాత్రివళి పై వయఁ దోవ రథాంగయుక్త స్తనో
చ్చాసముమీఱు, మాధుకరయుంకృతిమూల్గున, నంచ యెల్లనఁ? ౧౬

తే. అహితవిధి కిట్లు రోషారుజాత్మక డగుచు,
గుతలవతిపాటునకుఁ గాక, క్రుంకుమెట్టఁ
జరమ కాష్టా చిత సమిద్ధ సాంద్యరాగ
వహ్నికుందానఁ బడె శిలోకబాంధవుండు. ౧౭

క. కువకువ వాపోవుఁ జిదరుల్,
నవనవ తబాష్పాంబువృష్టిఁ జిదయం గురియుఁ,
కోవలవిరుతి నేడ్చు దిశల్,
కౌపావసి నవసి పేదవడియె భువి నెమ్మొగముఁ. ౧౮

౧౬. సూర్య ప్రతిబింబ మనెడు కందిన ముఖమును నాచనెడు తల నెగ్రడు కలు క్రమ్ముకొనఁగా, (ఈ సాయంకాలపు) గాలియను మిష చేత నిట్లుగల్గులు నిగుడ్చుచు, ప్రకాశమానములయిన యలలనెడు వర్తిత్రయము మాటిమాటికిఁ బలు పయి అగపడుచుండఁగా జక్కవదంపతులనెడి పాలిండ్లయులును అతిశయిల్లు చుండఁగా తుమ్మెదల యుంకారమనెడు మూలుగుతోను హంసుకూతలనెడు, కంఠ ధ్వనితోను వినువక విల యేడ్చుదవు?

౧౭. కుతలవతి = రాజాయొక్క. 1. ఓపక. 2. సూర్యుడు, చర... మిద్ధ = చరమ = కడపటి కాష్టా = దిక్కునందు, చిత = పేర్పబడిన (కాష్ట = ౩౬ లతో - ఆచిత = పేర్పబడిన) సమిద్ధ = మండిన - సాం... దానజ్ఞ = సంజ్ఞలెంబాయ యనెడు నిష్పల గుండములో.

౧౮. 1. ఏడ్చుచును. 2. చెట్టు. 3. కన్నీటిరన్న ములు. 4. అకాశము. 5. నక్కల యూళలచే. 6. భూమియొక్క యందంపుమోము పొగలు గ్రమ్మి కృకించి కళదప్పినది. పక్షులు చెట్లలో చేరి కూయుట, సంబంధించు పడుట, నక్కలు అటచుట, రాత్రి వంటలకై నిప్పు రాజవేసికొనెడు పొగలు చాల్చిండు చుండుట, చీకట్లు పడుటయు, ఇట్లు వర్ణింపఁపడినవి.

ల. జ్యోత్స్న గలుగ వెలిగి జ్యోత్స్న పీడి చనంగ
విన్ననై నపూర్ణ విధునివగిది,
పిరి గలుగ వెలిగి పిరి వాయ డణములోఁ
దేజ మెడలె రుద్రదేవుముఖము.

౧౯

క. రత వేయట, కత సెప్పుట,
రత వ్రాయట, కతను నాటరం బాడుటయుఁ,
గత నెఱుఁగుటయును, వేతే ;
కతయ యగుట వేతె ; దైవగతి వింత గదా !

౨౦

ర. రతగానేనియు పీఠా
పతిగతి యాలింప గుండె పట్టున ప్రీలుఁ,
పెతట మితియె కంటఁ గనఁ ?
మతి నాటఁ బ్రమియు జడియు ముఱుపం బుఱుఁ.

౨౧

ర. తబ్బిబ్బయినం బని చెడు ;
నబ్బురసా పైన నీతి యందడుపు లగుఁ ;
మబ్బు తొలఁగిండుకొని యిదె
గబ్బితనము దాల్చి రాజుకార్య మరపెడఁ.

౨౨

అహో ! నాహృదయము జగన్మిత్రాత్మ రాజాంశ నిశాంశం బయ్యు నిట
వపాహవింపిండంబువోలె పేలవతాభాజనం బైనది. దీనిం గాంచినను తగములో
దిగులు తగములో వగి పును గలుగుచున్నవి. అంజకలక్షణమా? మంచిది ; ఇ విహ
దముకె ప్పైగము, ౩ వ్యవసాయము ౪ పాగుచును. అనభ్యస్త రాజకార్యుండను ఎల్లు
కార్యభోరణిం బాఠింతును ! ఇంచుక ఆలోచించి ఇట్లగుంగాక. ఈ కొనితి
వాడ కరిగి కరగప్రస్థితిగాజకీయుల సిద్ధితిప్పి రేపు మధ్యాహ్నము ముత్రిసన్నిధి
నుండెద. కరణమునిట అతని గ్రామాధికరణక ప్రభృతులం జేరిఁ బంపివేసి,
అతఁడు వారిందోడ్తోని వచ్చునంతలో రాజదత్తములుగా శ్రీప్రతాపరుద్రమహా
రాజ నియుక్త త్రిలింగరాష్ట్ర సర్వధర్మ విచారణాధ్యక్షుం డని యధికారమును

౧౯. 1. కన్నెల. 2. చంద్రునివలె.

1 ప్రపంచము అనత్య మనెడు సిద్ధాంతమునకు చోటు. 2 దుఃఖించుట.
3 ప్రీతి. 4 ప్రయత్నించుట. 5 పురుషునిది.

నిర్దేశించుకొనన మొకటి, సర్వ గ్రామములను మంత్రిసమానముగా సన్నాహములు జరిపి ఏలినవారి ముడుపులో వ్యయము వ్రాసికొనవలసినదిగా గ్రామాధికారులకు రాజకొనన మొకటియు, వ్రాసి, కాలములు గ్రుచ్చుకొన్న దని శీడిగింజ తప్పించి, రెంటికిని రాజముద్రకలు వేసి యుంచుకొని, గ్రామాధికారులకు చూపదను. సన్నాహకొననమునకు నిరువది ప్రతులు వ్రాయించెద. అందులోనే ప్రతిగ్రామాధికరణకుడును తనకొననము తాను పుచ్చుకొని కడమవానిని పైగ్రామాధికరణకునికి తత్తణువే పరుగుటపా మీద పంపునట్లు వ్రాయించెద. అన్నిటికిని ఇతగులను కనుమొఱుగి రాజముద్రకయే వేసెద. ఈ ప్రయోగముచే గ్రామగ్రామింబునను సవారి, పదునార్గురు బోయలు, వెంటరా బంబ్రతులు, బోడు దివ్యగిగ్రాంధ్రు, వీరినెల్ల నేను చేరకముందే పుట్టించియుంచెద. అనాహ! రాజముద్రకాప్రభావము! ఈ కరణముపేరు కొణకంచి బుచ్చన్నయట. ఈ నియోగి కనులకు మెలకువగా గంత వేయవలయును. ఆపులించినఁ బ్రేవు లెన్నుజాలి యుది. శాకవనమునకు మెచ్చి రా జెచ్చిన యా యధికారమును చెల్లించకముందుగా అద్దరిని తెల్లంగనఁ గోరి విసితవేషాభిలాషి నై నిష్కరివారముగా వచ్చి, ఏఱుదాట సాధనములు లేక, మరలితి నని బొంకి కరణమును సమాధాన పైటెదను.

క. కుదిరె బదక మిప్పటికిఁ,

బదిలముగా మంత్రి తెఱకపడు రేపటికిఁ;

నదమదము గలదు ఏమృత;

మది కరఁగదొ యింక నైన మలఁకల నిధికిఁ?

౨౩

గట్టు దిగి ఆ యూరిదారి వెడకెద.

[అని నిష్క్రమించును.

చతుర్థాంకము

స్థలము :—కీర్తిగల్లు, యుగంధరమంత్రిహవేలి, కచ్చేరికాల.

[అంతట యుగంధర జనార్దనులు ప్రవేశింతురు]

యుగం.—వత్సా జనార్దనా, నీ జాగ్రత్తకు సంతోషమే, కాని,

ఉ. వీల చొరంగనిచ్చితివా యీతురకకా మనసీమలోనికిః ?

చీలువ వేమి యిట్లగడు నేసినపీని నెఱింగినప్పుడే ?

వీల పటాణినేతలకు నీనులు వెట్టి వరస్పరంబు ఖా

నీ లొనరింపఁ జేయవు ? మనీషివి, నీతలఁ పేమి బాలకా ?

జనా.—వారియందు సప్రయత్నఁడను గానే యున్నాను.

యుగం.—చెనుముకి దొరకినాఁడా యేమి !

జనా.—అవును.

[ప్రతీహరి.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి, నేనాపతి బేతాళరావుగాను వచ్చియున్నాడు,

యుగం.—రమ్మను.

[ప్రతీ.—మహామంత్రిగారి యాజ్ఞ.

[అని నిష్క్రమించును.

యుగం.—[చింతించుచు అస్థిగతము] నీనినతురకఁడండు రాజేను, పోయిన ప్రభువు రాజేను. అడం దేమయిన ప్రభువును పట్టుకొనిపోయియుండునా ? [వామాక్షి స్పృహనము నూచించి] అక్కటా ! వామాక్షి పట్టువడె ననుచున్నది !

[అంతట బేతాళరావు ప్రవేశించును]

బేతా.—జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

యుగం.—బేతాళరావు, కుర్చీండుము. నీ జాగ్రత్తకు మిగుల సంతోషము. తమ్ముఁడు నీపనిని కులభపఱచుచున్నాఁడు.

బేతా.—దేవరవారు పెట్టినంతపనికే మిక్కిలి కృతజ్ఞఁడ నయ్యెదను.

యుగం.—మానీషి కేషించినది నీది, నీచెలికి కేషించినది మాది.

బేతా.—తమ రట్లు చెప్పటయే. తమరు రాఁగానే మాకేమియు కేషింప దని నిరాశచేసికొంటిని.

యుగం.—స్వామ్యమే.

క. మౌనులకుఁ దవము తెట్లొ

భూనాథుల కట్లె నైనన్యములు, కరణీయం

తైనవి, వ్యయ మొనరింపక

గానివి, మఱి తీరినొంటిగాములఁ దక్కఁ.

అయినను ఈమాట మాయాజ్ఞ కాఁగానే నీదండు అనుమతించదండు గెలుపు ప్రక్కలం బొదివి, యీ తురకదండును రూపు మాపవలసినది.

జేతా.—మహాప్రసాదము.

[ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రి గారికి, శిరస్తా విశ్వాస రావుగారు, సురపురిం జమీన్దార్ విజయరామశాస్త్రిగారు, గెల్గెషులదం జమీన్దార్ నారాయణరాజుగారు, చెకుముకిశాస్త్రి, ఇంక ననేకమంది జమీన్దారులు, ఉద్యోగస్తులును, వచ్చివున్నారు; అందగు దర్శనానికి మామూలుగా శిలపు గలనాశే.

యుగం.—అందఱును రమ్మను.

అందఱు :—[వచ్చి] జయము జయము మహామంత్రి గారికి.

యుగం.—కూర్చుండుండు. [వచ్చినవారు కూర్చుండును.]

యుగం.—మీరందఱు సప్రయత్నలే. నేను వచ్చి విశేష మేమి?

జమీన్దారులు.—తమరాక రాజ్యాంగముల భయస్సన్నిహితమునకు దివ్యోపధమైనది.

జేతా. విశ్వా.—తమరాక వాడినచేనికి నగ్గ మైనది.

యుగం.—[అత్యంతము] మఱి ప్రభువునీతి?

[ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రి గారికి.

[అని చేతికి చీటి యిచ్చును.

యుగం.—[అత్యంతము] ప్రభువునీతి జయమంటు. వామాక్షి పట్టుక గె నన్నది. ఇందు నా ప్రయత్నమువలయునా? [దక్షిణ బాహుస్ఫురణమును సూచించి] అహా! సర్వము నాప్రయత్నముననే సాధనీయ మని దక్షిణబాహు పెద్దరించు చున్నది! [చీటి పుచ్చుకొని చెదిరి అత్యంతము] “మంత్రిగుహాయుజును, కార్యము పెడినది, తత్త్వము దర్శన మియవలయును,” అని చీటి. విద్యాసాధనుమాకవి అని

చేవాలు. బలి! ఇతఁడెవరో పరమనిపుణుఁడు, రాజాస్థిని ఎఱిగి వచ్చినాఁడు, కార్యము చేసినదీ? నా యూహ తప్పలేదు. [ప్రకాశము] ధర్మసింగ్ ఆయనను తోడ్కొనిరా.

ప్రతి.—[విద్యానాథునిం దోడ్కొని వచ్చి] నారగు మహామంత్రిగారు.

యుగం.—[విద్యానాథుని పరికించి స్వగతము] మంచి వర్చస్వి, మహాకవి, మంత్రరక్షకుఁడు, ప్రయోగభంగము చేయఁడు. [ప్రకాశము] ఇక్కడ ఇక్కడ, [అని దగ్గఱకు పిలిచి] ఎవరరా అక్కడ? కుర్చీకుర్చీ!

[నాకరు కుర్చీ తెచ్చి యుగంధరునిప్రక్క నుంచును.

యుగం.—[విద్యానాథుని నిదానించి చూచి లేచి] విద్యానాథ మహాకవి యనఁగా నదిగో అనుకొంటిని. నా ప్రాణమే. [అని కొగిలించుకొనును.

విద్యా.—[కొగిలింతలోనే చెవిలో] రాజాను తురక ఢిల్లీకినిపోయినాఁడు.

యుగం.—ఎన్నాళ్లకు! ఎన్నాళ్లకు! [అని మరల కొగిలించుకొని చెవిలో] వేఁట గాయములతో రాజు తెడఁదపూడిలో రామావధానులయింట నున్నట్లు గాబు తెప్పించుము.

విద్యా.—[కొగిలింతలోనే చెవిలో] చిత్తము.

యుగం.—కూర్చుండు తమ్ముఁడు కూర్చుండు.

[విద్యానాథుఁడు కూర్చుండును.

యుగం.—జనార్దనా, ఎవరో ఎఱుంగుదువా?

జనా.—[హస్తాశ్చర్యములతో] ఆహా చిన్నన్నయ్య!

[అని లేచి వచ్చి పాదముల వ్రాలును. విద్యానాథుఁడు,

లేచి కొగిలించును. జనార్దనుఁడు కూర్చుండును.

యుగం.—ఇరువదియేండ్లకా అన్న జ్ఞప్తికి వచ్చుట?

విద్యా.—ఋత సంపాదించుకొనిగదా సన్నిధి నుండవలయును?

యుగం.—తమ్ముఁడు తిరుగ వేయని తాళపత్రము సాక్షరము ఇక లేదుగదా?

విద్యా.—అంతయు తమ యాశీఃప్రభావము, తమకు గల పట్టిన విద్య నాకు సంవత్సరము పట్టినది.

యుగం.—పరేండ్లు నీ కార్తయే తెలియక అన్యు వడినదులును చెప్పలేము. నీవు కటకముగో ప్రభాకరశ్యామివల తోడాలు లాగుకొన్నప్పుడు గదా మాకు నీవార్త తెలియుట?

విద్యా.—ఏమో బాల్యచాపలము.

యుగం.—ఇప్పుడు ముసలివైతివి గాఁబోలు? నీ ప్రథమపాఠ్యాధ్యాయుని ఘనపండా దిగ్విజయశ్లోతిపితలు తేమయా?

విద్యా.—తేమముగా నున్నార. దర్శనముచేసికొని వచ్చితిని.

యుగం.—ఆ తోడాలు చేతుల నున్నవా? [అని చేయి పట్టుకొనఁ బోవును.

విద్యా.—ప్రయాణములో తీసిపెట్టి వచ్చితిని.

యుగం.—పదునెనిమిదేండ్లకు పదునెనిమిది విద్యలు ముగించి, 'గండేండ్లు' జేకాటన రాజసభాప్రవేశములు గావించి యిప్పుడు అన్నకడకువచ్చితివి. [జనాగ్రహ నితో] తమ్ముఁడూ మీ చిన్నన్నయ్యను ఆమృత చూపింపును.

ఆ. అమ్మ నేఁడు ముడుపు లంపుఁ బో చెటి లక్ష

విశ్వనాథునకు వేంకటాద్రి

నాయకునకు రంగనాయకునకు రామ

నాథునకును సోమనాథునకును.

చిన్నన్నయ్యకు భోజనాదికము విచారించుకొ, మరల పాఠిపోనీకుండ నేవించుకొ భోజనము కానిచ్చి తీసికొనిరా, శ్వాతిపనినోదము కొంచెము చూడవచ్చును.

[జనార్దన విద్యానాథులు నిష్క్రమింతురు.

యుగం.—[సభ్యులతో] ఇకఁడు మా వీనతల్లి కుమారుఁడు.

క. ఈతని జన్మనితోడక

మాతల్లియే పెంచె గవలమాడ్కిఁ; మహా వి

ఖ్యాతి గలజోన్ముఁ; దీతని

చేత మనము దెలియవచ్చు క్షితివతివిధముక.

సభ్యులు.—తమదర్శనమైన పిమ్మట దారి యేర్పడక తప్పునా! ఇంక మేము గోలీలు బొంగరములు ఆడుచుండవచ్చును.

యుగం.—ఏమి చెవముకొక్కరీ, వీరాంజనేయ మేమి చేసినది?

చెవ.—తోక జాడించి కన్నులలో మన్నుకొట్టుచున్నది.

యుగం.—ఎంతసేపుకావలయు మన్ను కొట్టుటకు?

చెవ.—గరుత్మంతుని దృష్టి గడ్డలకుఁ గలుగునా?

[విద్యానాథ జనార్దనులు వచ్చి కూర్చుందురు. శేరి గాఁడును

వచ్చి యుగంధరునికి విసవకట్టుతో విసరుచుండును.

యంగం.—విద్యానాథా. కొంచెము వీరికి జ్యోతిషవిద్య నొసంగుదువా?
విద్యా.—తమయాజ్ఞ. [చేతాళరావును జూచి] మీరేయి చూపుడు.

[చేతాళరావు చూపును.

యంగం.—మీరు కానిచ్చుచుండుడు. [అని వ్రాయుట నభినయించును.

విద్యా.—మాది ఓర్వజ్యోతిషము. మాకుచేయు చాలు, జాతక మానావశ్యకము. వేయేండ్ల క్రిందటివారిదైనను సరియే, సరిగా చేతికన్నీరు తీసియుంచిన వారి దినచర్య యావత్తు చెప్పగలము. మీకిప్పుడ నూర్పునిలో అంగారకుడు మీ నామధేయము?

చేతా.—చే [అని సగములో]

విద్యా.—మీరు చెప్పకుండు, చేతాళరాజా.

సభ్యులు.—ఏమాశ్చర్యము! ఏమాశ్చర్యము!

విద్యా.—యుద్ధము, జయము, తేభ.

చేతా.—సంతోషము. గతియు చెప్పడు తార్కాణగా.

విద్యా.—[చెవిలో] మీరు అయిదేండ్ల క్రిందట విజయనగరము నుండి దండుతో వచ్చుచు యంగభద్రకడ విడిసి గట్టుమీద ఒంటిగా నీకారిపోయినవప్పుడు గొల్లపడుచుచే చీవాల్లుపడిన చరిత్రము చెప్పుదువా?

చేతా.—స్వామీ, ఈయన యెవరో దేవుడుకాని మనుష్యుడుగాడు. ఇది దివ్యదృష్టిగాని జోష్యముగాదు. స్వామీ, ఇంక నాకు చాలును.

విద్యా.—అహ! అంతటి వాక్సిద్ధియేని శాబాతకము కొంచెము చెప్పడు.

[అని చేయి చూపును. పేరిగాడు తెలుచిననోరు

మూయక ఆశ్చర్యపడుచు పరికించుచుండును.

విద్యా.—[విశ్వాసరావుచేయి చూచి] పంతులకు గురువు ఉచ్చ. వాక్యానమన; మహాయోగజాతకము; మహావాగ్మి.

చేతా. ప్రభృతి సభ్యులు.—బలిబలి, ఏమి విశ్వాసరావుగారు? అనుభవ నిద్రమా? ఇప్పుడైన మామాట ఒప్పుకొందుం?

[విశ్వాసరావు నవ్వును.

విద్యా.—బహుసమర్థుడీయన. గుండెలు తీసిన బంటు. ముగ్గురు కొమారులు. పెద్దవాని జాతకమున మీనలగ్నములో గురువు. వాడును ఇంతటిసోటివాడే. భార్య మహాపతివ్రత. పంతులకు కూడ ఏమయిన తార్కాణ గావలయునా?

విద్యా.—చెప్పడు.

విద్యా.—[చెవిలో] పంతులూ, నీవు మూడేండ్లక్రిందట సురపురము జమీనును కాపాడుటకై మాయన్నగారి చేవాలు చేసి పెద్దపెట్టికడనుండి యనుబది అక్షల వరహాలు తెప్పించి సర్కారు ఖజానాకు చెల్లించి మూడవ నాణడు మరల మాయన్నగారే పంపినట్లు ఆతనికి పంపలేదా?

విశ్వా.—[తటాలున వర్చీనుండి దుమికి విద్యానాథుని పాదములు పట్టుకొని] మహానుభావా, నాగుట్టు దాచి నా తల కాచెద నని వర మిచ్చిన ఈ పాదములు వదలెదను. [పేరిగాడు ఆశ్చర్యముతో తెరిచిననోరుమూయక చూచుండును.

విద్యా.—వర మిచ్చితిని పో.

విశ్వా.—[తన వర్చీలో కూర్చుండి ఆత్మగతము] ఇతని శోగము ప్రాణోపద్రవముగానున్నదే! పోయెడుభూత మీ చేట్టుకొమ్మను విలుచుకొని పోవును గాని. [ప్రకాశము] సర్వజ్ఞమూర్తి, బ్రహ్మవాక్యమైనను తిప్పనగుని మీ వాక్కు తప్పదు. పోనీ నేనధికప్రసంగి నని తమరు ముందే సెలవిచ్చినారుగదా. వీనిచేయి చూడుడు.

[అని పేరిగానిని చూపును.

పేరి.—[వణకుచు తల్చిబుచ్చగా వచ్చి] యిదుగో నూనుకోండి నే నే మెరగను.

[అని రెండుచేతులు బోరగించి చూపును.

విద్యా.—[ఆత్మగతము] ఈ మహానుభావుడేమీ వేరే గొట్టుము చున్నాడు. [ప్రకాశము] వీడు చాకలి, పేరు పేరిగాడు; వీని పెద్దాము ఎగ్గి.

పేరి.—[భయముతో వడకుచు వెనుకకు బోయి తనతావున నిలిచి] నుహప్పేబో, నాను సత్తెప్పెమానకంగా శెప్పా. నాను తీలేదుండి, అదీ నీలేదుండి.

జనా.—ఏమిరా నీవును ఆదియు తీయలేదు?

పేరి.—వుంగరం మారాజా?

జనా.—ఏయంగరమురా?

పేరి.—[విద్యానాథుని చూపుచు] ఆమారాజా పోంగొట్టుకున్నా వుంగరముండి.

జనా.—నీవు తీయకపోయిన, ఆయన యంగరము పోగొట్టుకొనె నని నీ కెట్లు తెలిసినది?

పేరి.—అరిశేతులోది తండేమో అని, యారిశేతులోది తండేమో అని, ఒక రొకరి శెయ్యా కూడటం, [విశ్వాసరావును చూపుచు] యీ మారాజా ఆయన కాళ్ళట్టుకొని 'నాగుట్టు దొసండి నాతల కాసండి' అని, నామీ దెట్టి నన్ను కూపటం, యిదంతా నాను నూళ్లేదండీ?

బేతా. జమీన్దార్లు.—[నవ్వుచు] ఏమయ్యా ఉంగరము చోరీ చేసి, పాపము! లోఁకున యని వానిమీఁద పెట్టుట న్యాయమా?

విశ్వా.—నే నటరా నీమీఁద పెట్టినాఁడను?

పేరి.—రచ్చించుండి మారాజా, నా నెరగనుండి. [అని వంగి దండాలు పెట్టును.

జనా.—ఓరి మూర్ఖుడా, ఉంగరము గానురా, జోస్యము చెప్పుచున్నారరా, చేయి చూచి.

పేరి.—తెలక కూశినా, నన్ను కాయండి మహాపెబ్బో.

విశ్వా.—ఈమాటు మన్నించితిమి. ఇంకొకమాటు ఇట్టి తప్పుచేయుము. తెలియును.

జనా.—మన్నించినారులే. భయపడకు, చేయి చూపించుకొనెదవా?

పేరి.—పెబ్బువుల మునుచు. [అని యెడమచేయి చూపును.

విద్యా.—కుడిచేయి చూపరా.

పేరి.—యే శెయ్యితే యామని పుట్టిశెయ్య నూపినాను సామీ. తెలనోగి.

[అని కుడిచేయి బోరగించి చూపును.

విద్యా.—అలాచేయి చూపరా? [పేరి గాఁడు అలాచేయి చూపును.

విద్యా.—[చూచి] ఈ నడును వీఁడు ఎల్లినో జగదమాడినాఁడు, అంతట అది [అనఁగానే సగములో]

పేరి.—[వంగి దండ మిడుచు] అది శెప్పకుండి సామే, అది శెప్పకుండి. నాను శిత్తగిం దుకొన్నమాట పెబ్బువులు మనవి శేసుకొండి.

జనా.—మీకు జగద మేల వచ్చినదిరా?

పేరి.—నానుండి దాన్ని 'మామా' అని పిలమన్నానండి, 'నాను పిల్వా' అన్నదుండి.

విశ్వా.—మఱేమని పిలిచినదిరా?

పేరి.—పేరిగా పేరిగా పేరిగా, అని పిలికిందుండి. ఇదేనుండి నాను శెప్ప ద్దని శిత్తగించుకొన్నదుండి.

విద్యా.—దీని నేనెంతమాత్రము చెప్పును.

విశ్వా.—దానిచేత అలాగు పిలిపించుకొని ఊరకున్నావా? నీవు అన్నములో ఉప్పువేసికొనుట లేదటరా?

పేరి.—[సగర్వము] నానుండి, అపాట్కూ, [సరేదము] బిక్కాని మాట అన్నానుండి.

విశ్వా.—నీమాట పడి ఊరకున్నదిరా అది?

శేరి.—అదుండి ఆపాట్కొ మైలగుడ్డలనూ పెత్తి నా నెత్తిమీదేళింతుండి.

జనా.—జోస్యులవారు, ఇది కూడ వాడు చెప్పవలదని చిత్తగించుకొన్నాడే. చక్కగా మనవిచేసికొండి.

శేరి.—ఇది తెప్పొద్దని నాను మరీ అగితైంగా శిత్తగించుకొన్నానుండి.

విద్యా.—ఓరీ, ఇందుకోసము ఎల్లిమీద నీకు కోపమా?

శేరి.—కోపం లేదుండి. ఒకపాలి గళిరిగా ఒకపాలి మంచిమాటానున్నుండి.

విశ్వా.—వాడు వలదని చిత్తగించుకొన్నది మాని కడమ యేనుఁగునఁ జెప్పఁడు, పాపము!

శేరి.—అవును మహాప్రభో.

విద్యా.—[చేయి నిదానించి చూచి] అయ్యో! [అని వానిముఖముం గి నుచు] పాపము! ఏమి గ్రహచారమురా! ఇంక నిప్పుడు చెప్పఁగూడదుపో.

[శేరిగాఁడు దూరముగా పోయి దిగులు పడుచు గుటకలు మ్రొంగుదుండును.

విశ్వా.—[జనాంతికము] ఏమి విశేషము?

విద్యా.—[జనాంతిక మభినయించి శేరిగానికే వినంబడునట్లుగానే] వీనికి తేవు ఈవేళకు మరణగండమున్నది. తప్పేనేని ఖయిగు. విడిచిపెట్టుఁడు వాని సంగతి, రసము లేదు.

యంగం.—[వ్రాత ముగించి] విద్యానాథా, ఒకనాఁకి మువ్వకవిషము మనఁ బ్రశ్న చూడుము.

విద్యా.—రాజాను గుఱించి యడుగుచున్నారు. నా జోస్యమే నా జోస్యమును పూర్వపక్షము చేయుచున్నది!

యంగం.—ఎట్లు?

విద్యా.—వీలిన వారియొద్దనుండి తమ్మునికి జాబువచ్చుచున్నది, అందుల మీద; గడియదూరములో నున్నది. మఱి నా జోస్యమేమి?

యంగం.—సారాంశము. రెండుమాటలు.

విద్యా. (మత్తకోకిల)

దండుఁ బాయకు, యొంటి నొక్కటఁ దాఁకఁ గైదుపు లేక యే

రెండు బెబ్బులుల న్వదించి 1 కిలి న్దర న్నడఁ జేతయుఁ;

కండ నెత్తురు మెండు వోవుట, గానలోపల మూర్ఛయుణ్ణా,
దండలో నొకపల్లెయ న్నయనంబు విప్రగృహంబునన్,
వచ్చినది జాబు. [అందఱు ఆశ్చర్యముతో ద్వారముపై పు చూచుదురు.]

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి. [అని యుగంధ
రుని చేతికి జూ బిచ్చి] అంచెమనిసి జడివానలో తడిసినట్లు జోరు చెమటలతోటి
చాపరవున ఇది నాచేత బెట్టి నేల బడిపోయినాడు.

యుగం.—పోయి వానిని జేర్చుము.

ప్రతి.—చిత్తము.

[అని నిష్క్రమించును.

యుగం.—[జాబు విప్పి చూచుకొని] విశ్వాసరావు, సునామణి.

విశ్వా.—[లేచి పుచ్చుకొని చదువుదున్నాడు.]

“శ్రీమ జ్ఞగద్విశ్వాక త్ లోకాతీత వీతిప్రతాప దేదీవ్యమానులకు శ్రీమ త్కాక
తీయ రాజలక్ష్మీసగర్భులకు జనార్దనమహామాత్యులకు.—

రచితాంజలిబంధుండై ప్రతాపద్రుమహారాజు విన్నవించుట:—వేటలో
నొంటికిడిక్కి ప్రణీతులమై టెడదవూడితో బ్రహ్మశ్రీ రామావధానులవారి యింట
సున్నారము. తమరు వచ్చి మమ్ము తోపే నగరు చేర్చవలయును.

[మొహరు] “ప్రతాపద్ర మహారాజు,”

[అందఱు విద్యానాథుని, యుగంధరుని, పరస్పరమును,

చూచుచు హెచ్చరిక సంజ్ఞలతో ఆశ్చర్యపడుదురు.

విద్యా.—[పగమానంద మిశ్చినయించుచు] పుత్రేమి భయము లేదు. కొంచెము
కాలయాపన గాని కుదిరి స్వస్థ మగును.

యుగం.—మిత్ర టిలినవారివార్త వచ్చినదిగాదా. ఆస్వాస్థ్యమునకు భేద
మగుచున్నది. దైరగతి! జనార్దనా, చిన్నదండుతో నీవును విద్యానాథుడును
పోయి వారిని తొండి. [సభ్యులతో] మీయందఱుగొడుటను మా పెద్దతమ్ముని విద్య
నాథుని మాతో నొక మంత్రిగా నియమించితిని. మీకు సమృత మగునా?

అందఱు.—మహాప్రసాదము.

యుగం.—అటయినదిగో ఫర్మానా. [అని తానువ్రాసినఫర్మానాయుచ్చును.

విద్యా.—మహాప్రసాదము. [అని పుచ్చుకొని కన్నుల నడ్డుకొనును.

యుగం.—వీరినవారి ఆస్వాస్థ్యముచే చిత్తము వ్యాకులముగానున్నది.
మిత్ర యిప్పటికి సభ చాలింకము. [అందఱును లేచుదురు,

జేతా. ప్రభృతులు. — ఏలినవారికి జేమము కలుగ వలయును.

[అని మంత్రులకు నమస్కరింతురు.

మంత్రులు. — స్వస్తి స్వస్తి స్వస్తి.

[ఇతరులు నిష్క్రమింతురు.

యుగం. — కూర్చుండుడు,

[ముగ్ధును కూర్చుండును.

యుగం. — మీరు ఈ పేరిగానిని లోగి ప్రతాపరుద్రమహారాజును చేతుల వలసినది. ముందుగా, మహాకపి, నీవు ఈ రాత్రి వీనిని రామావధానులచావడి చేర్చి వలయును. జనార్దనా, నీవు సుపరివారముగా పోయి ఏలినవారి బంగారపు సవారిలో వీనిని తెచ్చి జేతు నగరు చేర్చవలసినది, రామావధానులకు పేరిగానిచేసి ఈ శ్రోత్రియమిప్పింపవలసినది. ఇదే దానకాసనము. [అని జనార్దనునిచేతికి కాగిలి మిచ్చుచు] కృత్యవిశేషములు వచ్చి చేరిన పిమ్మట తెలియును.

విద్యా. —

ఉ. రాజా నొవరై. విక్రము, దిరంబుగ దేవత వేయివర్ణముల్,

భ్రాజితబుద్ధి దాని వలభటి రచించెను రెండువేలుగా;

నా శిష్యయిత్ర యొక్కనినె న న్గనియెకా; మహావీరు, యుష్మద

వ్యాజకృపాకటాక్షమున నైతిని మువ్వర శిష్యాశ్రావణా.

నవీనునియం దుంచిన నమృతమునకు లజ్జకుండనగుచున్నాను.

యుగం. — నీ ప్రజ్ఞకు ఫల మిది. నీవు కవిని గావు, కవిని అనగా ఉత్తముని మించినవాడవు, నా నమృతము ఆపాత్రస్వస్థము గాదు.

విద్యా. — కీర్తివిసంప్రీతి కర్మడ నయ్యెదను:

యుగం. — సరి.

[పేరిగాడు నొంగి చూచును.

యుగం. — [జనాంతికము] వీడు నిన్ను వదలడు, వీనిని పీనుము. [ప్రకాశము] మఱి లోపలికి పోదము.

[పోవుదును.

పేరి. — [ప్రవేశించి విద్యానాథునికాళ్లబడి] మహాపైబో ఆ గండమెంతో శిష్యుండి సామీ, తప్పించుకొని బదులుతా.

విద్యా. — లేవరా, లే,

యుగం. — విద్యానాథా, నిలిచి చెప్పి రా, సాపము! తప్పింపుము సాధ్యమైన. వాడు మాకు మిక్కిలి నమృత మైన నాకరు. [అని ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.

విద్యా.—ఇటు రారా. ఇక్కడ ఏకాంతమునకు రా.

[అని పరిక్రమించును. పేరిగాఁడు పరుగునఁ బోయి కుర్చి తెచ్చి విద్యా నాథునికి వేయును. విద్యానాథుఁడు కూర్చుండును. చాకలి మరల పరుగునఁ బోయి విసనకట్ట తెచ్చి విద్యానాథునికి విసరుచుండును.

విద్యా.—ఓరి, తురకసర్దారుని దేరాకడ నుండు పహరాసిపాయి నిన్ను నటకీ వేసి యెల్లని తీసికొని ఢిల్లీకి పాఠిపోఁ దలఁచియున్నాఁడు.

పేరి.—ఓయి బాబో, తాతల్లో! అమ్మల్లో! నన్ను సరికేకేనా నాను బదుకు తాను గాని, యెల్ల లేకపోతే నాను బడక లేను మారాజా. రచ్చించాల రచ్చించాల.

విద్యా.—అల్లరిచేయకు మూగూ. నిన్ను బయటికి పోసిన ఇచటనే నిలుపుటచే నీచావు తప్పినదిగదా. నీవు సదా మాతోనే ఉండు. నిన్నెవఁడును ఏమియు చేయలేడు.

పేరి.—బుద్ధిబుద్ధి, మ రెల్లిగతి యేలాగ నాసామే!

విద్యా.—ఎల్లని మేము కాపాడెదము. మేము నీకు సలవిచ్చినప్పుడు నీవు ఎల్లని గలసికొనుము.

పేరి.—నాగండం తప్పింది బాబూ! నాగండం తప్పింది నాగురుడా!

విద్యా.—గండము తప్పిన యోగము పట్టకలయునురా.

పేరి.—గుడ్డ బదుక్కినే ముండావోడికి నా కేమి ఓగం సామీ!

విద్యా.—అటయిన మామాట తప్పనటరా?

పేరి.—అమ్మా! బెమ్మచేవుడిమాట తప్పటమే! మరి తెప్ప సామీ ఆ ఓగ మేంటో పట్టించుకొంటూ.

విద్యా.—రాజయోగమురా.

పేరి.—అట్టంటే తెలీలేదు మారాజా.

విద్యా.—నీవు రాజ వపుదువురా.

పేరి.—నిజమేనా సామే? నిజమేనా? వొల్లు దెలలేదు సామీ! వొల్లు దెల లేదు! [అని నిశ్చేష్టుఁడుగానుండి] మరి నాను రాజు నైతే యెల్లతహద్ది మారాజా?

విద్యా.—రాజి యగును.

పేరి.—[మీఁదఁ జూచుచు ఆత్మగతము] వహ్వా నారంగా! [విద్యానాథుని వైపు] రాసోళ్ల గీసోళ్ల ఆడోళ్లూ వోళ్లూ, నాకాడికి రారుగందా! అల్లని నూస్తే నాకు బయి మేస్తది మహావైబో.

విద్యా.—నీ యెల్లియే నీకు రాణి యగును. అదే నీతో సింహాసనము మీఠఁడఁ గూర్చుండును.

పేరి.—కింవాసోనంకాడి కల్తే నాకేమో బయి మేస్తుదుండి సాస్తులు గామీ.

విద్యా.—ఇంక నేమి భయము?

పేరి.—అవును. ఇంకేం బయిం. ముంగటిమాట చెప్పినా. [అత్తగతము] సింహాసానం మీద టక్కు కేళి వోరికీ తెన్నీవండా యెల్లిని లంజెని ముద్దే స్కొంటూ నారంగా. [అని ముద్దుగొనుట నభినయించును.

విద్యా.—[అత్తగతము] పురి యెక్కినది. చాలును. [ప్రకాశము] ఓరీ, నేను గురునాథుడను గదా, గురువునాజ్ఞ తప్పవుగదా?

పేరి.—తప్పనుసామే, గురునాదుడా, నీ యాగ్ని తప్పును గురుడా. నా సత్తెప్పెమానకం కేస్తా.

విద్యా.—నుతీ చీకటిపడునందాఁక ఎవరితోను మాటలాడక మానముగా నుండు. మానము తప్పిన యోగము పట్టదు.

[పేరిగాఁడు చేతులతో మాత్రమే దండము చూపును.

విద్యా.—అ! అది సరి, యోగము పట్టించుకొనులక్షణము.

[అని నిష్క్రమించును.

పేరి.—నాను రా జయ్యోవోణ్ణి, ఇక అందరూ నా గులాములే అప్పుతాగు. ఈళ్లతోటి నా నెందుకు పలకటం? అయ్యోవోరు అయ్యోవోరు గాడు, గురునాదుడు; అయ్యోరు కేప్పినమానం బలే చకే.

యెల్లి నా తో గద్ది యెక్కుంటదీ!—జాడి

మల్లి నా తో గద్ది మానుంటదీ!

పేరయ్య రాజంట! పే రెల్లి రాజంట;

తనకు మా మావోళ్లు దండ మెత్తారంట!

యెల్లి నాతో....

సందుల్లో సమయాము కేస్తానురా!—నాను

అందుల్లో సదసాము లాత్తానురా!

యెల్లి నాతో....

ఇంకేమి గావాలరా నాగురుడా! కిక టొడ్డదాకా వరమానవుడితో మాట్లాడు.

[అని దుముకుచు ఆడుచు నిష్క్రమించును.

పంచమాంకము

సలము 1—పీఠాగంటికడ ఖుస్రూఖానుని దేరా.

[అంతట ఖుస్రూ ఉపవిష్టుడై ప్రవేశించును]

ఖుస్రూ.—రాజా వచ్చినా డని నావేగుల్ చెప్పినాఁ. ఆ మహల్లో మాజాములున్ను, ఆలాగే చెప్పినాఁ. వలీఖాన్ రాలేదు. ఆయన రాజాకి కల్సుఖో లేదూ కావాలా? మరి నేనే రాయ్బారం జర్పవాలా. వలీఖాన్ యింకా రాజ్కీవ దాన్ని కారణం యేమి?

సిపాయి యొకఁడు.—[చాకిమాట మోచికొని ప్రవేశించి] సర్దార్ సాహేబ్, ఇద్దో తమ్మి దుస్తు.

ఖుస్రూ.—అరే, యి దేమి! యిది ఉతకనే లేదే?

సిపా.—మన చాకల్దానీ లేదూ యెల్లి? అదికి మొగుడికి వలీఖాన్ సర్దార్ పట్టుకొని థిల్లికి పోయినాఁ, అంటుంది. అందుకోవం అది తన్ను సంపీయేనా మనకి నాకరీకెయ్యడం లేదూ అంటుంది. యేడుస్తావుంది ముండా. నేను యీ దుస్తులు ఎవరికేతా నైనా ఉక్కుదామ్ము తెచ్చినాను. ఊరంతా యిదే పుఖార్.

ఖుస్రూ....ఏం పుఖార్?

సిపా.—బడామంతిర్ యుఘందర్ వచ్చినాఁ, వలీఖాన్ సర్దార్ పోయే దారీమే జంగల్కొగాళంమే మనపేరిగాడ్కి రాజావేషం వేసి బైటో చేసినాఁ. రాజా గోడాకి కూడ వేటావేషం వేసి ఘాజ్ మైధానంలో వుంచినాఁ: వలీఖాన్ సర్దార్ మోషంపోయి మహల్వాలా పేరిగాడ్కి రాజా తల్పి పకల్దేవు చేసినాఁ; తీస్కొని పోయినాఁ. ఇదే ఊరంతా పుఖార్.

ఖుస్రూ.—[ఆత్మగతము] ఆహ! యేమి హాశ్వర్యం! యేమి యుఘందర్ మంతిరి బుద్ధివక్తి! అలాగైతే వలీఖాన్ యిదేషంలో లేడు. హా! హా! హా! తెల్పింది. బడామంతిరి వచ్చినాడు మొదల్ పేరిగాడు మా నాఖరికి రానేలేదు! ఆహా మంతిరి యుఘందర్ ఎంత యుక్తి చేసినాడు! మా సర్దార్ గయా, రాజా అనూ! హా! యుఘందర్! యుఘందర్.

సిపా.—సర్దార్సాహేబ్. ఆ ఘోడా వొళ్లంతా కానాగాయా ల్పడి తప్పించుకొనివచ్చి రాజా తబేలామే చేరింది అని మాట. ఈరోజ్ వుధయమే మహారాజా కూడా వచ్చినార అని పుఖార్.

ఖుస్రా.—[స్వగతము]యిక మంతిరి యుఘందర్ మాకీ మాలష్కర్క్కి ఛణం లోనో ఛణంలోనో సఫాయి చేస్తాడు. బడామంతిరికి మా రాయభారం మోషం తెల్సిపోయింది. [ప్రకాశము] అరే. ఇంకా యేమీ తెల్సునూ నీకీ?

సిపా.—రాజాకి వేటాలో ఘాయం అయింది, ఖాయిలా చెప్తార.

ఖుస్రా.—హీ! యీ షనుయంలో యందరంరాజ్ సాస్తుబల్ భాయి వుంటే యెంతా షహాయం వుండును!

[అంతట చెకుముకిశాస్త్రి ప్రవేశించును]

చెకు.—సాయముగా నుండు నడల సిద్ధముగా నున్నాను.

సిపా.—సలాం.

[అని నిష్క్రమించును.

ఖుస్రా.—సాస్తులుభాయి, సర్దార్ వలీఖాన్ రెక్కావుండేది శోష్యం చెప్పండి. మాకీ అపాయం వుందీ లేదు, జయం వుందీ లేదు కూడా శోష్యం చెప్పండి.

చెకు.—వలీఖాను గోదావరి దాటి ఎనిమిదామడ నడచినాడు. ఛల్లీగి మేఘాలమీద ఎగిరి పోవుచున్నాడు.

ఖుస్రా.—అంత జల్దీ పోవడాన్ని కారణం యేమి?

చెకు.—రాజనుకొని చాకలిని, ఇక్కడ నాకరీచేయుచున్నవానినే, వేరి గానిని పట్టుకొన్నాడు. వెనుకనుండి రాజా సిబ్బంది తఱుముకొని వచ్చు పని భయము. త్వరగా సుల్తానువారికి ఆ ఖయదీని అప్పగింపవలయునని శోంక.

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] సర్దార్సాహేబ్, వలీఖాన్ సర్దార్సాహేబ్ దగ్రా నంది తురుఖ్ జవాను కబురైచ్చినాడు.

ఖుస్రా.—తచ్చనం రమ్మను.

ప్రతీ.—చిత్తం.

[అని నిష్క్రమించును.

జవాను.—[ప్రవేశించి] సలాం సర్దార్సాహేబ్. సర్దార్ వలీఖాన్ గజ దేషం రాజాకీ పట్టినార, ఛిల్లీకీ తీస్కాని యెల్లీపోయినార. తమగీచప్పినార— ముట్టడీయేనీ వోరంగోలు పట్టవల్సింది, రాజాఘోడాకి పట్టి ఛిల్లీకీ మోకాడ్కిపంప వల్సింది. దాన్ని మేము సుల్తానువారికి నజర్ చేస్తాం.

ఖున్నూ.—ఏమి సామ్రాజ్య భాయి? జవాక్ యిలాగ చెప్తున్నాడు?

చెప్త.—ఇతని కేమి తెలియును! ఎవర దేమిచెప్పినను సరియే, నాజోస్యము తప్పదు.

జవాక్.—[అత్యంతము] ముసల్మానీశేషం, బామ్మక్ మాట! ఎవరిన? [ప్రకాశము] ఏమి మీ జోస్యం బామ్మక్ సాబ్?

చెప్త.—రా జనుకొని చాకలిని మీ సరార్. పట్టుకొని పోయినాడు.

జవాక్.—ఛీ ఛీ ఛీ ఛీ! జాటాభాత్ జాటాభాత్! నా శేతుల్లో నేను రాజాకి సంక్తిళ్లు వేసినాను వోయి!

చెప్త.—ఘూ ఘూ ఘూ ఘూ! జోబీకి పేరిగాడ్కి నీచేతుల్లో సంక్తిళ్లు వేసి నావు గోయి.

జవాక్.—అరే నీవు యిట్లా మాటా చప్తే నాకీ బరే మంటా వస్తుంది.

చెప్త.—గోదావరిలో పడు చల్లార్చును.

జవాక్.—కబడ్దార్ బామ్మక్.

చెప్త.—బామ్మక్ కబడ్దారే. నీవే డబ్బార్, బడ్బార్, బకడ్బార్, ఒకనిఁ బట్టి ఒకనిఁ జెప్పచున్నావు.

జవాక్.—మేము రాజాకి...

చెప్త.—మీరు పేరిగానికి...

జవాక్.—సర్దార్ సాబ్. ఈ బామ్మమ్మ పొడిచేస్తాక్.

చెప్త.—తురికి పొడుము మేము తాకము.

ఖున్నూ.—అయినమాట నీవు వినకు. నీమాట నీవు చెప్ప.

చెప్త.—వీనిమాట చెప్పి.

జవాక్.—మేము రాజాకి ...

చెప్త.—మీరు పేరిగానికి ...

జవాక్.—[చెప్తముకిని రోషరూక్షముగా చూచుచు] మేము రాజాకి టాంబాకా మే మెస్కొనిపోయి పడ్డాలో పెట్టినాం

చెప్త.—[బిగ్గరగా నవ్వుచు] అరే జవాక్ నీవు చాకలికి సవారి మోసితివిరా.

జవాక్.—[బాశ దూసి] మేము చాకలికి సవారి మోస్తాం?

[అని పొడువఁబోవును. చెప్తముకికాస్త్రీ అత్యంతముగా నవ్వును. ఖున్నూ'కస్త్రీ దూసి జవానును నఱకఁబోవును. జవాను అల్లా అల్లా అని పాటిపొవును.

ఖుస్రా.—మాభుద్ది చాలా గంధగోళం అయింది శోభులు భాయి. యీ ముండాకొడుకుల్ యీ ముస్తఫా ఫిరోజులు మేము లడాయి అంటే వీళ్లు రాయభారం చెప్తారే, మేము రాయభారం చెప్తే వీళ్లు లడాయి మొదలతారే. కాకర్నా భాయి?

చెకు.—వారిద్దఱు కేవలభ్రష్టు అని నేను మొదటనే చెప్పలేదా?

క. వారికి హక్కు, కంఠా, 1 కంచెకా,

సారాయి రహస్యగోష్ఠి, శిషామాత్, భంగీ;

వారికి లడాయి తెలియునె?

వారిమొగంబులకు రాయబార మెఱుకయే ?

౧

ఖుస్రా.—యీముండాకొడుకులబుట్టిల్ తీయించివేతునా?

చెకు.—వారివలననే యీ యాలస్యము, లేదా, వశీఖాన్ పోయిన ముండా నాడే మీరు కోటను పట్టియుండవచ్చును. మఱి యిప్పుడైననో? నీ నేనావధూతినీ,

ఉ. ముందు ఫిరోజు ముస్తఫా 1 నముత్తకుచాకృతి శిష్యుగ్రణేయగా,

మందతనెన్నె శిశ్రోణీయువమ 2 శిష్యుదార్దారవీపు శిల్పిగా,

అందువు గల్లుగల్లు రన నట్టిటు తొట్రిలు కామపీడిత 3

4 మందవిచార అనంద్రవృత్తవాపతి 5 శాగిటిలో 10 గరండుబో!

౨

ఖుస్రా.—హా! అల్లా! అల్లా!

చెకు.—మఱియొకమాట, దిగులుపడ వలదు. యంగంధనునికి మీగు గడియ కామిచ్చినది కూడ తప్పే.

ఖుస్రా.—యేమి చేసినాడు! యేమిచేసినాడు! యేమిచేసినాడు!

చెకు.—మీమూడికి రెండువైపుల రెండు లక్షలు పంపినాడు, మిమ్ము రూపు మాపుటకు. మఱి—

ఖుస్రా.—మఱి యింకాయేమి?

౧. 1. వేశ్య. 2. చదరంగము అని భా.

౨. 1. నిక్కుజన్నలవలె. 2. ముందటికి వాల్చుగా, యుద్ధమునకుపురి కొల్చుగా నని భా. 3. పీఠుండువలె. 4. సేనయొక్క వెనుకటిభాగమును నడుపు వాడవు. 5. యుద్ధము వలదని మాన్పగా. 6. ఏనుగుల కాళ్లకు కట్టుగొలుసు. కామజయేచ్ఛ-సంభోగేచ్ఛ. 7. అలోచన చాలని దానిని. 8. అంద్ర సేనానాథుడు=చేతాళనాయకుడు. 9. అన్నిప్రక్కలంబాదివి. 10. రూపుమాపునుజూచు.

చెకు. — శ్రద్ధగా వినవలయును. మఱి, కోటలోనుండి మీ శిబిరము క్రిందికి సొంగంగాలు త్రవ్వించి వానినిండ శుపాకినుండు నిండించినాడు. ఇంక గడియలో మీ శిబిరము గుర్తుండదు. పాటిపోయిన అక్షలు అక్షలు దండు పొదివి నలుక నున్నది.

ప్రతీ. — [ప్రవేశించి] సర్దార్ సాహేబ్. రాజావారి దుబాసి.

భునూ. — రమ్మను.

ప్రతీ. — సర్దార్సాహేబ్ హుకుం [అని నిష్క్రమించును.

దుబాసి. — [ప్రవేశించి] గూం భునూఖాన్ బహద్దగువారికి. మా యేలిన వారు ప్రతాపరుద్ర మహారాజుగారు వేటనుండి ఈ యుద్ధయమే వచ్చినారు. వానికి మహామంత్రులు మీరాక రాయబారము తెలిపినారు. వారు మీ రాయ బారము మోసమని తలచినారు. ‘కాకుండిన చాకలిని ఏల పట్టుకొనిపోవల యును?’ అన్నారు. ఇప్పుడు మహామంత్రి యంగంధరులవారు మీకు తెలుపుట యేమనగా — “మా చాకలిని మరల మాకు సురక్షితునిగా అప్పగింపు నని మీరు మీ సుల్తానువారికి కబురు చేయవలసినది. మమ్ము మోసము చేసినందుకై వలీఖాను తిల కొట్టి మాకు పంపవలసినదనియును మీరు మీ సుల్తానువారికి కబురు పంపవలసినది. చాకలియు వలీఖలయు మాకు చేరువటకు మీరు మీ క్రిందిసర్దార్లు చూపైసీలు. ఈ దండంతయు మా బండిఖానాలో వరకము. మీ యాయుధములు సామానము యావత్తు మోవి, లేదా యుద్ధము. కాలము ఇయ్యము.” అని. ఏమి జవాబు?

[భునూ ఏమియులొనక యూరకుండును.

చెకు. — వారు స్వయంగా మహామంత్రి గారికి మహారాజా గారికి దర్శనం చేసి జవాబు చెప్తారు.

దుబాసి. — [చెకుమకిని నిదానించి చూచి] ఓరి కాలయముఁడా, ఏమాయి తురకలలో కలిసితిని? ఏమి నీకు వచ్చిన వివాదకాలము? చీ! పాపి? చీ! పాపి?

చెకు. — వివాదకాలం నీకీ వచ్చింది. కభుగైచ్చేజవాబ్ గార్దేకి యంతా పొగరే! [అని దుబాసికి ఒక చెంపకాయ యిచ్చును. దుబాసి చెకుమకికి

ఒక చెంపకాయ యిచ్చును, అది తలపొగకు తగులును.

పొగ పడిపోవును, జాట్లు అగవడును.

దుబాసి. — [జాట్లును నూచించి] జాట్లున్నదీ! బోడి యనుకొంటిని! ఏమి యంత చదివిన బ్రాహ్మణునికి వచ్చిన యీ వివాదకాలము! [అని అంగీ లాగి జంకెము

నూచించి] జందెము కూడ నున్నదీ! మతములో కలియలేదా? మంత్రములో కలిసి
తివా? కడుపుతో సమా? ఉండు నిన్ను మహామంత్రి యుగంధనులవారితో చెప్పి
మహమ్మాయి చేయించెదను. సర్దార్ సాహేబ్, ఏమి జవాబ్? జవాబు లేను. నేను
పోయెదను.

[అని నిష్క్రమించును.

చెప్తు.—ఈ సంకుమూతి తంట లోండపెట్టును. నేనును బోయెదను.

ఖుస్రా.—అరే, యీ గడ్డిదాలో మా భుద్దీ బుట్టికి ఖానీ చేసెంది. ఏమి
భాయి, పొడుచుకొని సచ్చిపోదునా?

చెప్తు.—ఇనీ! ఇనీ! ఇనీ! నీ యాజ్ఞకు తిగుగబడినవారిని పొడిచివేచవల
యునుగాని, నీ వేల పొడుచుకోవలయు! [అత్తగతము] వారు నిన్ను పొడిచి
వేయుదురు. [ప్రకాశము] మఱి యీ యుద్ధములో నన్ను మఱవవలదు. గుల్జాను
వారికి సిపారను. యుద్ధమైనవెంటనే నిన్ను కలసికొనెదను. కొంచెము పోయి
మిగత. యుద్ధము ఆరంభమగుచున్నది. మీకు అపజయము, మీ దం డంతియ
నాశము. క్రిందినిప్పు మాట మఱవవలదు. ఈదుబాసిగానిని నేను కలసికొని
నామాట చెప్ప నని ఖరారు చేయించుకోవలయును. ఒప్పనియడల వానిబుట్టి నేగ
వేసి రావలయును. నీకత్తి కొంచెము దయచేయుము. [అని నిశ్చేష్టుడగు ఖుస్రా
ఖానుని యొరనుండి కత్తిపుచ్చుకొని] నేను నీ గుఱుముమీదనే వీనిని కలసికొని
మరలేదను. సలాము భాయి సలాము. దయయుంపవలయును. ఏమియు నిశ్చేష్టుడ
వుగా నున్నావుభాయి? ఈ సితిలోనున్న నిన్ను వదలి యట్లుపోదును భాయికి
మాటలాడు భాయి. ప్రాణ మున్నదా లేదా? [అని ఖుస్రాను పట్టి యూచును.

ఖుస్రా.—[నిట్టూర్పు విడిచి] ఏంభాయి, వెల్లండి భాయి, అక్ష సలాములు.
మేం ఈపాసిముస్తఫాఫీరోజుల బుర్రలో తీసి యుద్ధంచేస్తాం, లేదా, పరతి
యాతాం.

చెప్తు.—ఏలోకముననైన సరియే మనము మరల కలసికోవలయు, కత్తి గుఱుము
పహరాజవానున కప్పగించి పోయెద. నెలవు నెలవు, క్రిందినిప్పును మఱవవలదు.

ఖుస్రా.—అరే రే రే! నావల్లు అంతా వడిగా వుండి భాయి!

చెప్తు.—ఇక బొబ్బలు లేచును, తరువార తాలిపోవును. నదా కడుగు
మండు నా పాదాలు అప్పుడే మండుచున్నవి!

ఖుస్రా.—[వెట్టియావేశముతో కతారి దూసికొని] ముస్తఫాఫీరోజో
సఫాయి!

[అని పరుగున నిష్క్రమించును.

చెప్తు.—పోయి మహామంత్రి గారికి నివేదించెద. [నిష్క్రమించును.

శ్లోము 2. ఓరుగల్లు, మంత్రిహవలీ, కచ్చేరికాల.

[అంతట యుగంధరుడు, ద్వారభూమిని బ్రతీహరియు
ప్రవేశించెను]

చెట.—[ప్రవేశించి] ప్రతీహరీ, పోవచ్చునా?

ప్రతీ.—ఎరిగిన వారి కల్లా దర్శనానికి శేలవు.

చెట.—పరమసంతోషము. [సమీపించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

యుగం.—చెటముకిశాస్త్రీ, కూర్చుండుము. [చెటముకి కూర్చుండును.

యుగం.—ఏమి విశేషము? సంగ్రహము.

చెట.—నేనచట నుండఁగానే తమ దుబాసివచ్చి ఖున్నాఖానుతో తమ
యాజ్ఞగా 'మాచాకలినీ వలీఖానుతలను తెప్పించి అప్పగింపుండు. అంతవఱకు మీరు
హాజిరీగిరి, మీ గూఁడుధను లెప్పటికినిమానే,' అని చెప్పి, వానివలన ప్రత్యు
త్తరము రానందున వేతాళనాయకునికి యుద్ధాగ్రము హెచ్చరిక చేయుటకుఁ
బోయినాఁడు.

యుగం.—తర్వాత?

చెట.—తర్వాత ముస్తఫాసోదోబులను ఖున్నా చంపఁదగలినాఁడు. ప్రతీ
సద్దారునికిని ఈదినము గండము చెప్పితిని. ఎవఁడును నడవలేదు, తురకరాజున
అనదయ్యెనది. యుద్ధము జరుగుచున్నది.

యుగం.—నీ ప్రయాసకు ప్రజ్ఞకు పరమ సంతోషము.

చెట.—ఖున్నాగాని గుఱ్ఱమును కత్తిని తెచ్చితిని.

యుగం.—గుఱ్ఱమును ప్రభువుతఁజేలాకు మేము పంపెదము. కత్తిని నీ
ప్రజ్ఞాధ్వజముగా నుంచుకొమ్ము.

ఒక వడవాలు.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

యుగం.—ఏమోయి యేమి జరిగినది?

వడవా.—తమ యాజ్ఞ ప్రకారము వేతాళరావు నరసింహరాయలు ఇద్దఱు
రెండువైపుల తురకలను కమ్మి నఱికివేసినారు, హతశేఖులను ఖైదు చేసినారు.

యుగం.—మిక్కిలి వీలినవారిని కొలిచినారు. వేతాళరావునకు తృప్తి
యైనదా!

వడవా.—ఆతఁడు వీరావేశముచే యుద్ధము ముగిసిన గడియారాక కంటి
కెదురయిన చెట్టును గుట్టనుకూడ నఱుక సాగినాఁడు. ఎవరము, హిరణ్యకశిపు వధా

సంతరము చేపతలు ఉగ్రనరసింహమూర్తిని దఱియలేనట్లు అతనికి డబ్బ పోడి మైతిమి. మనవారి నే శూన్యము చేయనో అని అందఱము భయపడి, యెట్లు హెచ్చరించినను తెలిసికొనఁ దామెను. చివరకు తమ పేరట దురాయి పెట్టఁగా తెలివి వచ్చి నిలిచినాఁడు. అంతట నే నిట్లు వచ్చితిని.

యుగం.—బలిబలి, మహాపూరుఁడు, వీరుల లెక్క!

పడవా.—మనవాండు రమారమి వేయిగుంది. రమారమి తొంబదివేల తురక తలలు రాలినవి. మైదాన మెల్ల రక్త సముద్రము.

చెకు.—అందులో తురక బొందులరానులే దీవులు. ఇంక నొకటి గెండు గోజాలలో అటు గాలి యిటుకొట్టెనా మఱియుకరి ప్రూణేంద్రియములను మనము ఎగవు తెచ్చుకొవలసినదే. ఆ కంపుచే ఈ యూరు నాశము. తురకలు బ్రతికి నాధింపక పోయినను చచ్చి సాధింతులు, ఇప్పటికి నా ప్రతిష్ఠ నెఱవేరినది.

యుగం.—ఏమి నీ ప్రతిష్ఠ? [అని వినుచు చీటి వ్రాయుచుండును.

చెకు.—కొటబుగుజాలకు రాత్రులలో అత్త కొఱవిదయ్యములను చూపెద నంటిని. అది యింక నూతేండ్ల చాఁక సిద్ధించినది. మఱియుకటి కూడ సిద్ధించినది.

యుగం.—అదేమి? [అని వినుచు అచీటియే వ్రాయుచుండును,

చెకు.—ఇంక నూతేండ్ల చాఁక ఈ నగరముగో స్త్రీలకందఱకు అంగక పిశాచములేగాని హిందూ పిశాచములు పట్టవు?

యుగం.—పడవాలూ, మీరందఱును మీ ప్రయాసమునకు ననంత ఫలము ననుభవించెదరు. పోయి వేతాళ రావుతోను నరసింహరాయలతోను మామాటగా వీలినవారికి మిగుల గణనీయుల రైతిరని చెప్పము. ఈచీటి వేతాళరాయని కిమ్ము. [చీటి ఇచ్చును.

పడవా.—[చీటి కైకొని] మహానుంత్రిగారియజ్ఞ. [అని నిష్క్రమించును.

యుగం.—చెకుమఱి నీవు తత్త గమే [చెవిలో ఏమో చెప్పి] ఈమాటను పెద్ద పెట్టికి చెప్పి, ప్రకృతము నగరిలో రాజసన్నిధిని మాతమ్ములతో జేరము.

చెకు.—మహాప్రసాదము. [అని నిష్క్రమించును:

[అంతట ఒక రాత్రి రోజుచు ప్రవేశించును]

రాతు.—జయం జయం మహానుంత్రిగారికి. రాజీ గారు వీలినవారిదర్శనానికి వచ్చినారు. మంత్రులున్న వైద్యులున్న వల్లపడదన్నారు, మేము చూడఁ మాన

మని దేవిగారు తమతమ్ములమీఁద కోపం చేస్తున్నారు. నన్ను హరిద్ధరున్న ఇక్కడికి తరిమినారు. తమరాక నెదురు చూస్తున్నారు.

మఱియొకరాత్రు. — [ప్రవేశించి] తమ్ముల మనవి. “రాణిగారిని నిలపలేకన్నాము. వారు సాక్షాత్తు మహిషాసురమర్దిని యవుతున్నారు. తమరు తుణఁ రావంటే అపాయము,” అని.

యుగం. — మీ రందఱు పొండి, మీకన్న ముందే మేము వారిసన్నిధిలో నుండెదము.

[రాత్రులు చేటియు యుగం — నిష్క్రమింతురు.

స్థలము. కి. ఓరుగల్లు, రాచనగర

[అంతట యుగంధర విద్యానాథజనార్దనులు ప్రవేశింతురు]

విద్యా. జనా. — [నమస్కరించి] ఈ ప్రళయము తప్పించితిరి. మఱి మాకాజ్ఞ యేమి?

యుగం. — ఈ ప్రళయమిక్కరాదు. క్రొత్తవేమయిన వచ్చిన, మీసీతివిభవము. మీలో చెటముకి చేగును. పేరిగాఁడు రాజుగా, మీరు ప్రతాపరుద్రనాటక హృదయమును. ఇక ఏడుమాసముల పదిదినములకు మరల మీకు మాదర్శనము. మేము ఎక్కడికో? ఏలకో? మా సంకేతము గలచారులు దెలుపు మా యాజ్ఞ ను నెఱవేర్చవలసినది. తృణము నవనిధులుగా నవనిధులు తృణముగాఁ జూడుదు. అన్నమరాజు కటకము నుండి వచ్చిన, మీకు సర్వసాహాయ్యము.

విద్యా. జనా. — [యుగంధరుని పాదముల వ్రాలి లేచి కన్నీళ్లతో]

క. తమరూపమె ధ్యానం బిగుఁ

తమపేరె జవంబు, సర్వదా యిక మాకుఁ,

తమరు ప్రసన్నతఁ బ్రత్య

క్ష మై మముం త్రోయవఱకుఁ గడిదితపముగాఁ.

౧౧

యుగం. — చిరం జీవతమ్. చిరం జీవతమ్, ‘బ్రతికియుండిన నుఖములు పడయవచ్చు,’ ఇక మీపని చూచుకొనుఁడు.

విద్యా. జనా. — చిత్తము.

[అని నిష్క్రమింతురు.

యుగం. — ఆడఁబోవు మహానాటకమునకు ప్రస్తావనయైనది. బేతాళరాయనికి ఆచీటి చాలును, పెద్దనెట్టికి ఆమాట చాలును. పడుగు గేయుట తుణము, పేక గేయుటకు మాసములు. మంచిది! గేను లేనప్పుడుగదా పీఁడు పట్టినాఁడు! నేనెట్లు లేక పోదునో చూచును గాక. [సచింతము, సబాష్పము] హా! నా రాజును పీఁడా వారింతువాఁడు! [సావచ్చుంభము]

శ్రుగ్ధర

పాతాళంబందుఁ గానీ, ప్రళయవనగర్భంబునం దైనఁ గానీ,
క్రోతుర్గాత వృహీతు స్థురకలు బలవద్దృష్టదైవావచ్ఛేదాః;
చేత స్నే నందికొందుఁ; పిరిమెఱయ విటఁ సింహపీఠానసుంతుఁ,
ఖ్యాతి స్థిరీపురీకు న్నరువ మెడల నా ఖైదిగాఁ గట్టి తెత్తుఁ.

[అని నిష్క్రమించును.]

షష్ఠాంకము

స్థలము.—ఓరుగల్లు, రాచనగర

[అంతట ఇద్దఱు నౌకరులు ప్రవేశించి తివాసులు మొదలగు]
నాస్తరణములను పఱచి సరుదుదురు]

ప్రథముడు.—ఓరి వ్యాఘ్రపాదా, ఈదినము మంచి వినోదమురా.

ద్వితీ.—అంజనేయలూ, ఇన్నాళ్లు మంత్రులు కల బ్రద్దలు కొట్టుకొని వీనికి
నూటిపోసిన యుపదేశము నేఁ దేమయిన ఫలించునా!

ప్రథ.—ఫలించును, వీనిని పుటము జేసిన.

[అంతట విద్యానాథ జనార్దనులు వేరిగాఁడును ప్రవిష్టులై
కూర్చుందురు]

జనా.—రిపేగా, మా యుపదేశ నేమి చేసితిని?

వేరి.—ఓమకలకాయంబైనా వొడలకుండా యాదొక్కలో యెట్టుకొను న్నా.

౧౨. కురకలు బలీయమయిన దుష్టవిధియొక్క దుశ్చేష్టచేత రాజాను
పాతాళములో దాచిన దాఁకురుగాక, ప్రళయకాల వాయువుకడుపులో పెట్టినం
తెట్టుదురుగాక, నారాజును నేను చేతితో అందుకొని తెచ్చెదను...

విద్యా.— ఏలినవారిని సిద్ధముచేయుదము. గానుకులు వచ్చియుండును.

ప్రతీహారి.—[ప్రవేశించి] జయము జయము యేలినవారికి, గవాయాలు వచ్చి వున్నారు.

మంత్రులు.—శ్రుతి గిరి చేసికొని సిద్ధముగా నుండు మను.

జనా.—పులిగా, ఏలినవారికి స్వారస్యపుఁద్రాడు కట్టు.

[ద్వితీయుఁడు పేరిగాని జాట్టునకు పొడుగుపాటి త్రాడుకట్టును.

జనా.—ఎవరోయి అక్కడ?

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] ఏమి దేవరవారియాజ్ఞ?

జనా.—గాయకులను రమ్మను.

ప్రతీ.—చిత్తము.

[అని నిష్క్రమించును.

[అంతట వైణికుఁడు, గాయకుఁడు, మార్దంగికుఁడు,

మోర్సింగువాఁడును ప్రవేశింపురు]

మంత్రులు.—కూర్చుండి మీవిద్య చూపుఁడు.

[మువ్వరును సభావందనముచేసి కూర్చుండురు, వైణికుఁడు ‘చంద్ర కళాధర సాంబ సదాకవ’ అని పల్లవిపాడి వాయించును.

పేరి.—వవ్వా! వవ్వా!

[అనుచు వినుచుండును.

పేరి.—ఒకపాలి నా నొకచేపిని పెంచినా. అది కార్తిలో ఆడచేపిని నూస్తే యంతకంటాయొయ్యింతలు కయి కయి కయి కయి అనేది. దానికంటా దీని యిసేసంయేంటి అంటా.

విద్యా.—[పేరిగానితో] ఏలినవారు చమత్కారముగా పలుకుచున్నారు. మేమును అట్లే ఈ తర్తము చెప్పెదము. దీనికి అడులేపి అక్కజలేదు. అదిలేవండనే యిది కయి కయి కయి కయి అనును, మఱి దీనికి గంజి అక్కజలేదు.

జనా.—అది దివ్యముగా పాడఁగలదు.

పేరి.—ఆపాట గీట నాకు తెల్లగాని, నాచేపిలాగ మొరిగించండి నూతాం.

[వైణికుఁడు మొఱిగించును, మార్దంగికుఁడు అనున

రించును. పులి. స్వారస్యపుఁద్రాటిని లాగును.

పేరి.—[పకపక నవ్వి] వవ్వా వవ్వా! వవ్వా వవ్వా! అచ్చరి అచ్చరి; ఒక అచ్చరనచ్చ యిశాం, ఒక అచ్చరనచ్చయినాం, ఒక అచ్చరనచ్చయినాం. అది సారా శెంబు! అద్దదీ సారాశెంబు! [అందఱు గొల్లనుని నవ్వుదురు.

[వేరిగాడును తన ప్రజలకు సంకుష్ట శోభను నవ్వనను.
 మంత్రులు.—అహహ! ఏమి యేలినవారి బుద్ధిప్రభావము! ఏరాత్రి యుగం
 ధరద్వితీయులై మాటువేషమున పేటలు తిరిగినప్పుడు శిర్షిసాగో యీ గాత్ర
 యము! అదే విష్ణ్వంశ. 'నావిష్ణు' అన్నారు. పాట గానిండు.

వేరి.—[నవ్వుచు] ఇచ్చాలు. నాకు కడుపు నొస్తుంది. ఇంక నాను నవ్వు
 లేను. ఆ అయ్యవోరిని పాడమనండి. [గాయకుడు పాడును, అనుగుడు కర్పూర

శలకను తెచ్చి వేరిగాని చేతిలో పెట్టును.

వేరి.—[ఆడంబరముగా దానిని చేత నెత్తి] ఉండవయ్యా గింక శుండో!
 ఊరక పాడుకపోవటమే? కళ్లకి కప్పురసలక అంటించుకోనియ్యవేమి? నీ
 పాటకి ఆనందబాస్పాలు అక్కర్లేదా యేంటి?

గాయ.—[స్వగతము] ఈపీఠపుచరియ వింతెగా నున్నదే? [అని పాడును.
 మార్దంగికుడు, మోర్సింగువాడును, వాయింతురు. పులి. స్వరస్వపుండ్రాటిని లాగును.
 వేరిగాడు తలయాడించును, కర్పూరశలకచే ఆనందబాస్పములు విడుచును.]

వేరి.—అబ్బ! నాకళ్లంతా పోతున్నయ్యయ్యా యీ ఆనందబాస్పాలకాళి!
 మఱి, యీన నెత్తినీడ రొవ్వంతకొప్పు, మెల్లో ఒకటే అదేంటో తాటిపండుక
 గింజ; ఇయ్యి మియ్యలేక యీన బుట్ట యిసిరియిసిరి, మెడతిప్పిరిప్పి, కల్లుచూశ
 పడి, నాలి కల్లబెట్టి, తనుకులాడతావున్నాడుగదా, నాగాడిద నడుగులేదుగదా
 లేకుండా యెన్ని మూటలు మోశేదిరా నారంగా! దానిమంగట యీ సంగుకు పెని
 కొస్తాడూ అంటా?

మంత్రులు.—[వేరిగానితో] పాటచి తగింపవలయును. [గాయకునితో] పాడ
 వయ్యా. [గాయకుడు మంద్రముపాడును, మృదంగము, మోర్సింగు, అనుగుడు చును.

వేరి.—పాటలోమాత్రం యీ నెచ్చేంటి అంటా! నాగాడిద ఒండ్ర మెడినే
 శేవులేవంతా కోయి కోయి కోయి అంటా మోగిపార్యేదే! ఈన పాడినే చూసి
 మోగమను. యిక్కడికే యివపట్టంలేదే!

గాయ.—[స్వగతము] ఏమిగ్రహచారం వచ్చెరా యీశ్వరా!

[అని మధ్యమము పాడును. పులి గాడు దాగము లాగును.

వేరి.—[తలయూచి] అద్దదీ! యిప్పుడు కొంచెం వోండానికి శీను
 పాతావుంది పాట. నాగాడిదికి శేరు పాతా వున్నా దీనున.

[గాయకుడు మఱియు స్వగతముగా తాగము

పాడును. మోర్సింగువాడు వాయింతును.

పేరి.—[నవ్వుచు] వవ్వా! కవ్వా! మా గాడినే! మా గాడినే! ఆనన్దం మా గాడినే! ఏదీ యేదీ మర్రి! [గాయకుడు మఱియు స్వారసముగా పాడును,

పేరి.—[అట్టహాసముతో] వవ్వావవ్వా! యెంతటి బ్యామ్మడనయ్యా! ఎంతటి బ్యామ్మడనయ్యా! మా గాడిదికి నువ్వు అన్నవో కమ్ముడివో కావాలగాని మరి కోడివిగావయ్యా! నీకు అచ్చరసచ్చ లిచ్చేకివా.

గాయ.—సుగాప్పిరపూ, పూలోక తేజేందీరా, నేను ఇంకమా వెనుచెక్కగా పాడుతును. తగిన వెనుమలి యియ్యవలసి.

పేరి.—నాదంతా. పాడు, యిచ్చేస్తా. [గాయకుడు ఓండపెట్టును.

పేరి.—[విభ్రాంతుడై ఆశ్చర్యపడుచు] ఏమి బ్యామ్మలపెబావం! ఏమి బ్యామ్మల పెబావం! యీ యిద్దిలకే 'బ్యామ్మడో బెమ్మడేముడో' అన్నాను. మంత్రులు.—ఇట్లురసాభాసము చేసిన విద్యావంతులు తమకడ కిక వత్తురా?

పేరి.—మందల్లి గా ఆయనకి కోటివారా లిచ్చి మరి నాతో మాట్లాడండి.

మంత్రులు.—నీదము. కచ్చేరి లేచునప్పు డిచ్చేదము.

ప్రతి.—[ప్రవేశించి] జయం జయం ఏలినవారిక. అటలై వచ్చి వుండి.

గాయ.—అది మాతో వచ్చిందదా.

జనా.—అలా గా? మించిది. [ప్రతీహేరితో] రమ్మను.

ప్రతి.—దేవరవారియాజ.

పేరి.—అట కలేంటి? కల్లి అడుద్దా?

విద్యా.—కల్లి గారు.

పేరి.—కొట్టుకొని మనిసి అడుద్దా యేంటి?

విద్యా.—[చెవిలో] చీ! ఊరకుండు!

[అంతట నటి ప్రవేశించును]

పేరి.—యేంటయ్యా, అప్పుడే రమ్మన్నారా? ఈ సారాశెంబుతాడు, యీ ఆనంధబాషులు, ఈటితోటి నాపానం పోతావుండయ్యా. [నటితో] గొవ్వంత సేపు ఆడక పాడక పూర్కొ.

[నటి సభావందనము చేసి నిలుచును.

పేరి.—యియ్యోగ, యీపాట, యీటికాత నావొల్లంతా సందేగాలే అయినట్లయ్యే, అడుగుతాను తీగస్తారా?

జనా.—సందేహములు అవలె తీగ్చుకోవచ్చును.

పేరి.—ఇప్పుడు గాయాల. లేకపోగే సారాశెంబు తెడతది. యీళ్లుపాడతా వున్నా. వోయిస్తావున్నా, నాను నూస్తాను వున్నా, యింటానువున్నా. యీ పాట క నాళ్ల కవుపడ్డదా? నా తెవుల కెనపడ్డదా? కప్పండి.

జనా.— ఈ సందేహాలు తర్వాత తీర్చుకొందము. [నటితో] అట కానిమ్ము.

[నటి పాడుచు ఆడును. మధ్యల - వాయిచుచు అనుసరించును.

పేరి.— ఒరే, ఆడు ఆడికడుపుమీదాన్ని కొట్టుకొంటే నువ్వెందుకే యాడ వటం, యగరటం, దుమకటం, శేతు లినురుకోటం? నాకాళ్ళూ నిటబ్బులు? నీకే మన్నా తగిలించా? పోనీ, [కనికరముతో] నీ కేం పోయినా, పోయి అలా ముగ రేకేవు? ఓత లేయిస్తానే యాడవట. అయినా గానీ, నువ్వు అడికా దుండొద్దు, నవ్వీమూల్చుండు, కాకిని కొడితే గద్ద సచ్చిం దంట! [మధ్యలగానితో] ఒరే, నువ్వు దానెంబడి తిరగటం యేంట్రా? యెంకటయ్య కడుపులాగ అనొక్కటి ముంగ లేసుకుని ఆడపిల్లని దాన్నెందుకురా జడిపిస్తావు? డమా అనిపిస్తావు! డమా అనిపిస్తావు! టాంటాం అంటావు! టమటమ అంటావు! ను వ్వీమూల్చుండు, వొకరి మొకం వొకరు నూడకండి. [నటిమార్దంగికులు అట్లే చేయుదురు.]

పేరి.— మరింక కానీండి.

నటి.— [నుంక్రులత చేతులు మోడ్చి] స్వామీ, యేలినవారి అభిప్రాయం తెలవ లేదండి.

విద్యా.— [పేరిగాని చెవిలో] తిన్నగా అడనీయకపోయితినా తర్వాత యమధర్మరంజకాస్త్రంతో చెప్పి జొక్క బ్రద్దలు చేయించెద.

పేరి.— [జనాంతికము] బుద్దిబుద్ది. [ప్రకాశము] మరేమీ లేదు అడండి.

[నటి ఆడుచు పాడును.]

అతానా, ఏకతాళము

నిన్ను గవి యెన్ను కొను కన్నె మది నున్న,

ఆ కన్నెమది నున్న, ఆ కన్నె.... ఆ కన్నె... ఆ కన్నె....

ఎవ్వరిది దోస మిది; ఎవ్వగను మాను నిది;

మవ్వమునకన్న, నీ మవ్వ... నీ మవ్వ ..

[నటి ఆడును. స్వారస్యము మోచ్చును. మార్దంగికుడు అనుసరించును,

పులిగాడు దారము లాగును. పేరిగాడు తల అడించుచుండును.

పేరి.— మారేకంతా వొక్కపారే వుదికినా యీ గుంకటయ్య కడుపుకి చరిరారురా. [అని మిక్కిలి తల యాడించును. స్వారస్యపుద్రాడు తెగును.

పేరి.— హోహో! నిలునిలు. నిలవోనీ నిలు, సారాశెంబుతాడు తెగిపోయింది.

[అని బాట్టు తడవుకొనును. కొండలు గొల్లముని నవ్వుదురు. కొండలు ఆళ్ళర్థపడుదురు.

పేరి.—[మంత్రులతో] అయ్యా, మరి సుబయోలాగ? తాడు తెగిపోయిందే.

జనా.—ఇంక త్రాడక్కటలేదు. [నటితో] ఈ పాటచేసిన మహాకవి యెవరు? మంచితేనెకు చెంచెతను పొగడుదురుగాని తేడిని దలచరు.

నటి.—మహాకవి పీయూషవరు అవారు. వారిశిష్యురాలిని నేను. వారున్న వచ్చివున్నారు. దర్శనానికి తెలవైతే వస్తారు.

జనా.—అవశ్యము రావలయును. ప్రతివారీ, మహాకవి పీయూషవరు అవారు వచ్చియున్నారు. తోడ్కొనిరా.

[ప్రతీ.—చిత్తము. [అని పోయి కవిని తోడ్కొనివచ్చి] అట్లాదయచేయండి.

మంత్రులు.—ఇట్లు దయచేయుడు. [పీయూషవరు డబ్బు కూర్చుండును.

పేరి.—నమస్కారములు. మరిగంటే కయ్యాస్పర్శూ, నాను మెచ్చుకొనే లాగ కయిత్రం శేష్టే ఆబోజనరాజు తను బోంచేస్తుండేయాల తనకాళ్లుగుడ్డేవోడికి కాలిదానుకి యిచ్చినలాగ నీకు నాను అచ్చరనచ్చ లిస్తా.

కవి.—ఏలినవారివచనకుని వింతగానున్నది. [అని క్రిందియట్లు ఆశీర్వదించును,

ఉ. విజ్ఞాయపిఁ జేయుచుకా ఇగమలసంభవుమ్రొలను శివతత్కళత్రముకా,

‘నాయన, మ్రొక్కుఁగొమ్మ’ని తియనారతము న్పలికించుచు నిర్వికా,

ఆ యగజాతరుకా నవతి తియాలము వెట్టుచు నెట్లు సూచినకా,

ఇవీయక మెల్లలోకముల తివిందలు వొందు శివరేంద్రదండమా. ౧

మంత్రులు.—ఆహాహ! ఆహాహ!

పేరి.—[వాసవస్థులుండే తల యూచి యూచి విని] దీనికి నాను సాయం పాక మైనా యీను. యిదేం కయిత్రం యిది! సీతో!

౧. ఓ.రాజశ్రేష్ఠుఁడా, 2. సీతీర్తి, బ్రహ్మలోకమున వ్యాపించి, 3. బ్రహ్మ యెదుట, 4. ఆయన భార్యను (సరస్వతిని) ఆమెయొక్క నల్లని వెండ్రుకలను తెల్లగామార్చి, బ్రహ్మకు, 5. ముసలిదిగా అగపడునట్లు చేయుచున్నది; అట్లే వైకుంఠమున వ్యాపించి లక్ష్మీకి తనతండ్రి పాలసముద్రము తన్నుఁబాడ వచ్చె ననుభ్రమను పుట్టించి ఆమెచే ‘నాయనా నమస్కారమును గ్రహింపుము’ అని, 6. మాటిమాటికి పలికించుచున్నది, అట్లే కైలాసమున వ్యాపించి, 7. గౌరికి తన మీఁదికి గంగ అన్ని దిక్కుల నుండియు వెల్లి విరిసిన దను భ్రమను గలిగించి ఆమెకు సువతి, 8. పోరు కల్పించుచున్నది. ఇదియెట్లను సీతీర్తి చేసిన చిలువిన మని ఎఱిగినంతట వారు సీతీర్తిని అడిగిపోసికొనుచున్నారు, —సీతీర్తి తెలుపని కవిసమ యము. విశ్వవ్యాపకసీతీర్తికాలి అని భా.

కవి.—[స్వగతము] మంచిమెడవాయువు. [ప్రకాశము] నీలినవార ఈ మాటు చిత్తగింపవలయును. [అని మరల ఆశీర్వాదించును.]

ఉ. మొచ్చుగ నీవు నక్కవుల కిచ్చు శవసిండివి రాలు శిరంజీవం
 బొచ్చుగ నీడు శివానలిలాపగలం బడి యా శివుహస్తలోఁ
 బొచ్చి శివయానశౌరిహృది శోటిగఁ జిట్టెము గట్ట, దానినే
 లచ్చియు, బుచ్చి. పాల్కడలిలక్కమ, యంచువదింతు శివరవుల్.

మంత్రులు.—బలి. బలి.

శేరి.—[మరల హస్తమృఖుఁడై తలయూచి యూచి విని] దీనిశోక సాయంపాక మిస్తా. కయి తమంజే యిలాగా? పెరిమనిసికీ తెలిగూల, సాక లోడికి మంగలోడికి కూడా తెలియాల.

కవి.—[స్వగతము] సరి. ఇంక భాగ్యము చే సదను. [ప్రకాశము]

క. సంపదకలకి మలెనే,
 యెలిబూడిద సొడు నున్న మెల్లల మలెనే.

కలువీలమలె, మదేలా.

యెలిగే నీయనము నేల తెలికో కవురా;

మంత్రులు.—బలి! బలి!

శేరి.—[తెలిచిననోరు మూయక, తలయూచి యూచి విని] వన్య వన్య బలే! బలే! బాపనయ్యా. అచ్చగనచ్చలు, అచ్చగనచ్చలు, అచ్చగనచ్చలు, కయీస్సరుడా, యాలంటి కయి తలం యింకెవరైయినా శివుగ ల్లరా?

కవి.—ఇంతవఱకు లేదు, నేనే మొదటివాడను. ఇట్టికవులు సాధారణ ముగా పుట్టరు.

శేరి.—యప్పుడు? యక్కడ? నా కిట్లాంటికవులే గావాల, యివరంగా శిష్యు.

కవి.—ఇంక ఆటుమాటేండ్లకు వేటుదొరకినములో కొన్ని తెవుల మీబోటి రసజ్ఞులే బహుళ మగుదురు. వారికై మీబోటిరనికులే కననములు సేయుదురు. మీవలెనే వారుభయలు చదువుకొన్న వారికన్న తామే మేలని తలంచువారే.

శేరి.—అయ్యా, కయీస్సరయ్యా, మేము సదువుకొన్నోళ్లకంటె యెచ్చని మాకులంగుట్టు నీ కేలాగ తెల్పిందయ్యా?

అ. 1. బంగారములోనుండి. 2. పాడుము. 3. చక్కగా. బాణోదక నదులయందు. 5. మహాసముద్రములో. 6. (అచ్చట) నిద్రించుచున్న నారాయణుని తొమ్మిదందు. 7. స్త్రీరూపముగా. 8. పనికిమాలిన కవిత్వములు (వ్యాసాగులు.)

3. ఎల్లలమలెనే=(గోడలకు వేయనట్టి) కల్లవలె. ఎలికోక = తెల్లచీర.

కవి.—వరప్రసాదము. మణి ప్రకృతము. ఆ కవులు మీకుఁదగిన కవనము చేయుదురు. అది అతిసీరసముగా నుండును. అందుల కారసజ్జాలు, ఇందులకు మీ గెట్లో, అట్లే అనందసాగరములూ మునిగి ఊపిరి తిరుగక ఉక్కిరిబిక్కిరియై డూంక తప్పి డింక కొట్టుదురు.

పేరి.—అయితే కయ్యాస్పరయ్యా, ఒల్లు సీరసంగా వుంటే బాగుండదే, కయితో సీరసంగా వుంటే బాగుంటదా?

కవి.—సీరస మనఁగా నేమి? నీవు అనందించురసము సీరసము.

పేరి.—వవ్వా! వవ్వా! ఏనోటాచేదంతా కయితోమేనయ్యా దెద్ది శేకి నావు! నాను అన్నందించేరసంలో ఆళ్లు శేస్తాగుగా కయితో! బలే బలారే! కయ్యాస్పరయ్యా, నీ కయితానికీ, నీపగ్గకీ, నీదెద్దికీ, నువ్వు శేప్పిన ఆ ముబ్బమైన మాటకీ నీకు అచ్చరసచ్చలు గావయ్యా అచ్చరణో ట్లిచ్చేకినాను, తీసెల్లు.

మంత్రులు.—ఇప్పటికి సభ చాలును.

[పులి. అనుమఁడును బహుమానములు, తాంబూలములు, ఆ శ్తరు, పన్నీరు, తేచ్చియుంతురు. మంత్రులు విద్యావంతుల కిప్పించి సత్కరింతురు.

కవి నటిచేత పన్నీటికూడా పెట్టి మంత్రులకును పేరిగానికిని చల్లించును.

[వైశికాదులు సభావందనముచేసి నిష్క్రమింపఁబడిరి. కవి నమస్కృతులంది నిష్క్రమింపఁబడిరి.

జనా.—ఏమిరా పేరిగా, చిలుకకు నేర్పినట్టు నేర్పితిమి. అంతయు సమయమున వ్యర్థము చేసితివిగదా.

పేరి.—నామీ, మీకు దండ మెడతా. నాకిదంతా తెల్లు బాబూ. నాకు సదువొద్దు. సదువురాన్నోళ్లకింటా నా నెచ్చేగందా, నన్నెందుకు మారాకా, సదువు శేప్పి కలం శెరువుతాడు?

విద్యా.—పులిగా, అనుమా, వీనిని గోనిపోయివిశ్రమింపుఁడు. [మువ్వరునిష్క్రమింపఁబడిరి.

విద్యా.—ఏమి తమ్ముడా, దివ్యమైన ప్రహసనము!

జనా.—మన యంతరంగికులనే వైశికాదిజేషముల రప్పించియుండఁగా పరువు పక్కినదిగాని, ఇతరులకే దర్శన మిప్పించియుండిన ఎంత రసాభాసము! వీని దర్శనమే! ఆగంతుకులకును ఆశ్రుకులకును మనదర్శనములే చాలును.

సప్తమాంకము

స్థలము. 1.—ధిల్లీ, వలీఖానుని దర్బారు చావడి

[చెకుముకి శాస్త్రి తురక వేషమున ప్రవేశించి కుంఝించును]

వలీఖాన్ దుస్తు తొడుగుకొనుచు [ప్రవేశించును]

వలీఖాన్.—సలాం సలాం యమధర్మరాజా జోన్యలుభాయిగారికి.

చెకు.—[లేవకయే] ఈ మర్యాదలకు టక్కులకు ఏమిలెండి? కూర్చుండుండు.

[వలీఖాన్ కూర్చుండును.]

చెకు.—మీరు మోసము చేసిన నేను మోసపోయెదను 'గాజోలు, 'ధిల్లీకి తీసికొనిపోయెదము, నుల్తానువారి దర్బనము చేయించెదము.' అన్నమాటలు ఎవరివో? 'మేము ఖరారు తప్పుతామూ?' తప్పురు. నన్ను మీరు వదలినను మిమ్ము నేను వదలలేదు. బ్రహ్మరక్షస్సు వదలదు.

వలీ.—భాయి, నేను బలే హావషరంలో వచ్చినమాట మీకీ తెల్సేవుంటుంది.

చెకు.—నే నుండఁగానే మీ మార్కారా ఖుస్రాఖాన్ కడకు వచ్చి [హేళనముగా నవ్వుచు] మీప్రతాపము వెడలఁబుచ్చినాఁడు.

వలీ.—హేళనం చేస్తా నేమి భాయి?

చెకు.—చాకలిని పట్టి తెచ్చితి వని ని న్నక్కడ లోకమంతయు హేళనము చేయుచున్నారు. అప్పుడే ఖుస్రాఖానునికిఁ గూడ తెలిసినది. నీవు ఓరుగంటినుండి తరలఁగానే యుగంధరుఁడు వచ్చి చాకలి నొకని బోధించి రాజావేషమున నీ యడవిదారిలో నిలిపినాఁడు. వాఁడు కావలయుననియే నీకు పట్టుపడినాఁడు. నీ యోగము మానత్యాగమే, వానియోగము రాజభోగమే. నాతో మాటలు పెంపకు.

వలీ.—మఱి అక్కడిగతి?

చెకు.—యుద్ధము, ఖుస్రా పరారి, మీదండు సర్వనాశము. కడమ మీ సర్దారు డింకకొట్టినారు.

వలీ.—రాజాకథా యేమి?

చెకు.—రాజా మొదట వచ్చినాఁడు, తర్వాత వచ్చినాఁడు.

వలీ.—తెన్నేలాగ చెప్పభాయి.

చెకు.—రాజు వేటలో చచ్చే నని నేనొక దొంగజాబు మంత్రులకు చేర్చి అట్లే దేశ మంతట కింపదంతి పుట్టించి కొంత దుఃఖకాంతి చేసికొంటిని. పిమ్మట వారము రోజులకు రాజు వచ్చెను.

వలీ.—మరి మంత్రియుగంధర్వ కథా యేమి?

చెకు.—ఆయన రాజు వచ్చినవెనుక రామేశ్వరము వోయి అచ్చట మరిడీ జాడ్యమువలన చచ్చినాడు.

వలీ.—అల్లా! అల్లా! అల్లా! హాశ్చర్యం! [హర్షముతో ప్రకాశము] ఇంక ఓరంగోలు మాకి ఏక లాదూ. అచ్చా! ఆయన రామేశ్వరంపోవడం హమాకే వేగులో చెప్పినారు. ఆయన సావడం మాడేపుణ్ణం.

చెకు.—మఱి ప్రకృతము.

వలీ.—నాకి యిప్పటికి యోగం చెప్పు భాయి.

చెకు.—నిన్ను నేను ప్రేరించితినిని బొంకవుగదా? మఱి, ఒక్కొక్క చూట చెప్పగానే నిజము నిజ మని పలుక వేసి నేను పైని చెప్పను. పూర్వము నీవు లడాయికే గాదని బొంకలేదా? నిన్ను నమ్మారాదు.

వలీ.—నీవు నాకీద్రోఘం చెయ్యనని ఖరార్ చేస్తే అంతా యభ్రాంపడతావా.

చెకు.—ఇప్పుడేల ఖరారు? నేను ఓరుగంటిలో నీదేరాలనే చేసితిని. చేసిన ఖరారు నేను మరల చేయును.

వలీ.—అట్లేలే వొప్పుకొంటావా చెప్పు.

చెకు.—ఖుస్రా వచ్చియున్నాడు. నిన్ను దర్శించును. చాకలిని తెచ్చితి వని నీతో పలుకును. నుల్తసుతో చెప్పు నని వెఱచి నీవు వానిని చంపి వేయుదువు. చెప్పుము, చంపఁ దలఁచితివా లేదా?

వలీ.—జోన్ములు భాయి, నాప్రాణానికి నీచేతా వెడుతున్నాను. నేను చాకలికి తెచ్చినమాట ఖుస్రాకి తెల్పిం దని నీవు చెప్పినప్పుడే చాడికి సఫాయి చేయవల్సింది కల్పినాను.

చెకు.—నీవు ఈధిలీసింహాసనము నెక్కఁగోరి యున్నావు. నిజము పలుకు.

వలీ.—సాన్దురుభాయి, నాప్రాణం నీచేతా వుంది. తోర్తున్నాను.

చెకు.—నాకు ఒకఖరారు వ్రాసియిచ్చిననేగాని, నీకు అది వచ్చునో, రాదో, ఎప్పుడు వచ్చునో, ఎట్లు వచ్చునో, చెప్పును.

వలీ.—చెప్పు, రాక యిస్తాను.

చెకు.—“చేను నేటికి తొంభైగోజు రాత్రి ముల్తా కాగా నీ నీకి నా చెల్లెల్లి యిచ్చి పెల్లచేతి వోరంగోల్ పట్టి ప్రతాపుడికి ఖైన్ చేసి ఆ రాజ్యానికి నీకి పాచ్చాచేస్తాను.” అని వ్రాసి నేటిలేదీ వేసి దస్తుత్తు చేసి యిమ్ము.

వలీ.—అరే బామ్మన్ని నీకి నా చెల్లెల్లి యేలాగ యిచ్చేగిభాయి?

చేకు.—నేను నీమతములో చేరెదను.

[వలీ వ్రాసి యిచ్చుట నభినయించును.

చెకు.—[పుచ్చుకొని చదుపుకొని] మంచిది. ఈ ఖరారులోనే చెప్పితిని.

వలీ.—యేలాగా వస్తుంది?

చెకు.—ఖాసీలు చేసి సంపాదించెదవు.

వలీ.—చెయ్యడాన్ని తయ్యార్ వున్నాను. ఎవర్కి ఎవర్కి?

చెకు.—నీకు విరోధులగు వజీర్ల నందఱును, ముల్తానును గూడ.

వలీ.—ఆందఱికి చంపడాన్ని తయ్యార్, ముల్తానుకు చంపడాన్ని తయ్యార్. వీడు తన ఆస్నా కొమారుడ్కి సిఫావుకి చంపి తిఖ్తు యొక్కినవాడే. యిందఱున్న నాకి యేలాగ దొరుకుతార భాయి?

చెకు.—ఆందఱును ఆ రాత్రి ఒక యోడలో చేరుదురు! అప్పుడు నీకు దొరుకుదురు.

వలీ.—నమ్మడానికి అపద్యం వుంది. హాశ్వగ్యం వుంది. మఱి యిందుకీ నా ఖమ్మక్ యేమీ జరూ చేదా?

చెకు.—సర్వము యత్నాధీనమే. యత్నము లేక గ్రహములు ఫలము నీయవు. స్యష్టమందుఁ గాని, మనోరథమారమునఁగాని. జన్మాంతగమునఁగాని, ఇచ్చును. కావున పూర్వయత్నము వలయును.

వలీ.—ఆయత్నం యేలాగో చెప్పు. నేనే యత్నం చేస్తే వజీర్లన్నీ వజీర్ల చెయ్యి వల్లి వచ్చును. నీవు జోహ్లానికి సరిగా ఇది చెయి చెప్తే అది చేస్తాను. ఫలం నిశ్చయం.

చెకు.—అవును, అట్లుచేసిన, ఫలం నిశ్చయమే. అవునుగాని ‘నాపాట్లా పెరగావాలా నానోరు లియ్య కావాల, నీవే లడ్డు నదిలిపెట్టు నీవే లడ్డు మింగి పెట్టు.’ అనుచున్నావే?

వలీ.—భాయి, నీకి చూడగానే నాకి ఖాసాబుద్ది వుండదు. నీవు జోగ్యం చెప్తావో వుపాయం చెప్తావో నాకి తెల్వదు, నేను కబోదీ వుంటాను.

చెకు.—రెండును కలిపి చెప్పెదను. ఆ దినము పగలు మూడవగమున ముల్తాను సభకు—[అని సగములో] మంచిది.

ఉ. ఈ మత మీవు పేయ దని యేమి విజంబు? బడావజీరపై
భూముల సీమలం బొగడు వొందిన జిమేటివి, నీకుఁ బాదుషా
గామి య దంతగాఁ గొడువ గాదు; వకీరను నే నమీరు గా
కీమెయి నుందునొక్కొక్కఁ గిర వి మ్మిటఁ జొచ్చెద నమ్మి నీనుడికా
వలీ. — నాచెల్లెలికి యిష్టే నీఘర్కు తీస్కొనిపో.

చెకు. — నిస్తాగము భోజనము చేయునా యేమి? నీచెల్లెలిని పాచ్చా
పెండ్లిగా పెండ్లిగూడుదునేగాని పకీరు పెండ్లిగా పెండ్లియాడను. అందుల కిదిగో,
జవాహర్ జామీకా పుచ్చుకొనియెదను, వినుము.

వలీ. — అచ్చా, తయ్యార్, చెప్ప.

చెకు. — నన్ను, ముందు నుల్తానుసభకుచేర్చుము. నీ పెద్దకొమారితను నుల్తాను
నకు, చిన్నకొమారితను నీవిరోధి నేనాపతికిని ఇచ్చెదనని వారికిచెప్ప. దానిని
తిప్పకుండ అతఁడు కొరువట్లుచేయుపని నాది. నే నేర్పరించిన తొంబదవ
దినము నిశ్చితార్థము నుల్తానువారిసభలో చేయుము. ఆయనశ్వనముకై వనీర్లను నేనా
పతులను కడమగొప్ప యుద్వోగ సులనుఅందఱను పిలుపుము. అందఱను నేను రప్పించెదను.
మూడవగామున గోవావర్తకులు వచ్చి నజరులుంచి నుల్తానును తను
యోడలకు సరకులు చూడరమ్మని పిలుతును. వెలతీర్పరి లేక కొను బెట్టు? మన
నుడివేలు ప్రతాపుని వెలతీర్చి రప్పించురు. నజరులకు వాఁడు వేయు వెలలు వర్తకు
లాప్పి లేని సభయెల్ల ఓడలకుఁ బోవును, కావున, వర్తకులకు,

(తరలము)

నబురుఖర్చు, వజర్లరు న్వల, సర్వవిక్రయలాభముకా,

బ్రదిలమైత్తిగ నావలో మనపక్ష మున్నికి లంచముకా,

నివిదరాశియొనర్చి యిత్తువు నీవు; వారిని దాన నే

పొదిగు మీఱఁగ ఇడక్కఁగొందును, సొంపుగాఁ బని తీర్చుదుకా.

వలీ. — ఆ మొత్తం యంతా చెప్తే, యిష్టే నీచేతికి యిచ్చి వేస్తాకా.

చెకు. — నీ సొత్తంతయు నిచ్చినను చాలదు. నేను పాచ్చా అగునప్పుడు
ప్రతాపునినగలు ధరించి అతని గుఱ్ఱమునకు పూర్వమది ధరించిననగలు వేసి అతని

౧. 1. ఒప్పుకొన్నపని. 2. గొప్పవాడవు. ఆమీరు = ప్రభువు.
ఈమెయికా = ఈవిధముగా. గిరవు = వరుస.

౨. 1. దట్టమైన ప్రోగు. 2. చేసి. 3. కళపముచుకొందురు.

యెదుటనే స్వారి చేయవలయును. అందుకై నాకప్పుకొని ఆనగరమునకి ఆమ్మ నట్లుగా, వారి కిప్పుడు అంచముగా ప్రతాపుని భూషణములును వాని గుట్టము భూషణములును అన్నియు నాచేతికి ఇచ్చివేయుదువు. ఇది నాకు జామీను.

[వల్లిఖాను తటాలున లోపలికి పోయి దిగి పెట్టె తెప్పించి తాళపుఁజేవితోఁగూడ వచ్చును.]

చెరు.—[తెరిచి చూచి] సరియే.

వల్లి.—రేపు భాయికి నుల్తానువారి దర గం.

చెరు.—సరి. నేను నడిచెద. నీవు నీపనిచూచుకో. సలాము ధిల్లీ సుల్తాన్.

వల్లి.—సలాం వోరంగోల్పాచ్చా.

[పెట్టెను తెచ్చిననాకగు పెట్టె నెత్తుకొని యెవముకిగోఁ గూడఁబయటికిఁ బోవును. వల్లిఖానులోనినది నిష్క్రమించును.]

సలము ౨. ధిల్లీలో ఒకపీఠ

[అంతట ఇద్దఱు తురకజవానులు, ప్రవేశింతురు]

[ఉభయులు పరిక్రమించుచు సంభాషింతురు.]

ప్రథ.—అరే అమీనుద్దీక్, యీ దివానా మనకీ యొక్కడరా దొరకు తాడు? యిన్నిగల్లలో తిరిగినాం, యిప్పటికింకా హాగ్గివలేదు.

ద్వితీ.—మనం యిది మొదలై ఈరాత్రి అంతా, వీడ్కి తెలియకుండా పీఠ యెంటా తిరుగుతా వుండవాలా. మనకీ యెంతా ఖర్చుం వచ్చిందిరా వీడికికోషం?

[నేపథ్యమున]

ధిల్లీ సుల్తాన్ పట్టుకపోతా;

మూడే నెల్లారూ పట్టుకపోతా;

వీరణ్ణి రాగణ్ణి మన్ను చేయిస్తా.

గోతిలోపాతించి గోరి కట్టిస్తా.

[మరల అడే చెప్పును.]

చెరు.—[ప్రవేశించి] వాడుగో, మహానుభావుఁడు వచ్చుచున్నాడు.

ప్రథ.—అరే అమీన్, దివానా, అరే దివానా, అమీన్, దివానా వస్తున్నాడు వుంది, వాడిపాటా యిన్నడుంది. మన్యుయిక్కడే వుందాం.

[నేపథ్యమున]

ధిల్లీ సుల్తాన్ పట్టుకపోతా మూడే నెల్లారూ పట్టుకపోతా.

[మరల అడే చెప్పును.]

ప్రథ.—అరే అమీక్, వీడు చూడు నెల్లు అరుస్తాడు వింటావా? వీడు నోజ్ లెకాశస్తాడు లేదు అంటారు.

ద్వితీ.—వీడు చూడు చందుల్నుంచి యిలాగా అరుస్తున్నాడు చెప్తారు: మొదట అరుమామగ్ని పట్టుకపోతాక అరిచినాడు చెప్తారే?

ప్రథ.—అరే నీకీ యెవ్వర్ చెప్పినార్?

ద్వితీ.—పనూరాజవాన్లు చెప్పకొంటార్. నేను వింటాక.

ప్రథ.—అరాజాకి వీడ్కి యేమైన మంభందం వుండునా భాయి? వాడూ తెలంగి, వీడూ తెలంగి.

ద్వితీ.—వీడిని భాత్ వస్తే, 'నివానాభాత్ వల్ల మనకీ యేమి కిఫాయత్? జేరే యేదైనా మంచి ఖమాయిష్ చెప్పండి.' అడుతాడు మనోరాజా.

[అంతట నెట్టివాడు నెద్దగుంపుతో ప్రవేశించును]

[నెట్టివాడు గుంపును కొట్టును. గుంపు వానిమీదబడును!

జవానులు.—అరే దివానా! అరే దివానా! బలే కమాష్! బలే కమాష్! ఏమీ వాడివెంటా గుంపు! అరే వాడు యెంక గడ్డివా చేస్తాడూ! మిన్ను యిక్కడ వాడికి తెల్వకండా దొంగా వుండి చూస్తాం. [అని పొంచి చూడరు.

[చెక్కుకి నెట్టివాడుకనునట్లుగా వానిమ్రోల పెట్టెవానితో నడుచును.

నెట్టి.—ధిరీ నుల్తాక్... [పొట్లపు విస్తరాకు రస్తాలోదొరకగా దానింగైకొని] కమావ్వా! నాకు జయకాలం జయకాలం. బరీ! ఎటువంటికిరీటం దొరికిందినాకు! [అని దానిని టోపిగా ధరించి] బలారే! దీనితో నేను ఈ భూచక్రమంతాయెలుతా. [అని గిరగిర నృత్యము సేయుచు] ధిరీ నుల్తాక్... [చెక్కుకి నిష్క్రమించును.] [నేలబడి పొరలుచు, పొరలందండములు పెట్టి, పకపక తనలో తాను నవ్వుకొని లేచి] నే నెవరనుకొన్నావు? నేను యోగీశ్వరుణ్ణి, వేదాంతం సేర్పతా. తురకాణ్ణి, గాడిదను. మనిషిని, గుర్రాన్ని, కాలభైరవుణ్ణి, గండభేరుండాన్ని, లాటిపిట్టను, [తవ్వ తవ్వగా] కాకిని గద్దను కొడిని కొంగను బోడిని మొట్టను పొట్టిని కట్టను. ఏవిద్య సేర్పరున్నా సేర్పతాను రండి, నాశిష్యులయ్యేవారు నాతోరండి. నాకు కూనయ్య పెట్టక ముందు చదువులబరి కూడా చెప్పినాను, చదువు, చదువు.

[అని పిల్లవాండ్రను చావగొట్టుట నభినయించును.

ఒకపడుమచాడు.—[తనయిరువురు మిత్రులతో] వెరివేసిన ఈయన వాస్తవంగా యోగీశ్వరుడే అయినా గానమృదును. ఇట్టివారొక బంగారంచేయడం, ఆకాశ

గమనం, పరకాయప్రవేశం, ఈమహిమలుకూడా వుంటాయి. మనం మెల్లిగా యీయన్ని ఆశ్రయించి సత్త యేమైనా వుంటే గ్రహింతాం. మనకు ఈ దేశంలో తల్లితండ్రీ భయం లేదుగదా రండి.

ఇతరులు ఇరువురు.—మంచిదిరా ఆలాగే చేతాం. మనలో యెవరికి సేర్పినా వాడు కడమ యిద్దరికి సేర్పకలిగింది.

ప్రభ.—ఈయన తన్నినా చంపినా మనం పడదాం. లేకపోతే చెప్పడు. ఇతరులు ఇరువురు.—సరిసరి.

ముగ్గురును.—[వెట్టివానితో] స్వామీ, యోగీశ్వరులూ, మేము శిష్యులం గా వుంటాం.

వెట్టి.—బలీ, ఆయితే రండి.

[అనివారిని చావఁగొట్టును.

రాయి తీసికొన్నవాడును రాయి ఇచ్చినవాడును కడమ మాపనులు—[పక్ష పక్షపరిహాసించుచు]బలేబలే! సదువు వంటపడతావుంది! సదువు వంటపడతావుంది! వాడంతో శ్లోవుతారు. యెధవముండకి మొక్కితే తనకిమిల్నియ్యెల్లు పొద్దిల మన్నదంట.

వెట్టి.—ఆ వెధవముండలమాట మీకేమి రండి. కదాంకిం సేగ్గుతా.

శిష్యులు.—తిమచిత్తం.

వెట్టి.—మరిసేర్చుకొండి [అని వికటస్పృశ్యముగోను ఆభిషేచముతోను చెప్పను.

అన్నమైతే నేమిరా, మరి సున్నమైతే నేమిరా.

శిష్యులు.—అన్నమైతే

...

వెట్టి.—అందుచే తీ పాడుపొట్టకి అన్న మే వేతామురా.

[శిష్యులు నవ్వుచు, ఒకరినొకరు చూచుకొనుదురు.

వెట్టి.—[తన్నుచు] దిక్కులు చూస్తారా? దిక్కులు చూస్తారా?

[అని బాట్లు పట్టుకొనును.

శిష్యు.—లేదు స్వామీ, లేదు, చూడము, చెప్తాము.

వెట్టి.—[బాట్లు వదలి] చెప్పండి మరి. అందుచేతీ

...

శిష్యు.—[తమలో తాము నవ్వుకొనుచు, కొట్టుసేమా అని బెడరిబెడరి కట్టి వానిని చూచుచు] అందుచేత.

...

వెట్టి.—మేడవైతే నేమిరా, కరగోడవైతే నేమిరా,

అందుచేత మేడనే యీ బొందిని వేతామురా.

శిష్యు.—మేడ ... నేమిరా,

[అని గురువునై పు చూతురు.

వెట్టి.—అందుచేతా ...

శిష్యు.—[నవ్వుకొనుచు] అందుచేతా ...

వెట్టి.—వెట్టి వడితే నేమిరా, మరి తొట్టి వడితే నేమిరా,

వెట్టి తొట్టి వెంగళప్ప వెట్టివేదాం తామురా.

శిష్యు.—[నవ్వుచు] వెట్టి ...

వెట్టి.—నాకుదీన్ని చిన్నప్పడు పీరబ్రంహం నేర్పినాడు. నేను మీకు నేర్పినా.

ప్రథ.—[ఇతరు లిరువురతో జనాంతికము] యోగీశ్వరుడని నేను మొదట నే చెప్పలేదా?

వెట్టి.—ధిల్లి సుల్తాన్ ... [అని పరుగు. శిష్యులు కూడ పరుగు.

వెట్టి.—వెర్రివాడికి అన్నిమతాలు ఒకటే, అయినా నాకు ఒకవిధంగా తురకమతం అబ్బింది, అది మీకు బోధచేస్తాను రండి.

శిష్యు.—చూ కక్కర లేదండి.

వెట్టి.—కక్కరలేదా? కక్కరలేదా? మరి శిష్యుల మని యెందుకు చేరినారు?

శిష్యు.—నేర్చుకొంటాం స్వామీ, నేర్చుకొంటాం.

వెట్టి.—[వడిగా నడుచుచు] మాతాతా, తురకాడున్న ఒక యెట్లోనే మొహం కడుక్కొన్నార. తురకాడు అద్దరిని, మాతాతా యిద్దరిని, మనమంతా ఉద్దరిని, అక్కడ కప్పలు కప్పలుకప్పలు; ఆ మూలాన వాడి తురకమతం [గంతు నేయుచు] కప్పగంతు నేసి మా తాతమీదుగా నాకొచ్చింది. నన్నుంచి మీకు వస్తావుంది. మరి చెప్పుకోండి. లేకపోతే చంపేస్తా. [అని పాడును. ద్రష్టయుకడు మోర్చింగు వాయించును.]

హావుహేడా మీరూ హల్కి కొంటార్.

హావుహాతీ మీరూ తాగి కొంటార్.

హావు యెర్వా మీకీ మన్నీ తక్వా!

యెబ్బెబ్బె యెబ్బెబ్బె యేమీమతం!

[శిష్యులు నవ్వుదురు.

వెట్టి.—[అతిశోపముతో] చెప్పరేమి? చెప్పరేమి? [అని కొట్టును

శిష్యు.—స్వామీ, చెప్పకొంటాం, ఈమాటు చెప్పండి.

వెట్టి.—అరే శిష్యులు, నేను మీకు ఖాతీనిగదా. నా ప్రశ్నలకు జవాబు చెప్పి మీమతం నిలుపుకొంటారా?

శిష్యుఁ—నిల్చుకొంటాం.

వెట్టి.—నిలువుకొకపోతే, నామకంఠో కలికిపోతాడగదా?

[శిష్యులు మొగాలు చూచుకొనుచుగ.

వెట్టి.—కలికిపోతా మనండి. [అని యిద్దఱును చెవులుపట్టుకొని యాడుపు కొనిపోవుచు] ఢిల్లీ సుల్తాన్ ...

శిష్యుఁ—కలికిపోతాం, కలికిపోతాం.

వెట్టి.—జందె మెందుకురా పనికొస్తుంది.

ప్రథ.—అది మా గాయత్రి.

వెట్టి.—యూరూ, వీవుగోళ్ళోడానికిరా అది పనికొస్తుంది.

ద్వితీ.—ఆడవాళ్ళకు దుగడలేదా?

వెట్టి.—వాళ్ళకుండేది వాళ్ళకుంది, నీకుండేది నీకుంది. నానో పాపిస్తాను? నేను ఖాతీని నీవు ఖాతీవి.

[అని కొట్టును.

శిష్యుఁ—లేదండి, లేదండి.

వెట్టి.—మీసుకంఠో జుట్టెందుకు?

ప్రథ.—నరకకూపంనుంచి స్వర్గానికి లేవనెత్తడానికి.

ద్వితీ.—మీ మకంఠో గడ్డ మెందుకు?

వెట్టి.—చంపేస్తాను నాతో వదిస్తే. జుట్టెందుకో నేను చచ్చాను వీను; పట్టుకొని తన్నడానికి.

[అని పట్టుకొని తన్నును.

త్వితీ.—గడ్డమెందుకో నేనున్ను చెప్తాను; పట్టుకొని ఊగడానికి.

[అని గడ్డము పట్టుకొని ఊగెను. వెట్టివాండు అగ్రహముతో

కొట్టబోవును. తృతీయుండు తప్పించుకొని దాటును.

ద్వితీ. తృ.—చాలునురా మన కీ శిష్యశ్రేయము. ఎన్నడూ నోరుచేత బిట్ట వారిచేతకూడా చెబ్బులెరగము, ఈ వెట్టియందాకొడుకుచేత తన్నులగ్రహవారి మేమిరా? వీ డెవడో యినుముగాడు గాని మనిషి కాడు.

ప్రథ.—కాయసిద్ధి అయిన యోగీశ్వరుడురా, ఈయన దయచేత మనకున్న కాయసిద్ధి కావచ్చును.

ద్వితీ.—మనకు సధ్యా కాయకుది అవుతూవుంది.

చారుణు.—అరే వీడికి నూడడం తమాషాగానే వుంది. వాడికోపం నూడు.

వెట్టి.—[మహాగ్రహముతో] వెట్టియందాకొడుకా? ఎవడ్రా? నాకు శూన్యం పెడితే నేను యీలాగయినాను. నాకు వెర్రేమి? వెర్రే వాడికి మాట లొస్తాయా?

సప్తమాంకము

నాకు పిల్ల నిన్నే పెళ్లి చేసుకోలేనా? [వంకల్లు గుమ్మన మధుమత్సములు] హిహి హిహిహిహిహిహి. అడవాల్లోయి అడవాల్లోయి! పెళ్లియి పెళ్లియి! పెళ్లియి పెళ్లియి. దుముకు, ఎరురు. [నోటికి దడ చేయి పెట్టికొనిపోయి. నా పెళ్లినిన్నయి. కీకీకీ. చూడు నాడోలు. తొడతాళము వాయించుచు] డాండాండాండాం. [తృతీయశిష్యుని ఉగ్రముగాఁజూచి] సిక్కిళ్లుమాస్తే నీ మనస్సులో నాకు వెట్టనే ఉంది. నిన్ను చంపేస్తా. ఢిల్లీసుల్తాన్ ... [అని వాని తఱుముకొనిపోవును.

[ఖుస్రూఖాన్ అదారిని పోవును.]

చారులు.—[చూచి] అరే ఖుస్రూఖాన్ బహద్దర్! తెలంగీదేవంసుంచి వచ్చినాడు. అదే వలీఖాన్ యింటికి కావాలా పోతాడు.

[ఖుస్రూ నిలిచి వెట్టివానిని నిదానించి కని వెడలిపోవును.

వెట్టి.—[తృతీయశిష్యుని చెవిపట్టి లాగి తెచ్చి] ఇక పారిపోవుగదా? ఇక పారిపోవుదా? [అని చెవి నులిమినట్లు అభినయించుచు] రహస్యం చెప్తా. [అని చెవిలో] నాయనా, ఈ ఖుస్రూగానితోపోయి వృత్తాంతముగని వచ్చి చెప్పుము. [అని చెవి కఱచి, ప్రకాశము] ఇక నిన్ను నా శిష్యులలో చేర్చను పో. నా కిక్కడ అగపడితే చంపేస్తా.

తృతీ.—[ఊరికి అని యెచ్చుచు] మా అమ్మా నాయనా చేసుకొన్న పుణ్యం. దొంగచెధవ! రహస్య మని వంక పెట్టి చెవి కరిచేతాడు. [అత్యంతము] హా! ఏమి మా నాయన జాగరూకత! ఏమిప్రతిభ! ఆహా! రాజాకై ఎట్టికష్టములకు పాల్పడు చున్నాడు! [అని నిష్క్రమించును.

వెట్టి.—నాశక్తి యీనాగమ్మకు తెలుసునా? నేను బాధన మిగవకాయలు మంగలంలో వేయించి దంచినా దగ్గను. ఒళ్లంతా గొంగళి పురుగుల అంగీ తొడిగినా గోళ్లొను. గాడిదకంటే ఓండ్రపెడతాను, గడ్డి మేయును, గుడ్డానికంటే పరిగెడతాను, గూటాలు పెగకను.

ప్రథ.—[ద్వితీయునితో జనాంతికము] ఇదంతా కాయసిద్ధికి ఫలం. [నిష్క్రమించును.]

వెట్టి.—[ప్రథముని జాటుచట్టుకొని] ఢిల్లీ సుల్తాన్ ...

[అని నిష్క్రమించును. చారులుకూడ నిష్క్రమింతురు.

ఫలము 3 ఢిల్లీలో మఱియొక విధ

[వెట్టివాడు శిష్యులు వెనుక చారులు ప్రవేశింతురు]

వెట్టి.—[అత్యంతము] మా అబ్బాయి ఇంకను రాలేదు. కరము వ్యాపృతుడై యుండఁబోలును. కానీ, నా ప్రతిభముందఱు ఇతరుల నీతిప్రయోగము ఏపాటి.

ద్వితీ.—నాకు చాలును స్వామీ; దుక్కలువ, గిరిగిల్లు, యిప్పించండి.

వెట్టి.—ఇస్తానురా. [అని జాట్లు పట్టుకొని పరుగున ఈడ్చుకొని పోవుచు] ధీలీనుల్లాకా...

ద్వితీ.—[జాట్లు వదలించుకొని] బహుమతి స్వామీ, దుక్కలువ.

వెట్టి.—మూర్ఖా, దుః అని సరిగా ఉచ్చరించు, దుః, దుః, దుః, అను.

[అని జాట్లు పట్టుకొని వానితలన కదలించును.

ద్వితీ.—దుః, దుః, దుః.

వెట్టి.—ఆ విసర్గని వేరే ఉచ్చరించు, మూడుమాట్లు.

ద్వితీ.—విసర్గమును వేరే ఉచ్చరించడ మెరగను స్వామీ.

వెట్టి.—ఎవడ్రా నీకు చదువు చెప్పినవాడు? నీకు దుక్కలువలో మట్టే.

[ప్రభ.—ఉహ్, ఉహ్, ఉహ్.

వెట్టి.—వాడు విసర్గ నుచ్చరించాడు చూచావా? వాడూ నాకిప్పుడంటే, వానికి దుక్కలువ, గిరిగిల్లు. నీకు పూర్ణానుస్వారమే. [అని వానిని వదలి ప్రభ ముని జాట్లు పట్టుకొని ఈడ్చుకొని పోవుచు] ధీలీనుల్లాకా... [అని వదలి వెళ్ళి పడినవారికెల్ల] స్వామీ, దండం; స్వామీ, దండం.

[అని దండాలు పెట్టును. వారు నవ్వుదురు.

వెట్టి.—ఈనరమూనవుల కందరికి నామీదనే కన్ను. [అని ఆగరికి పోవును.

ద్వితీ.—కాలువ స్వామీ.

[అని వెంటించును.

తృతీయుడు.—[ప్రవేశించి] రండిరా, మీకోసం వచ్చాను. ఎంత సేపు ఈ దొమ్మరాట? వస్తారా రారా?

వెట్టి.—[తటాలున వానిగొంతు పట్టుకొని] నాపాటకు బదులుపాట నేర్చు వంటే చంపేస్తా.

తృతీ.—స్వామీ, చెప్తా. స్వామీ చెప్తా. మీకు తగినదే నాకున్న ఒకటి వచ్చును! చెప్పకోండి మరి. [వెట్టివాడు గొంతు వదలును.

తృతీ.—[జనాంతికము] రండిరా ఓరి పాపాత్ములారా, రండి, పారిపోదాం

ప్ర. ద్వీ.—[జనాంతికము] రమంతుండరా, కాలువా, గిరిగిల్లునా పుచ్చు కొని వస్తాం.

తృతీ.—[జనాంతికము] నాకు కూడావంతు. [ప్రకాశము] చెప్పకోండి స్వామీ. చెప్పకోండి. [ఖండోపదేశముగా కిప్పుడు చెప్పి గురువు చెప్పకొనును.

1 తాటికాయ నీటికాడ నాటినారయా,

2 తాటిబొంద నీటిలోన మీటినారయా.

కోవగిందు తాటికాయ, కొంపమాపు తాటికాయ,

పూటలాడు తాటికాయ, మంత్రమాడు తాటికాయ,

తాటి.

3 రాయి గట్టి రప్ప గట్టి, రాంబొందు రాత గొట్టి,

తాటి.

తాటికాయ శివక్క యింక, తాటిబొంద కచేప యింక,

తాటి.

4 వల్లకాటి వల్లసామి చెల్లెలల్ల చూచుచుండ.

తాటి.

వెట్టి.—భేష్! శబాన్! బళి! దివ్యం! అద్భుతం! ఆశ్చర్యం! వహవా! యేమి పాటరా! ఏమిపాటరా! నీకు గంగగడ్లు దుశ్శాలువ. అయిపోయిందా ఇంకావుందా?

కృతీ.—బింది, బహుమాన మియ్యండి.

[అని ఇతర శిష్యులను వెనుకకు ద్రోచి తాను వెట్టివాని దగ్గఱ ముందు నిలుచును. ఆ శిష్యులు త్రోసికొని ముందునకు వచ్చి నిలుతురు.

వెట్టి.—నాపాట యింకొకటి చెప్పుకొంటే యిస్తా.

ప్ర. ద్వి.—చెప్పుకొంటాం.

కృతీ.—[ఆర్తితో] మీకు కూడా వెట్టి పట్టిందంట్రా? రా రేమిరా?

వెట్టి.—ఏమిరా, చెప్పుకొంటావా, దుశ్శాలువు పొగొట్టుకొంటావా?

కృతీ.—చెప్పండి గురోజీ.

[గురుశిష్యులు, యథావూర్వము.

తాటికాయ గోతినుండి తవ్వి వేయరా,

తాటిబొంద నీటినుండి దాటి యెత్తరా.

తాటికాయ నక్క గాదు, తాటిబొంద చేప గాదు,

తాడు లేక కట్ట రాదు, తగులగొట్ట కుండరాదు,

తాటి.

రాయి విప్పి రప్ప విప్పి, రాదనక్క రాత గుప్పి,

తాటి.

తాటిబొంద తాటికాయ, తాచికట్ట దయ్య మోను,

తాటి.

వల్లకాటి వల్లసామి చెల్లెలల్ల తూగుచుండ,

తాటి.

1. ఖుస్రూ తలకాయ. 2. ఖుస్రూ ముండెము. 3. రాయి రప్ప కట్టుట ముండెము నీట లేలకుండుటకు. 4. ఆతలను నక్క భక్షించును. 5. ముండెమును చేపలు తినును. 6. యమున.

7. పోలీసు జవానులకు లంచము లిచ్చి.

తాటిబొంద మారుమూల నాటిచేయరా,

తాటికాయ బొందతోటి తాచి కొట్టరా,

తాటికాయ యెండకుండ, తాటిబొంద చివరకుండ,

తాటికట్టు తెలియకుండ, తప్పగిప్పు చొరకకుండ,

తాటి.

రాయి విప్పి రప్ప విప్పి రాచ నక్క రాతఁ గప్పి,

తాటి.

తాటిబొంద తాటికాయ తాచి కట్టు జెదయ్య మోను,

తాటి.

వల్లకాటి నల్లసామి చెల్లలల్ల హుగు చుండ.

తాటి.

వెట్టి.—చాలునా? [అని తనగోనెడు సునుండి రవంతి పీచుపీచు తృప్తియని కిచ్చి] ఇదీన్ని చెకుముకికి తగిలించి యినుముతో కొట్టు, ఎంత నిప్పు పుడుతుంటుందో చూడు, గంగిరెక్కలు కాల్చే సుందోలేదో లెక్క పెట్టుకో. ఇసుగో నీకు గుక్కాలును.

[అని తన గోనెచొక్కా పులుసును.

ప్రథ.—స్వామీ, నాకో? [ఇతరులం గూర్చి] యోగంచేత యాగో సహా కల్పించుంటాడురా కాలువ.

ద్వితీ.—స్వామీ, నాకో? [ఇతర శిష్యులం గూర్చి] అవునుగా.

వెట్టి.—[గోనెచొక్కా తీసి తృప్తియని మొగావ వేసి] పుచ్చుకో. [అని] ఛిల్లీసులాక్

[అనుచు తిరుగును.

తృతీ.—ఇందండ్రా పుచ్చుకోండి.

[అని రెండుగా దింపివారి ముగావ వేయును.

ప్ర. ద్వితీ.—వీమరా నీపొగయి? [అని వాని నతిశోభముతో చూపును.

తృతీ.—దుక్కాలువ అంటే, రెండుకాలువలు. మీవంతు తలా ఒకటి. [పీచు ముక్క చూపుచు] ఇవిగో, గంగిరెక్కలు, ఇవి నావంతు. [ద్వితీయనిగో] ఒరే, ఆ తదాంతాన్ని ఇక్కడ అఘోరిస్తూవుండనీ, నీవైన వస్తావా లేదో?

ద్వితీ.—అదరం వెద్దాం.

[అని నివృత్తిమింతును.

వెట్టి.—నాకు నేనే చెప్పకొంటా. [అని సతాశన్యశ్రీముగా చెప్పును.

* హరిహరీ నారాయణాదినా రాయణో.

కరుణించి చ వోయ్యమ్మ కమలలో శనుడా.

కమలలో శనుడా.

1. తలను మొండెమును కలియ మేకువని చేసి, 2. పిమ్మట సుగాలుమునచ్చి నప్పుడు ఖున్నా దయ్యముగా నుపయోగింపవలసినది, అని గూఢోపదేశము.

3. ఖున్నాదేహమును తలను కాపాడు మనునాళ్లును చెకుముకికొన్నట్టి తేలుపుము.

దుంప లడి గీతేని దురజాస లాడేవు,
 నిన్ను నక్కలు గరవ నిరయాల గురవా. నిరయాలగురవా.
 బలిబలీ! మీతాత బల్లెంబు శేపట్టి,
 పుల్లకు తూటుగా పొడిచేళి నాడోయ్. పొడిచేళినాడోయ్.
 యాదవుడి గోవులూ మాదవుడు గాయగా,
 మాదవుడు మచ్చావ తారమై నాడోయ్. తారమైనాడోయ్.
 యెద్దుచ్చ పొయ్యంగ యేరులై పారంగ,
 వుంకించి వుంకించి దాటేళి నాడోయ్. దాటేళినాడోయ్.

[పీరావేశముతో] ఢిల్లీసుల్తాన్ ...

చాగులు.—ఈ ఆక్టికి యిప్పుట్టి ఖానా నహీ. మనం ఎక్ వో రెండు
 తూర్పు నీన్నాం. మూడో నూరికి చాకలి వుంది. వీడు యేలాగ బతుకుతాడు!

[ప్రథ.—అరే వీదూ జమునాకిపోతాడు. బొమ్మకొనమాక్ చస్తాడూ.
 చూడవాలా.

ఫలము 4. యమునకడ శృణానము

నెట్టి.—[వండ్ల పెంకులో ఎసరు పెట్టి, రాత్రో ప్రాయ్యిచేసి ఎసగెక్కించి]
 ఈ కాష్టంలోది యీకొరివి, యీ కాష్టంలోది యీకొరివి. [అని ఒకటిరెండు చిరల
 నుండి కొఱువులు తెచ్చి ప్రాయ్యిలోపెట్టి మంట వేసి, ప్రాయ్యికడ కూర్చుండి] ఢిల్లీ
 సుల్తాన్... ఇదేమి! యాదగూర్లు నన్ను చుట్టుకొన్నవి! నేను వండుకొంటూవున్న
 యారవంత అన్నము, వీటికి గావాలట. [ఒక వైపు చూచి] ఓయి వెంగళిస్సా, ఎప్పుడు
 చచ్చినావో మరచి నన్నడుగుతా నేమి? నీప్రాణం పోయినప్పుడే నీవు చచ్చినావు.
 పొండి మీరంతా. మీతస్సాగొయ్యా! పోరుగా? ఉండండి మిమ్మల్ని ఉచ్చాటన
 చేస్తా. ఢిల్లీ సుల్తానును పిలిపించి మిమ్మల్ని గోరిలో పెట్టిస్తా. [అని ఎసటిలో
 బియ్యముపోసి] ఢిల్లీ సుల్తాన్...

ద్వితీ.—భాయి, వాడు ఖానాకి నున్నపోళి వండుతాడు నూడు.

[ప్రథ.—మన్ను కాదు, బియ్యము.

నెట్టి.—వీరడికి రాగడికి... [ఒకకొఱువి చేతంగొని] ఈనల్లకాటికి నేను
 చక్రివర్తిని. చూడండి చక్రం త్రిప్పుతాను. [అని బాణా త్రిప్పిత్రిప్పి కూర్చుండి,

* ఆవులింత సూచించి

[అత్యగతము] ఏసౌఖ్య మెఱుంగని నాకు ఆవులింత యేమి? ఎటుప్రక్కను నగుఁ
డెవఁడు నాకంటి కగపడఁడు. ఈ చెట్లమీఁద దాగి చాచు తపగో నన్ను పరి
కించుచున్నాడు. కానీ, వారికింట మిరియపుంబాడుము చల్లెడను. [ప్రకాశము]
వింతలేని యావులింత వుండదు. గుడగుడకబ్బం కుండకు నప్పుం [అని బూజుకొనివినో
కుండ పగులఁగొట్టి, ఆ పెంకులు మెదుకులు చిరిలమీఁద చల్లి] ఛీలీ ముల్తా... [అని
అతిచుచు తరలును.]

చారులు.—అల్లా అల్లా అల్లా అల్లా! అరే వీడు దివానా నిశ్శయం. [అని గుమికి]
మన మెందుకు వీడితో పావడం? పోదాం రారా.

ప్రథ.—ఖానానద్దువాడు దివానా కాకపోతే నీవు నేను దివానా? భాయి
నేను రేపు యీతిమావ్ సుల్తానావారిదర్బారులో యింకా పట్టం అంతా చెప్తాను.

ద్వితీ.—నేను మాభైదీమరాజాకి చెప్తాను, ఆయన్ని వళ్ళాటు నవ్వించి
ఆ నవ్వు మొఘం నూ నే నాకి కొటివరహాల్ యిసాంగా వుంటుంది.

చారులు.—[పోవుచు హేళనముగా] అరే దివానాసాబ్, సలాం నీకీ.

వెట్టి.—హాహా! తురక య్యాలూకూడా నా పెంటబడడమేనా? బేతాకుల్లూ
గుండె పగలతంత్రా [అని చెఱియొక తన్ను తన్ని] మీయబ్బుసైతానుతో చెప్పకొండి.

ప్రథ.—అరే, సాదొక్కా పగిలింది, నేను కదలలేకన్నాను భాయి.

ద్వితీ.—అరే బాబూ, నాకుంటి విరిగింది. నేను మెదలలేకన్నాను. క్యా
కర్నా? మల్లీ వాడు తన్నకముండే పోదాంరా. [ఇరువురు నిమ్మ్రమించురు.

వెట్టి.—[అత్యగతము] దివానాయేవరో, మూడుమాసాలకు తెలియునులెండి
ముండలారా! [ప్రకాశము] నేను మాత్రము మేలుకొనడమేమి? ఈ పట్టుంకా నిద్ర
పోవడ మేమి? నేనేమి పిళ్లకి కొత్తాలునా? ఒక ప్రాణి నై నా నిద్ర పోనియ్యను.
ఇదుగో ఊళ్ళో ప్రవేశిస్తున్నాను. ఛీలీ ముల్తా... [అని నిమ్మ్రమించును.

* ఇంతొకరు దగ్గజలేక ఆవులింత రాదు గావున, ఆవులింతవలన సమీపమున
నెవరో ఉన్నారని యుగంధరుఁడు కనిపట్టినాఁ డని యెఱుంగవలయు.

అష్టమాంకము

సలము 1. ఢిల్లీ, కోటలో సుల్తాన్ దర్బార్

[సుల్తాన్ పలువురు వజీర్లును, సేనాపతులును, ఉపవిప్రులై ప్రవేశింతురు. యథావిధివము పరివారము కృపాణపాణి.]

సుల్తాన్.—వలీఖాన్ బహద్దర్, నీవు మాకి యీరోజ్ నికా చెప్తావు. ఆ తెలింగి దివానా మాకి యీరోజు పకడేవు చెప్తాడు. వాడు దివానా మనకి నిశ్చయం బందికదా. తర్వాత ముబీ యేమైనా దర్బార్లు చేసినావా?

వలీ.—రోజ్ రోజ్ దర్బార్లు చేస్తూనే వున్నాను, బందగా నెలకొని. వాడు అలాగే పట్టుకపోతాకా అరుస్తూ తిరుగుతాడు. అప్పుడే ముజార్ తెలివు చెయ్యి లేదా, 'మనము మేల్కొంటే వాడూ దివానా, వాడూ మేల్కొంటే మనమూ దివానా!' అని.

సు.—వలీసాహేబ్, నీవు తెలింగీ రాజాకి తెచ్చినావు పంతోపం. యీ పారి ఖట్కం వోండ్రం రాజాకి తెస్తావా?

వలీ.—ముజార్ కతాచ్చం వుంటే, యిప్పుడు తెస్తాకా.

సు.—మాగులాం ఖుస్రా తెలింగీచేపం లడాయిలో మర్దయా కావడం మాకి చాలా హయాపం వుంది.

వలీ.—[వణఁకుచు] అల్లా చేసిందానికి యేమీ చేస్తాం.

ప్రతీహరి.—[ప్రవేశించి] తఫావద్ బాఅదబ్, బడా బడా బకాల్ చాలా దూగం కోస్తానుంచి దర్జా జానికి వచ్చివున్నారు.

సు.—బడా బడా బకాల్ యేలాగా తెల్పింది?

ప్రతీ.—యింతగొప్ప నజరానా ఇంతకి కితం ఎంత బడా అద్బి యెంత బడా సుల్తాన్వారికి కూడా తెచ్చినాడు నహి.

సు.—నెలవు.

ప్రతీ.—ముజార్ ఆజ్ . [అని పోయి వర్తకలసు గొనివచ్చి] వారేసుల్తాన్ వారు, మోకాళ్ళే నిర్బి సలాం కరో.

[అని నిష్క్రమించును.

[వర్తకులు ఖుర్నీష్ సలాము చేయుదురు, మోకాళ్లమీదనే దగ్గజువసాయి సలాముతో నజరుపల్లమునుంతురు. ఒకజవాను దానిని సుల్తానుముందట పెట్టును.

సు.—[చూచి యాశ్చర్యపడుచు] ఏమి యాయబుతము! మా చూపుకిఫైద్ చేస్తున్నవి. ఇట్లుంటివాట్కి అల్లా చెయ్యగలడా? కన్నాకీ మొకంపస్తుందివాబ్బా! హబ్బా! [అని కన్నులు మూసికొని, లెఱచి, తలయెత్తి, కని] కూగోండి వర్తకులూ, కూగోండి

[వర్తకులు కూర్చుందురు.

సు.—[పల్లమునుండి ఒక మరకతమయూరమును ఎత్తి] చూడండి వజీర్సా హేబులు చూడండి. ఇదేమి అంతా వట్టి పచ్చ చెక్కినారా? పచ్చాంతరం, పచ్చాకి పచ్చా టాకప్పండి చేసినారా? వా! యిది కోడిపుంజా అంతా వుంది!

వర్త.—జగత్పృథువుసన్నిధానములో మానజరులను మేమే ఎట్లువర్ణించుము?

సు.—పర్వాలేదు అదావర్తకులూ, మాకీ ఘలభంగా మాటుం కావడానికి చెప్పండి.

వర్త.—జగత్పృథువువారి యాస్థానములో వజీర్సా హేబులున్నారు, సాహుకార్ సాహేబు లున్నారు, సోదాగర్సా హేబు లున్నారు: మానోట చెప్పించుట కటాక్షము కాదు.

సు.—వలీఖాన్ బహద్దర్, నీవు చెప్పగలనా? [అని నెనుగిని చేతి కిచ్చును.

వలీ.—[పుచ్చుకొని చూచి] బండగానే ఆరీ, ఇది వట్టి మణి.

సు.—[మరలఁగొని] అన్ని వరణము వున్నవి, హత్కులు అగ్గడవు! ఆ! ఆ! హత్కులు వుండిదానికి హత్కులు లేదూ చూపి మాకి మోషంచేస్తారూ వర్తకులూ?

వర్త.—[ఆత్మగతము] ఏమి పతాజీవానియుక్తి! కోమటిబిడ్డల మని యెఱుంగఁడు గాఁబోలు. [ప్రకాశము] ఇన్ని సంస్థానములు మేము తిరుగుచున్నాము, మోసములు చేసిన మాకు వ్యాపారము జరుగునా? మిమ్ము పెదవకొని నన్నూతామడ నచ్చి నజరుంచిన మోసమా?

సు.—[వచ్చి] మోషం అంటే మేము చమత్కారం తల్పివాం వర్తకులూ, మీరు దానికి వేరే తల్పివారు. మనం ప్లేసీతులు అయినాం మీకి; చెప్పండి, మా వజీరుసాహేబుమాట పరియేనా?

వర్త.—చెప్పకున్న తమకు కోపము వచ్చును. వజీర్ల వారిమాట సరియే. ఇదంతయు ఒకటేరాయి. దానిని ఇట్లు చెక్కినారు, ఆయావర్ణములకు ఆయా ములులు తాపించినారు. దీనిని తయ్యారుచేయుటకు పది సంవత్సరములు వట్టివని.

సు.—సురి వర్తకులూ, ప్లేహీతులూ, వీటికి ఖరీదు ఎంతెంత వుంటుంది, చెప్పండి కోర్తాము.

వర్త.—భూలోకదేవేంద్రా, మన్నింపవలయును, మా వజరునకు ఖరీదు మానోట రాదు.

సు.—మీనోటా రాదూ నిత్యం?

వర్త.—రాదు నిశ్చయము,

సు.—ప్లేహం చూచినారు లేదు.

వర్త.—చూడకపోయిన, అప్పుడే చెప్పియుందుము.

సు.—వజీర్నాహేబులు, మీకీ యీలోఖం ఖచాయీన్ అంతా తెల్పును. వీటికి భిమ్మత్ చెప్పండి. మనకీ వర్తకులూ ఇంతగౌరవం చేశనాను తెల్వవాలా కదా.

వజీరు.—తమమన్నిధిలో దర్బాగ్లో వుంటాం మాకీ తెల్వదు. దూరం వుంటాయా సామాకార్లకీ తెల్వనే తెల్వదు. మరీదూగం పోతారు సాదాగర్లు, వారికి తెల్వనే తెల్వనే తెల్వదు. యెక్కడా తెల్వండి సర్కార్ దర్బాగ్లో తెల్వ వాలా, యిక్కడ తెల్వండి యీ భూలోకంలో మరియెక్కడ తెల్వదు.

సు.—[జనాంతికము వలీఖానుతో] వీళ్లనోటనే టక్కుచేసి చెప్పిస్తావా చూడు. [ప్రకాశము] సుంచిది వర్తకులూ, మీరు వచ్చినవనికి చెప్పండి.

వర్త.—మేము ఓడలలో ఇట్టి విచిత్ర వస్తువులను ఆనంతముగా తెచ్చి యున్నాము. తమరు వానిని చిత్తగింతు గని విన్నవము,

సు.—మీరు యేదేవం నుండి వచ్చినార?

వర్త.—మేము పడమటిసముద్రపుతేవు గోవానుండి వచ్చినారము.

సు.—ఇంతభూరం మీసర్కు మాకి చూపడానికి వచ్చినార?

వర్త.—అందుకోసమే వచ్చినారము.

సు.—ఎన్ని వాడలు?

వర్త.—నాల్గు ఓడలు,

సు.—మీకి దారీ యేది?

వర్త.—

క. గోవాపురియు. సముద్రము,
రావణలంకయును, సాగరంబును, హగ్ని,
దేవనది, యమున, 1 వైభవ
జేశ్వరి డిప్తి పురీశుశ్రీనన్నిధియుకా,

సు.—మనమూ మీ సరకులు కొనకుంటే, యీ ప్రగూణ మంతా మీద
లుగ్నాక గదా?

వర్త.—జగత్పూజువునకు తెలియని దేమున్నది?

సు.—ఇంత వింత నజరానాగో యింత పెద్ద సాదాగడ్లు అబుతం సగుహు
తెస్తే అవి పుచ్చుకోకపోవడం నునకీ నామోషీనపహో వజీర్సాహేబ్ బాగ్ల?

వలీ.—తప్పకుండా పుచ్చుకోవాలా.

కడమ వజీరు.—సర్కార్ చెప్పినదే.

సు.—మరి వర్తకులూ, మీ సరకులు తెప్పించండి, మేము మాకీ కావాలని
పుచ్చుకొంటాం.

వర్త.—ఇక్కడికి తెచ్చుట అసాధ్యము.

చ. బిరువులు నాల్గనావలదు, బట్టక యున్నవి; యన్ని క్రొత్తలే:

తిరముగ వీని మా కెగుమతింవంగ నయ్యెను రెండు మాసముల్;

ఉరుక్కువ మీర లెల్ల రలయొడలకు నివ్వజయంబు సేసి, మా

సరకులు చిత్తగింతు రవి చాలంగ మోడెద మోజగత్పూ.

సు.—ఏమి వజీర్సాహేబులు మీ అభిప్రాయం?

ఆ వజీరు.—నజరునస్తువులే యింత అబుతం వున్నదే, సరకులు మరి
అబ్బుతం వుండును, అవశ్యం పోయి చూడడం సరి అభిప్రాయం?

కడమ వజీరులు.—అచ్చా! అచ్చా!

సు.—అయితే వర్తకులూ మీరు ఈ వస్తువులకీ ఖరీదులు చెప్తే మనము మీ
వాడలకి వస్తాం, సర్కులు పుచ్చుకొంటాం.

వర్త.—[స్వగతము] ఆహాహా ఏమి యీతనియిత్తి? [[ప్రకాశము] మేము
కాశ్వతముగా మీకు వర్తకులముగా నుండఁగోరుచు, మా మాటలమీదఁ గే వెలలు

పరిష్కరించుకొనుట వ్యాపారధగ్గుములో మాకు అపకీర్తికి కారణము, పిమ్మట సందేహముల కాస్పదము. కావున ఆ సరకులకైనను వెలలు తీర్చుటకు తమకు అవిద్య తెలిసినవారు కావలయును. అందుకై యెవరిని రప్పించుకొని వారిరలననే యీనజరు వస్తువులకు గూడ వెలలు తెలిసికొనుడు. ఏలినవారు విచారించి అట్టివారిని రప్పించిన ఉభయులకు తృప్తి యగును.

క. ఢిల్లీ ఢిల్లీ యనుదురా

ముల్లోకములందు ¹డవిణ మ్రోగెడు నట! యా

ఢిల్లీలో వెలతీర్చరి

కల్ల యయిన వింక నెందు గలుగు ధరిత్రిక!

సు.—[అత్యంతము] ఆరే! పీళ్లు నావల్ల మోపంపారు. మరి యేమిచేస్తాం? [ప్రకాశము] వర్తకులూ, మీరు ఇంతకిముందు మాసంస్థానాన్ని యెప్పుడైనా వచ్చినారా? అప్పుడు ఖరీదులు ఏలాగ నిక్షయించుకొన్నారు?

వర్త.—ఇంతకు పూర్వము మేము ఈ సంస్థానమునకు రాలేదు.

సు.—మేము తప్పితే యీ దేశంలో మీ సర్కులు ఎవరో కొంటారు?

వర్త.—

(స్థగ్ధర)

ఏ రోజోస్తావి తేనిం, డెటులు తెలియనిం, డెంత ¹మూల్యంబుగానిం,

దోరంగోల్పాదుషావా రొకరె ఇవిలుతు రభ్యన్నతక్రిసమృద్ధిక.

వారి స్థర్కింపనే యీవరమణిజరుల్ వస్తువుల్ గూర్చ వయ్యెక;

వారున్న వేషుబోట వృదమిడుదుమె దైవంబు హా! యోర్వదాయెక!

సు.—అంతధనం వుందా వారికి?

వర్త.—అడ్డ మేమి?

సు.—వారికి ఖరీదులు ఎవరు తీర్చడం?

వర్త.—వారే అందఱకు తీర్తురు. ఆ విద్యలో వారు మహానిపుణులు, వారు వేసినవెలలకు మేము బదులు చెప్పుట లేదు.

సు.—మరియిప్పుడు మీరు వేరేసంస్థానానికి రావడానికి వారేమైనారా?

3. 1. చగ్గవాద్యవిశేషము.

౪. ఏరు ఏజోస్తావి తేనిందు=ఎవరు ఏజోస్తాసరకులు తెచ్చినను. 1. వెల.

2. కొనుదురు. 3. 'మేలరత్నముల కానుకలు.

వర్త.—మో దురదృష్టముచేత, ఆ మహారాజు తమస్వగృహలోడి యుద్ధములో స్వర్గస్తులైనారని మాయడిదిదారులు మాకు తెలిపినారు. దేశమంతట అట్టి కింకదంతి. ఆంతట మేము వంశపరంపరగా నున్న యీవర్తకము మానలేక యుటకు తమ దర్శనమునకు వచ్చితిమి.

సు.—[జనాంతికము] ఏమి వలీఖాను, మనవేగులు తెలంగి రాజాకి మగ్గయూ చెప్తారు, వీళ్లుకూడా మగ్గయూ చెప్తారు, మనం అతనికి ఉరగింపుచేసి త్తేమిలో వుంచినాం?

వలీ.—[జనాంతికము] ఆ బడాలదాయిలో రాజా ఏకాగ్ర మనదండు దురిచంపించిపి మనచేతులో పడ్డాడు. మరి అతనివాళ్ళకి అగ్గుడలేదూ, వాళ్లు చెచ్చినాడు తెలిచినారు.

సు.—[జనాంతికము] మరి యితనిగతి వాళ్లు విచారించుకోనిదా?

వలీ.—[జనాంతికము] ఎవడిప్రాణం వాడు విచారించుకొని పూరిపోయినాడు, మరి మంక్రులు, పాజాదార్లు, రాజావున్నాడు తెల్సుకుంటే, రాజాకి విడిపించుకోవాలి; ఆమెధ్యం పని. అందులో తాము చూడడం రాజా చచ్చిపోయినాడు చెప్తే రాజ్యం తాము హరించవచ్చును. అందుచేత రాజా చచ్చిపోయినాడు పుఖార్ వాళ్లు కొంచెం వున్నని కొండంత చేశినారు వుంటుంది.

సు.—[అత్యగతము] అచ్చా! అచ్చా! [ప్రకాశము] వర్తకులు, రాజా మగ్గయూ అయితే, ఇప్పుడు సంస్థానానికి మీసర్కులు యుగంధర్యంత్రం కొనరాదా!

వర్త.—వారన్న మాకు లోపమేమి? వార రామేశ్వరములో మరిడిజాడ్యము వలన స్వర్గస్తులైనారని మాయడిదిదార్లు వ్రాసినారు. లోకమంతయు నదే కింకదంతి.

వలీ.—[జనాంతికము] మనవేగులు కూడా అలాగే చెప్పినారుగదా?

సు.—[స్వగతము] అచ్చా! అచ్చా! [ప్రకాశము వర్తకులతో] వారికి ఏమిగి చాలా స్నేహం పరిచయం వుంటుందా?

వర్త.—మాయన్న గారు ఇరువది సంవత్సరముల క్రిందట వారిని స్వగముగా దర్శనము చేసికొన్నారు. అదిమొదలు, మాయడిదిదారులే వారిలో మా వర్తకమంతయు జరుపుచుండిరి. అట్లే ఇప్పుడు తమకటాక్షము మాయందుఁ గలిగిన, మేము ఇచ్చట గొప్ప సాహుకారు నెవరినైన తమ సంస్థానముతోనము అడితి యేర్పలుచుకొని పోయెదము.

సు.—[జనాంతికము] వజీర్సాహెబులు, మనము పెర్తాపరాజాకి యిక్కడికి తెప్పించి ఖరీదులు చెప్పింతామా?

వజీరు.—అదే సర్కారు చెప్పవాలావుంటాం.

వలీ.—[ఆత్మగతము] చాకలి వెల యేలాగా వేస్తాడు? రాజాకాడు మనె
ల్వాల్లా తెలిస్తే నా తలకీ వస్తుంది. ఈ వర్తకులు రాజాకి తెలుసుకొంటారుభయం
చెప్పడానికి లేదు, సుల్తాను తెప్పించకమానడు, నాగతి గాధరావుంది. [చింతించి]
అయినా యేమి భయం? యమధర్మరాజు పహాయం వుంది.

సు.—[జనాంతికము] ఏమి వలీఖాను బహద్దర్, నీ మనస్ తెల్పలేదు?

వలీ.—[వణిగచు విలక్షుండై] రచ్చించవచ్చును నా ననుస్.

సు.—[జనాంతికము] వజీరాలీ, నీవు పోయి ఆ తెలంగిరాజాఖైదీకి మన
వాడు సాదాగర్ వేషంవేసి తీస్తానిరా. [నవ్వుచు] ఆయనదాడీ యీఆరు
చందులీ మనకీ యిప్పుడు పనికి వస్తుంది.

వజీ.—సర్కార్ ఆజ్ఞ.

[అని నిష్క్రమించును.

సు.—మంచిది గోవావర్తకులూ, మా రాజ్యంలో మీసరుకులకీ ఖమ్మత్
చెప్పేవారు లేరు మీరు తల్వవద్దు. మీమాటమీద యిప్పుడు రాచేస్తాం. మరి వారి
నిఘాఖిరార్ అవునో కాదో మీకి యేలాగ దాఖలా?

వర్త.—ఈ నజరువస్తువులకు వారు వేయువెలలను బట్టి తెలిసికోగలము.

సు.—వారు చాలా గొప్పవారు. మనమంతా వారికీ తాళం చెయ్యవాలా.
వారు వట్టాటు మాకీ కావల్సి నూరుకోట్లు వరహాలు అప్పుయిచ్చి మల్లి మేము
ఁగింత బలిమాలినా వుచ్చుకొన్నార లేదు. వారికీ మాకీ భాయిభాయి స్నేహం
మర్యాద. చూడండి మీ పెర్తాపరాజాకి వారికి నిఘాతై ఫార్.

వర్త.—జగత్పర్యంతు చిత్తము,

[అంతట ప్రతాపరుద్రమహారాజు తురకసాదాగరు వేషమున
వజీరాలితో ప్రవేశించును.]

[సభ అంతయు లేచును,

సు.—[రాజు చేయిపట్టుకొని] సలాం సలాం. ఇక్క ఇక్క భాయి.

[అని తన ప్రక్కను కూర్చుండఁ బెట్టును. రాజు
సమకాలమందే సలాముచెప్పి కూర్చుండును.

సు.—సాదాగర్ సాహెబ్, మీకి శ్రమ యిచ్చినాం. కారణం యీ సాదా
గర్లు. వీరు యీ నజర్లు తెచ్చినార్. ఖరీదులు చెప్పము అంటార్. తమరు వీటికి ఖరీదు
చెప్పి మన పర్వనిల్వవాలా, యిందుచేత తమ దర్సణం అయింది పంతోషంగదా,

రాజా.—[ఆ వస్తువులను పరీక్షించునట్లుగాఁ జూచుచు ఆశ్చర్యము] ఆహా యుగంధరులవారి మహిమ! ఈ వస్తువులు నానుంఠిపురముగానివే, వీరు నా వద్దకు వచ్చే. మాకు ఈదినమే ప్రయాణమునుహూర్తము. [ప్రకాశము] భోతో అహ్హా. వీరివల్ల తమ దర్శనం లాభం. యీ కారణంగా వీరికి మాట్లాడటం వుంది. మరియిప్పుడు వీరికి మేము పరిచ్యాచేస్తాం, వీరు మాకి పరిచ్యాచేస్తారు. ఒకరి ఖరార్ ఒకరికి తెలుస్తుంది చరణంలో [సులూను రాజాచేతికి నెమలి నందించును.

రాజా.—[నెమలిని త్రిప్పిత్రిప్పి చూచి, లెక్కలు వేసికొనుట నభినయించి] సుల్తానుభాయి ఈ నెమలి ఖుమార్ గెండుకోట్లు, యాభైలక్షల వరహాగ్. కోట్లు పచ్చభరీదు, యిర్వయ్యెను లక్షలు తతియ్యో రాళ్లు, యిర్వయ్యెను లక్షలు ముల్వీ ఏమి చెప్తారు సోదాగధు?

వర్త.—[ఆశ్చర్యముతో] అన్నిటికి చెప్పి కానిండు.

రాజా.—అదీ కాదు. సరియితే పైన చెప్తాం. లేకపోతే యెందుకు చెప్పం?

వరీ.—[ఆత్మగతము] క్యారే. ఇదిడు ఆరునెల్లు బండి నున్నా దీధిప్యమానం వున్నాడు. మంచి తెల్వినో మాట్లాడుతాడు, మహనీశాడు తోస్తుంది. [విమర్శముతో] లేక, మంత్రి యుగంధర అట్వంటి తెల్విగల చాకలికి మంపాదించి వుండునా మాకి మోపం చెయ్యడానికి?

వర్త.—తమను చెప్పినది సరి కాకుండునా? మాకోక యాశ్చర్యము కలుగు చున్నది, మనవి చేసెదము, అన్నిటికి నెలవిండు.

రాజా.—మంచిది. ఈ వజ్రం మూయ్యడు [లెక్క నభినయించి] యిర్వయ్యెను కోట్లు, పని సహా. ఈ వజ్రం [మరల లెక్క నభినయించి] పనిగొనుకోట్లు. ఈ తామ్రఖమ్మం పదికోట్లు, అంతా పని సహా. ఏమి మీ మాశ్చర్యం?

వర్త.—జగత్ప్రభూ, వీరు సాక్షాత్ప్రతాపరుద్రులవారే! స్వర్గస్థు లగుట అబద్ధము!

సు.—[సవిస్మయము, ఆత్మగతము] క్యారే! కనిపెట్టివేళివార!

వరీ.—[ఆశ్చర్యముతో] ఖునూ, జోష్యులుభాయి, చాకలి చెప్తారు! వీళ్లు రాజా చెప్తారు! క్యారే ఇది!

వర్త.—వీరి దేహములో పరకాయ ప్రవేశము చేసినారని మాకు తోచు చున్నది. మంత్రి యుగంధరులవారికి అట్టికట్టలు కల వని మేము వినియున్నాము. ఈ కెలలు ఆ మహారాజే వేసినారని చెప్పవచ్చును.

వరీ,—[హర్షముతో ఆత్మగతము] బలే బలే! వాళ్లమాట అది కాదు! మాకీ యమధర్మరాజు మహాయం నిజం నిజం.

సు.—[ఆత్మగతము] వాళ్లు వట్టి చెప్పే మేము మరి వట్టి తెలుసుకొన్నాం. [ప్రకాశము] ఖరీదులు అంత పరిగా వున్నవా?

వర్త.—ఉన్నవి.

సు.—వీరిఖరాప్రకారము తిరు లేక నష్టమంటారా?

వర్త.—ఒప్పుకొనియెడము.

వరీ.—[ఆత్మగతము] బలే! యమధర్మరాజు మహాయం! బలే! యమధర్మ రాజు మహాయం!

సు.—ఒప్పుకోకపోతే?

వర్త.—ను మృందమును శిరచ్ఛేదము చేయింపుడు.

సు.—ఇదే పరత్? నిశ్చయం?

వర్త.—ఇదే పరత్, నిశ్చయము.

సు.—అచ్చా! అచ్చా! [జనాంతికము] మహారాజాభాయి, వీళ్ల సర్కులు అన్నిటికి సున్నపమానం ఖరీదులు పెట్టుండి. మేము పరత్ప్రకారం పుచ్చుకొంటాం. ఒప్పుకోకపోతే శిరచ్ఛేదం పుచ్చుకొంటాం. మీకి యాష్టమానికి వోరం గోల్కు వదిలివేస్తాం. మరి తమరు బందిఖానాకి రావద్దు. జవాబు చెప్పండి భాయి.

రాజు.—[ఆత్మగతము] ఎంత నిర్భాగ్యుడు వీడు! అన్నపమానుని శిశువును చంపి రాజ్యము హరించినవానికి ఈ చింత యెంతపాటి! [జనాంతికము] సుల్తాన్ భాయికి జవాబు పదిమాటలు యెందుకు? మరి యిక్కడికి రాం.

సు.—అచ్చాఅచ్చా! మరేలే వర్తకులూ, ఈ దివాణం దివాణంగానే మీ వాడలికి వస్తాం, లేండి.

వర్త.—సుహాప్రసాదము! సుహాప్రసాదము!

[అందఱు లేచి పరిక్రమింతురు.

సు.—[పరివారముతో] పికారికి పర్యం సిద్ధమా?

పరి.—బండగానే ఆరీ, మీకి అందరికీ ఏనుగులు హాదాలు వేసి తయ్యార్ వున్నవి. శిబ్బందికి గోదాలు జీన్ వేసి సిద్ధం వున్నవి. త్వరం సిద్ధం.

సు.—భోత్ అచ్చా! ఈనజర్ల మాహాదాలో అలంకరించిమాకంటికి విందుగా మాహాదానే వాడలికి తెండి. [పరివారము తెచ్చును. అందఱు పరిక్రమింతురు.

సలము. 2. ఓడ, లోకట్టు

[అంతట పడవకడుపులో తురగలందఱు ఉచితాననముల నుపవిష్టులై ప్రవేశింతురు. బొమ్మలు తాంబూలము నిచ్చి హుక్కా-లు పెట్టుచు, వీచోపులు వేయును.]

సు.—[కైపుతో] వర్తకలూ, వాడలు మీవి కొంటాం మేము. ఇంక అట్టుతం వాడలు, ఈ దేవంగా చెయ్యలేదు. మేము ముల్తాన్ ఫున్నాం, నీటి మహల్ మే ఫున్నాం. ఈ యేరు భాదకం వుంది.

వర్త.—[అత్యగతము] వీనికి కై పెట్టుచున్నది. [ప్రకాశము]జగత్ప్రభువు చిత్రిము,

సు.—అచ్చా! అచ్చా! [అని విశేషముగా నవ్వి, అత్యగతము] కైపుగా తోస్తుంది! [జాగ్రత్తతో] వర్తకలూ, నిన్నటి నాచిగంగ వీడి? అప్పట్నుంచి అక్కడ అడుతూనే వుందా? [అత్యగతము] కైఫ్ ఎక్వా అవుగూవుంది. నాచి గంగ అప్పుడే మర్తబ్ అయింది. అడుతూవుందా అడుగుతాం.

ఒకవజీర్.—బండగానె అరీ, ఏమి యీ-యీ-యీ-దానిపేరు-రానేను, ఆ! యీ చిందు!

సు.—మనము బ్రతికి లేము. నచ్చి నీగన్నగంగ మే ఫున్నాము, నేను చెప్పాలి. ఈ సాదాగార్లదంతా హాళ్యర్యం, అట్టుతం, తమాషా, చమత్కారం, గొప్పతోవుంది.

వర్త.—[అత్యగతము]వీరక్కడ నున్నారో వీరికి తెలియదు. వలీఖాను పక్షము వారుమాత్రము కైపు లేవన్నారు. [ప్రకాశము]జగత్ప్రభు, చూచినదేమాడ నేలకి జగత్ప్రభువారు కెలుగుదేశము జయించిన కీర్తినాటకమును చూడవచ్చును.

సు.—మా కీర్తినాటకం! మాకీర్తి నాటకం!

వర్త.—అవును. తమ కీర్తినాటకమే. దానిని మాదేశపు మహాకవులు తమ కోసము చేసినారు.

సు.—నజీర్సాహెబ్, బరేతమాష్! బరేతమాష్! నాకట మారంభించండి.

వలీ.—[అత్యగతము] బరే యనుధర్మరాజా చహాయం! అతి ఘోరంగా వీళ్ల నందరిని సావకీదా చేయవచ్చును,

వర్త.—మహానుగ్రహము! మహానుగ్రహము! అట గాండ్రను తెచ్చెదము.

[అని నిష్క్రమింతురు.

[అంతట వర్తకులు వలీపాత్రము సిపాయీలును ప్రవేశింతురు]

వలీపాత్రము.—బలే! బలే! వర్సం సిద్ధమా?

సిపా.—అవును సిద్ధం.

వలీపా.—మరి కదలండి.

[ప్రయాణభేరి ఇతరవాద్యములును.

వలీపా.—మీరు ఈలడాయిలో యే మేమి పక్షి చూస్తారు చెప్పండి.

సిపా.—[ఒకరితోనొకరు] మనము గులాండ్ల స్త్రైయ్యునిపీచేత కట్టించుకొన్న పాటా కానిత్రామురా.

[అని సవాద్యముగా పాడుదురు.

ఒక సిపా.—[తొమ్మిదవ యెంచుకొని] సర్దార్, నేను

మొఘలి థాం కలోన యెఘిరే నా ఘసామి

రఘిలే యి న ము దాగే వఘిడీమియా.

[కడమ సిపాయిపాత్రములు వెంటఁ బాడుదురు.

మఱియొకఁడు.—[అట్లే] నేను సర్దార్,

నీ రంతా షారాయి నారంతా ఘంజాయి

జారీ వి షా లేని పీరూ మియా.

ఇంకొకఁడు.—[అట్లే] నేను సర్దార్,

హాఖాషా నా ఫల్లి లేఖాన్ని పార్వాల

ధీఖాని యేషేటి షేఖూ మియా.

[సిపాయిగా అందఱు కలిసి పాడుదురు,

* పీఖాల కీ కోపి హాఖాషా నీ కేపి

రాఖాసు లూ చండి కేఖాలేస్తాం,

యేళ్ళన్ని కోశే నాళ్ళన్ని దోశే

ఈళ్ళన్ని బిల్వల కాళ్ళు కేస్తాం.

యేన్గల కొమ్మట్టి పీన్గాలు గా గొట్టి

గాన్గపెం బలుగా తున్గి యేస్తాం.

ను.—వహవా! వహవా! [వర్తకులతో] ఈ వస్తాదులు కూడా బొమ్మల
చెయ్యలేక పోయినారా వర్తకులూ?

వర్త.—జగత్ప్రభూ, గజ్జ శేఖరా, ఈ వస్త్రాగు అందము బొమ్మలే.

సు.—[పట్టి చూచి ఆశ్చర్యముతో ముక్కుమీఁద వేసుంచుకొని] వర్తకులూ, మీది పర్యం మోపంతుంది. ఏమి హాశ్చర్యం! ఏమి హాశ్చర్యం! మీగు యీ లోకం వర్తకులుకారు. ఏలోకం వర్తకులు?

వెట్టి.—యమలోకం వర్తకులు. వెంగళ పాపు, తెలివితక్కువ ప్రశ్నలు వస్తావు? వస్తాదులు, వర్తకులు.—[నవ్వుచు] దినానా బహద్దర్, నీవే ప్రశంసకాలుండవు, మేమే కింకరలము.

వెట్టి.—అయితే చూ కానుసుడు చిత్రగుప్తు చేడి?

వర్త.—చచ్చివారిని యమునియెదుట మాటలాడ సిద్ధపఱచుచున్నాడు.

వలీపా.—[ఆశ్చర్యము] ఈ ఛిల్లీ యేలకపోతే నేను పెంజా-కాను. తెలంగీ చేపం కొండై రాజునకీ లూటీ విస్తారం వస్తుంది, అది నాకీ బకం వుంటుంది. ఈ లడాయిలో ఖుస్రా చస్తే చంపోడుం. బలికిలే తర్వాత నుఫాయి.

సు.—[వలీఖానుజూచి] ఇదేమాయి యిది? యిట్టంటి ఆలోచనవుందా నీకి?

వలీఖాన్.—బందగానె అలీ. ఇదంతా అల్లు, జాటూ, పుత్తి నాటకం.

సు.—అవును పుత్తనాకటమే. కానీ చూస్తాం యింకా.

[ప్రవేశించువ్యములు ప్రవేశము.

వలీపా.—మనం యిప్పుడు వోరంగ్‌లో చేరినాంబా. యీదండు పట్నం పట్టడానికి ఖుస్రాతో ఛోడేవు చేతి రాజాకి పట్టడాన్ని జంగల్కు పోదాం.

సీపా.—సర్దార్పిత్తి.

[ప్రయాణభేరి, ఇతర వాద్యములును.

సు.—అవూ! వలీఖాన్, లడాయిలో రాజాకి పట్టి నాకా చెప్పినావో?

వలీఖాన్.—ఇదంతా జాటూ నాటకం శుక్కుర్.

సు.—నుంచిది, నాకటమే, చూస్తాం యింకా.

వలీపా.—మరి నడవండి. [అందఱు సవాద్యవాదనముగా పరిక్రమింతురు.

వలీపా.—అడ్వీకి వచ్చినాం రాజాకి వెళ్ళండి.

[సీపాయాలు చెదరి అశ్వేషణ మభినయించుచు నిష్క్రమింతురు.

వలీపా.—రాజా నాకీదొరికితే ఛిల్లీకి తీస్కొనిపోతావా. ఖుస్రా ఇక చావనీ.

సు.—[వలీఖానుతో] అరేయేమిరా నీకి ఖుస్రాఖాన్మీద అంతా ఖాతనీ?

వలీఖాన్.—తమరు కౌఫ్ మే వున్నారు, తమకీ యిది అదీ తెలియడం లేదు. అరే నట్టువులు, యేమి నాట్కం యిది, జాటానాట్కం అడ్డారు? మాకీ సుల్తాన్వారికి ద్వేషం చేస్తారా?

సు.—[కోపముతో] అరే! యేమిరా యింతా జబర్దస్తీ మాట్లాడ్డావ్?

వలీఖాన్.—లేదు అల్లా. నట్టులుతో మాట్లాడినాను. గులాంతల మీది.

సిపా.—[రాజును పట్టితెచ్చి] సర్దార్సాహేబ్, ఇద్దో రాజా మీ ఖయిది.

వలీఖాన్.—అహ! రాజాకి పట్టినాను గదా!

వెట్టి.—నాకొక వెంగళప్పు ఒకపాటకట్టి నేర్పాడు. ఇది చూడకపోతే అది విసంజేమి.

[అని లేచి అడుచు పాడును.

రాజు నేమో పట్టలేదు, రౌతు నేమో పట్టలేదు,

చాకలిపే రని వల్లీ సాయెదియ్య పట్టినాడు,

మంత్రిమాటకు మోసపోయి మంచిదుస్తులు నగలు దొడిగి

వేది వేనము వేసుకొని కాటిమొనలో గునుకుచున్న

చాకలిపే రని వల్లీ సాయెదియ్య పట్టినాడు

రాజు నేమో పట్టలేదు రౌతు నేమో పట్టలేదు, చాకలి...

సు.—[అత్యంతము] అహహహహ ఎంత మోషం! ఎంత మోషం! [ప్రకాశము] అరే వలీ యేమిరా మహల్వాలాకి మాచేత తాళం యిచ్చినావు.

వలీఖాన్.—దివానాది పాటా నమ్మతారూ, నాదీమాటా నమ్మరు.

సు.—కానీ కానీ, అరే వర్తకులు, ఏమి మాకీ మోషం నాటకం చేస్తారు? మీకీ కల్కాయ అక్కలేదా?

వెద్దవెట్టి.—తలకాయ అక్కటలేదా? తలకాయకోసమే యింతకొలుపు. జగత్ప్రభూ, మేము తమ దర్శనమునకు వచ్చి మూండుమాసము లయినవి. వచ్చిన నాడే యీ యోడకు లంగరు దింపి కొంచెమువరికి జరుగుటకు మరల లంగరెత్తినా లంగరుతో ఒక శవము మొండెము రాయి కట్టినది లేచినది.

సు.—తర్వాత తర్వాత?

వలీఖాన్.—[వర్తకులను సుల్తానును అత్యుగ్రముగాఁ జూచుచు, అత్యంతము] యనుధర్మరాజు పహాయం మోషం వుందా? వచ్చినపని జర్దడాన్ని జగడం పెడ్తారు తోస్తుంది.

పెద్ద పెట్టి...అంతట ఎవరో పాపము, ఎవరో చంపినారు, బంధువులు పెదకు కొనివచ్చిన ఈయనచున్నాను, అని ఆశయమును పిడగలో పెట్టితిమి. గట్లన నక్కల గాంచి పోయి చూడఁగా తల యొకటి గొరికినది. అది ఈ ముందమునకు సరిపోయినది.

సు...తర్వాత? తర్వాత?

[వలీఖాను తన పక్షము వశగ్రహ పాపరీతి నేయును.

పెద్ద పెట్టి...అంతట మేకుబంది చేసి ఔషధములచే ఆ శవమును ఈ గదిలో కాపాడియున్నాము. మఱి మా గ్రహచారముచే శవము వింట నే చచ్చిన వాని పితాచము కూడ ఆ గదిలో చేరినది. రాత్రి లెల్ల అందులో కోయని యెక్కులు. ఎందఱో మా కళాసులకు ఆ భయముచే జ్వరములు. ఎందఱో ఆ పితాచము పట్టి మా పొగోహితులు ధూపము వేసిన పలుకుచు, తానె ఖున్నాఁగా:-

సు...[ఆశ్చర్యముతో] ఆ! ఆ! ఏమి? ఏమి?

[వలీఖాను కత్తి దూయుచు, అతని పక్షము వారును దూయుదురు.

పెద్ద పెట్టి...[వణఁకుచు] తన్ను వలీఖానా చంపినాడని, మున్నానువారితో చెప్పుమని యెడ్డును. తమతో చెప్పిన తర్వాత దానిని పోగొట్టుకొంద మని యింతకాలము ఇంత కష్టపడినారము.

[వలీఖాను నుల్తానును పొడువఁబోవును. పెట్టి. వలీక స్త్రీని లాగి వేసి వానిని

పెద్ద తెక్కలు విఠిచికట్టును. నీపాముపాత్రములు వలీఖాను మిస్త్రిలను అట్లే చేయుదును.

సు...అరే! యీ హాశ్వర్యాలలో మాకై పుగయూ, అంతా పట్టవగ్గావుంది. అరే! అరే! కాటానాకటం చెప్పినావు! యెంతాద్రోఘీరా నీవు! నీవు మోగి నొమార్తే యిచ్చి పెల్లచెస్తావు! విందూ చెప్పి యింటికి తీస్కొనిపోయి చంపడానికి, నిక్షయం! అవో హాశ్వర్యం! ఎంతాద్రోఘీ! ఎంతాద్రోఘీ! మోగి చంపే యీ హాపి మాఖునూకీచంపినాడుగా మందేఘం యేమి? అరే ఖునూ! అరే ఖునూ! అయ్యో ఖునూ! వాడు మాబిడ్డా, వాడు మాకూనా, వాడు మగ్గయూ, మేమూ మగ్గయూ.

[అంతట గదినుండి ఖునూశవము వికాచాధిష్టిత మొనడుపును.

వర్తకులు గడగడ వణఁకుదురు. వలీఖాను భయవిభ్రాంతుడై దూరము జరుగుదురు, అట్లే నుల్తాను వడవడ వణఁకును.

సు...[భీతినాటికముతో] మూడుమామం ఖానా లేక సాగ్గిన దవడలు, చిక్కినశం, ఎందుకాటికాయలాగ తల్కాయ, ఎందుకాటికొందలగా ముందం, పిడికి చూస్తే మాకీ గుండె కున్నది పోతుంది గాభరా వుంది కాళ్ళకంప!

ఖుస్రూ — [పెద్దశోడనముతో] మేరే బాబ్, ఘుయాజ్ ఉడ్డిక్ ట్లోగ్గాక్ నుల్తాక్, బంద గానె ఆలీ, నాకీ వలీ చూపినాడు. అడాయిలో చావలేదు. బిసాత్ ప్రాణం దొంగచేతా చచ్చింది. వీడు రాజాకి పట్టలేదు. చాకలికి పట్టినాడు.

[నుల్తాక్ విభ్రాంతుడై వినును.

జెట్టి. — [వలీఖానును తన్ని దొరలించుచు] 'దివానాది పాటా నమ్మతారు, నాది మాటా నమ్మరు.' [వలీ వణఁకును

ఖుస్రూ. — రాజా తర్వాత వచ్చినాడు. అడాయి వింది, మన దండంతా మర్దయా. నేను మేరే బాబ్, మేరే బాబ్, మేరే బాబ్, తనుపాదాల్ దర్నాణం కోషం పరారీచేసి ఢిల్లీకి వచ్చినాను.

[ను. వణఁకుచు ఏడుపును. నుల్తాక్ పక్షము వజీర్లును వణఁకుచు ఏడురు. వలీ కన్నులు మూసికొనును.

ఖుస్రూ. — వీడు సర్దార్దా అని, వీడు సర్దార్దా అని, వీనికి దర్నాణం చేసి, నీవుచాకలికి తెచ్చినావు చెప్పినాను బాబ్, నీవుతో చెప్పకద్దు అన్నాడే. తప్పుకుండా నేను చెప్తాక్ అన్నాను. అయితే పోనీ నీకాగోప్పదాం చెప్పి, కబుర్లుడు గునూ, ఇక్కడ్కివచ్చి అద్దో అడ్డ చూడు చెప్పి యిద్దో యిక్త నాతల కొట్టినాడే బాబ్, మేరే బాబ్. [వలీ. మూర్ఛిల్లును.

ఖుస్రూ. — వాడ్కి అట్లా మీరు తల్కాయ కొట్టించి నాకీ గోరీకట్టిస్తే నా మాతృ హల్లాకాడికి పోతుంది.

ను. — [కన్నీళ్లతో వణఁకుచు] యిష్టే వాడ్కి కాస్త్రీ చేస్తాం, నీకి బంగారం గోరీకడ్తాం. ఏడవకు హల్లాకాడ్కిపో. అహహా, మూడుమాసాల్కింద దివానా గోడ్ గస్తీజవాన్లు వీడికి చూచినాం చెప్పినార్. ఈవలీ పాపీ జూటాఖాత్ అన్నాడే. మాకీ యుద్ధంలో ఖుస్రూ మర్దయా చెప్పినాడే.

[వలీఖాన్ మూర్ఛ తేరును.

ఖుస్రూ. — మేరే బాబ్కు సలామతీ. నే నీదేఖుం తమకిరప్పగించి అల్లా కాడ్కి పోతావున్నాను.

[ఖుస్రూ కశేబరమునుండి చెపముకికాస్త్రీ వెలువడి కశేబరమును త్రోసి వలీకిమాత్ర ముగపడి చాటువకు పోవును.

వలీఖాన్. — [చెపముకికాస్త్రీ గని] హా! హా! హా! యుద్ధరృరాజా!

[అందఱు కశేబరమును దరిసి కని ఆశ్చర్యపడుదురు.]

నెట్టి.—నన్ను పిలుస్తావా?

సు.—అరే గాడిదా, యమధర్మ రాజేమిరా?

పెద్దనెట్టి.—[చణఁకుచు] చావఁబోవువానికి, ఇది హింసానావ గనుక యమధర్మరా జగపడినాఁడు.

సు.—వీడ్కి మేము యమధర్మరాజ్ అవుతాం.

[అని వరీఖానుతలను కొట్టఁబోవును.

పెద్దనెట్టి.—కట్టినవానిని తమరు కొట్టఁగూడదు, అంగరక్షకుల కాజు చేయుఁడు.

వజీర్లు.—అవును. బందగానె అరీ, మేము చెప్తాం. ఎవరూ అక్కడ ఈ పాపాఘ్నులకి తీస్కనిపోయి తలకొట్టి రాయిగట్టి జమ్నామే దుచ్చుండి. అగ సర్కార్ అజ్ఞ.

అంగరక్షకులు.—సర్కార్ చిత్తం.

[అని కొనిపోవుదును.

పెద్దనెట్టి.—[ఒక వర్తకునితో అపహించి] వరీతల తెచ్చి భద్రముచేయుము.

[వర్తకుఁడు నిష్క్రమింపఁడు. గుభీత్ గుభీత్ అని నీటిగా

వేసిన శబ్దములు అగును. గుండ్లు మ్రోగును.

[అంతట చెరుముకి శాస్త్రీ ప్రవేశించును.]

వర్త.—వీరే మా పురోహితులు.

సు.—ఓహో చిత్తగస్త జోష్యులు!

[చెరుముకి వరీఖానుని ఖరారునామా మల్లానుచేరి పోవును.

సు.—[చదువుకొని] అవలో! మాకి యీ రాత్రి చంపడానికి మూడు నెలలకుట్ర. ఇది వాడిదే దస్తూరీ. ఇది వాడిదే దస్కత్. ఇవి వా డెవర్కి రానినాడో?

చెకు.—ఎవరికొ? ఈ చీటి ఒక నాఁడు జగత్ప్రభువువారి యాస్థానమున సభ లేచినపిమ్మట నాకు దొరకినది. ఆ శత్రువు లందఱు తమకు దొరకుటకై, ఇప్పటికలాకు నేను దీనిని దాచితిని. ఈవర్తకులకు ఈకుట్ర తెలిపితిని. వానియింట జగత్ప్రభువు నకు విందు తప్పించి వారివిషయమున తమకు చేసిన నాకరీ తమకు ప్రత్యక్షమే.

సు.—వారిచేత బలికినాం. మీ పుష్కారానికి చాలా గుంజోషం! ఈ యేమి రాత్రియిది! వీడ్కి మేం సిఫాయిమొదల్ పాజ్ దార్ చేతి, సర్వసేనాపతి చేసి, ధనం ఇచ్చి మర్యాదల్ యిచ్చి, వజీర్ చేసి, మొదల్ వజీరు చేసి నాం మా! యింతా ద్రోహం చేసినాడు! హా హా ఈ!

చెవ. — మఱి కయనింపుడు, సర్వము సిద్ధము. నాతో రండు. కొంచెము పెర్పత్తు పుచ్చుకొనుడు, ఆయాసము తీటును.

వజీర్లు. — అట్లా చేతుండి.

[చెవముకి పెర్పత్తు ఇచ్చును. సుల్తానుతాగును. వజీర్లును చెవముకియు సుల్తానును కయనగృహమునకు తోడ్కొని నిష్క్రమింతురు.

[అంతట రాజు ప్రవేశించును]

పెట్టి. — పెద్దసెట్టి, మహారాజానకు మంగళ వేష మొసంగుము.

పెద్దసెట్టి. — శుభము శుభము శుభము. తమరును మంగళ వేషము ధరింపుడు.

[అని పెట్టివానికి మంత్రివస్తువులు ఇచ్చి, రాజానకు వస్తువులను ఆభరణములను తెచ్చియుంచును. పెట్టివాడు మహామంత్రివేషము ధరించును.

పెద్దసెట్టి. — జయము జయము మహామంత్రి యుగంధరులవారికి.

చెవ. — [ప్రవేశించి యుగంధరునింగని] జయము జయము యమధర్మరాజ మహామంత్రిగారికి. [రాజుం గని] ఈయమసభలో సోదాగరులవారు లేనికి వెలల వేయుచున్నారు? [అ గాదు. యుగం. తల ఆడించును.

రాజు. — [రాజ వేషధారణమును ముగించుచు] వెల గలవానికి వేయఁగలమే గాని లేనివానికి వేయఁగలమా?

చెవ. — వెలలేని సరకులం గలవా యీ వర్తకులయొద్ద?

[అ గాదు. యుగం. తల ఆడించును.

రాజు. — [ముగించి తిటాలున యుగంధరునిపాదములు పట్టుకుని, హస్తాశ్రయగద్దదముగా] ఈ యుగ్మమునకు వెలగలదా కాస్తులవారా?

ఉ. శ్రీదయతుండు శిదానవులఁ శిశెండి నిజాశ్రితు నింద్రుఁ బ్రోచున

ట్లాదట నాయరాతుల వెలార్చి నను నృతతంబుఁ బ్రోచుదుఁ,

శ్రీదునిఁ బేదఁ బేద నలశ్రీదు నొనర్చి విధి న్ననించు నీ

పాదునరోరుహద్యయికిఁ బ్రాజ్ఞవరేణ్యః వచింపు మూర్ఖముఁ.

[అని యాపాదములను బాపముల దడుపును.

అంబలు. — లేదు, లేదు, లేదు.

[మూడు అగాదులు

యుగం. — లేలేమ్మవత్సా. [అని రాజానులేపి కూర్చుండఁబెట్టి] దైవికము కండ్రి, భేదపదకు.

రాజు. — తను యజ్ఞమీతిన దోషమే, దైవదోషముగాదు.

యుగం. — వత్సా, గతమునకు చింతిల్లకు.

రాజు. — రాజ్యధర్మ నీ కథిలరాజులు దండనకు లచింప, వి
న్నాజపుమోళికెంపులనునద్యుతి నల్లడఁ జుట్టువాలుచో,
జాతను ని న్వరించు నలకాత్రవలక్ష్మిని బెండ్లియాడఁ దా
రాజీయలంకృతిం బడయు రాజశిఖామణి, నీవదాబ్దుముల్.

రాజు. — మహాప్రసాదము, మహాప్రసాదము.

యుగం. — వత్సా, నీ బాహుకార్యమును వీరి భక్తివిశ్వాసములు కావించినవి,
రాజు. — నా నుకృతకార్యమును గావించినవి.

యుగం. — పెద్దసెట్టి, బాల్యమున మా సహధ్యాయుని సహక్రీడివియు నైన
సేవావిశ్వాసములను పూర్ణముగా చల్లించితివి.

పెద్దసెట్టి. — కంటికి తెప్పలవలె నదా రక్షణల రగు తమకు నాచేయు
కొలుపునకు ప్రశంస యేల?

రాజు. — ఆచంద్రార్కము ప్రశంసనీయము మీ యందకు విశ్వాసము.

పెద్దసెట్టి. — వీలినవారు ఒక కొన్నియేని నిజమంగళాలంకారములు ధరింప
రాదా?

రాజు. — విశ్వనాథక్షేత్రమున ప్రాయశ్చిత్తమై, విశ్వనాథపూజ్యుడు,
[యుగంధరుని పాదములు నూపుచు] ఈ పాదములను నాస్వచ్ఛములఁజూపించి
పిదప.

చెకు. — తురకలు తిండికి లేవఁగానే అంగర లెత్తినారము. నిద్రలేగినంతనే
చాప లెత్తినారము. ఉభయవేగములఁ బోవుచున్నవి. తోక విశ్వనాథసేవ.

యుగం. — మఱి అందఱు విశ్రమింపుడు.

ఆ. పెట్టి యొకఁడు, నేనుఁ జెకుముచీకా ప్రియు,

కాలరుద్ర మూఁడుకమలభంగి,

మేము మువ్వరమును మేల్కొని యుందుము,

ప్రభువు విశ్రమంబు బడయుఁగాక.

[అందఱు నిష్క్రమింతురు.]

నవమాంకము.

సత్యము: ఓరుగల్లు, ప్రతాపరుద్రమహారాజు నాస్థానము.

[ప్రతాపరుద్రుడు సురత్రాణుడు, వజీర్లు, జనార్దన విద్యానాథ చెనుముకులు, విశ్వాసరావు, బహుపరివారముతో ప్రవేశించి యుపవేశింతురు.

సు.—మిథాలతో కాలీఫ్ హరూనల్ రషీద్ వారికి వుండింది తోస్తుంది. మీ బడామంత్రి యుగంధర్ వారికి మాకన్నాతో చూడవాలా కోర్తాం.

సు.—మీ మంత్రిగారికి ఎంతా గౌరవం వినా సరి వుంటుంది.

[వాద్యములు మ్రోగును.

రాజు.—వచ్చుచున్నారు, మన మెదుగువోయి తోడ్కొని రావలయును.

[అందఱు లేచి ఎదురు నడతురు. యుగంధరునితో అందఱు మరలి వత్తురు.

రాజు.—[యుగంధరునితో] కూర్చుండుడు. [అని ఆసీనుడేసి ప్రణమిల్లును.

యుగం.—సర్వాభ్యుదయోస్తు.

రాజు.—తమ దర్శనము కొఱుప కనుపెట్టుకొని యున్నారు సుల్తాను గారు. నిజనగరమునకు బోవ త్వరపడుచున్నారు.

సు.—సలాం యుగంధర్ మహామంత్రిగారికి.

యుగం.—సలాం. మాయింట అటుమాసము లయిన నిలువక అటుదినము లకే విసివిరా సుల్తాన్ వారు?

సు.—తమరు చేసే ఉత్కారం, గౌరవం, మర్యాదావల్ల యావజ్జీవం మీ ఘర్మే వుండడమే మాకీ యిష్టం. అయితే పోవడాన్ని కోరడాన్ని కారణాన్ని మహామంత్రిగారు యెరుగుదురే యెరుగుదురు. దయా వుంచి కేలవు దయచెయ్య వాలా కోర్తాము.

యుగం.—ఇంక వారిని నిలిపిన, వారికి వారికై యుద్విగ్లూరుచుండు వారికిం గూడ సాపరాధుల మగుదుము. వా రెచటనున్నారో నిజనగరమునకు వెలియదు. కావున వారిని పంపుట యుచితము.

సు.—నుహరాజ్, మేము దైవం చేస్తాచేత ఆవాడలోపడాం, మీకిదొంగినాం ఈమన పట్టినాడు మాకి? మీరు ఈయనకి అబంకీ ర్తి చేస్తారు తోస్తుంది.

చెట్టా.— “అల్లవా డిల్లహా యిల్లవా డిల్లహా
కళ్లులేని కబోది కడలేరలేడు.”

సు. — చిత్రగుప్తస్వయలూ, మేము కబోదీ చెప్పావా? వుండు వుండు.
[స్వరజవళినయించి] జోస్వలూ, మాతో వచ్చినాడు ఆ దివానా యేమైనా? ఆవలో వాడ్కి కూడా సంపీ యేకినారా!

చెకు. — వాడే అందరినీ చంపి వేసినాడు. వాని వెనకడు చంపగలవాడు!
సు. — మరి యేమైనాడు!

రాజు. — మీయెదుట నే యున్నాడు.

సు. — మాకీ అంతా పంధేపుం, ఆ దివానా దివానా అనిం, మీ తంత్రాల్లో మేమూ దివానా వున్నాం మహారాజ్.

రాజు. — వారే.

[అని మోడ్చుకేలితో యుగంధరుని చూపును.
[సూక్ష్మ. వశేగ్గును ముక్కుమీద చలించుచుండును.

సు. — అల్లా! అల్లా! అల్లా! అందుకీ మీరు గా మేషగంగా వాగునూ పుట్టిన చేసినారు. తమరు యుగంధర్ మహామంత్రి గారు మనకీ నిజం కబోదీ చేసినారు.

యుగం. — అంతయు మీ వశేగ్గు విశదీకరింతును.

సు. — [దిగులుతో] మీగుకూడా వశేగ్గుతో వశేగ్గు! అల్లా అల్లా అల్లా! ఇంతా యేమి తల్పినారు మాకీ యుగంధర్ మహారాజ్? [అని వశేగ్గును చూచుముగా నిలిచి] ఇది వశేగ్గు వాడారాత్రి అవుతుందా యుగంధర్ మహారాజ్?

యుగం. — అట్లు కానేరదు. శివునిగూజ లేక నీమయు వశేగ్గు. మీ వశేగ్గు బుద్ధిమంతులు, దోపించి చెప్పదురని మామాట. క్రమక్రమముగా మీ గొతొంగిన నే స్వారస్యము; మావలన విడవలదు. మీకు యావజ్జీవము బుద్ధికి ఇది యొక నిసోద వ్యాపారమగుగాక.

సు. — హబ్బ! మీ మాటచేత గాధరా తీరింది మహారాజ్. ఆ మహారాజా అన్నిమాట్లు పట్టిన ఆ పాదాల్కి మేము వఖ్యాటు పట్టుతాం. [అని కట్టానుచు యుగంధరుని పాదములు సోక సలముచేసి] మీరు యొకరో మావతాగం. మాకీ వరమియ్యండి సాహి. మీదర్నం యట్వంటి పాపాన్యూడికీ మేలు చేస్తుంది.

యుగం. — [నుల్తాను చేయి ప్రతాపరుద్రుని చేయికలిపి] మీ కిగుప్పుకు సఖ్యము చేయుచున్నాను.

క. మయశంబరులకుబలె 1 న. వ్యయపారంపరిగ సఖ్య మమరుత మీరుకా,
నయముగ నొందారులకు శిరిపు. భయదాహవములను దోరువడుదురు గాతకా.

1 అన్య... = వంశపరంపరగా, 2 శక్రువులకు భయంకరములయిన యుద్ధములందు.

సు.—ప్రతా, వజీర్లు, చెతుముకి ప్రభృతులు—కొరిక గారు, వరము వరము వరము.

సు.—మా జ్ఞాపకం తమకాడ వుండవాలా.

[అని యుగంధరునికి తనక తీ ఇచ్చి, తన పగిడీ ఇడి, తాను పాగా ధరించును, రాజు—మాగు గుత్తయొద్ద నుండవలయును. [అని సు క పగిడీక తీ ఇచ్చును
ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] జయము జయము జగ దీశ్వరులవారికి. పెద్దకెట్టిగారు వచ్చియున్నారు.

రాజు.—గమ్మను.

[అంతట పెద్దకెట్టి ప్రభృతులు ప్రవేశింతురు]

వర్త.—జయము జయము జగ దీశ్వరులవారికి. జయము జయము మహామంత్రి యుగంధరులవారికి. ఓనా! సలాము సలాము సుల్తానువారికి. సలాము సలాము వజీర్లువారికి.

సు.—వజీర్లు—సలాం సలాం.

సు.—[అత్కిగతిము] వీళ్ళకి కొట్టి రాజాసర్దార్లు మాకీ పట్టికెచ్చినారు. వీళ్ళ హుక్మకీ పోయినాను. వీళ్ళ నోవావర్తకులు, రాజా మర్దయా మంత్రి మర్దయా చెప్పి నాగు, ఇద్దరు అంతా పోయినారు. అరే! హల్లా! హల్లా!

రాజు—[విద్యా-తో] మహాసుభావా, తమ కొమారితకు వివాహ మైనదా?

విద్యా.—[అత్కిగతిము] కృతికస్యం గూర్చి పలికడగాక, [ప్రకాశము] మహారాజా, అల్లుడు కాకిగో నుండగా ఇటు వివాహ మెట్లగును?

రాజు.—[అత్కిగతిము] కృతింగూర్చి పలుకుచున్నాడు మహాకవి. [ప్రకాశము] వచ్చెనుగదా కాసిరాదా?

విద్యా.—ఇదిగో కానిచ్చుద. తదేవలగ్నం సుదినం తదేవ విద్యాబలం బుద్ధి బలం తదేవ ...

[అని ప్రతాపదుర్దీంగ్రంధమును విప్పి ఒకటిరెండు స్లోకములం జదువును (29-30.

పుటలు. చూ.) చెతుముకి అర్థము చెప్పెను. విద్యానాథుడు గ్రంథమును

రాజునకిచ్చెను. రాజులేచి సనమస్కారముగా గ్రహించి కూర్చుండును.

విద్యా.—ఇట్టియలు హరణము కొరకు గాని హరణహీనముగా కన్యనిచ్చుట కన్యజనకులకు పరువు కల్పన కావున ఈ యలంకారమును గ్రహింపవలయును.

[అని రాజువ్రేల ముద్దుటుంగరమును తొడుగును.

[నేపథ్యమున దుందుభులు పుష్పవృష్టియు]

గోపాల్ కవి: రించి, మోడ్చుకొనితో అంతిమము వానినే తగుల చేసిని
సంతోష గదా.

మ నామోక్షము: ప్రతివో: కమునను పేరు తగిలియున్నదో నేదో మాచుకొనుచు.

[దేవధ్వమున దుందుభరులు పుష్పవృష్టియు]

[యుగంధరుడు రాజుచేతికి కొన్ని కాసనము నిచ్చును.

రాజు:—[మాచి ఆనందించి] విశ్వాసరావు, వీనిని ఆందింపును.

[అని ఒక గొకటిగా చూచి యిచ్చును. విశ్వాసరావు వసుస గా
విద్యా. చెట్. బేతాళ. నరసిం. పెద్ద స. వీరిగి ఇచ్చును.

యుగం. వీలనవారు మిమ్ము నందఱను దేశాధీశ్వరులను చేసినారు, మిత్త
గోష్ఠిగా మర్యాద నిబంధించినారు. [రాజునుగూర్చి] కల్యాణ, నీ కింక నేదేని మనో
రథం బున్న నచింపుము

రాజు. మనోనుభావా.

కా. ధీనీనాథుని మిత్త్రుఁ జేసితివి, ¹ దాటిధర్మ బాహ్యత్వం దా
నల్ల బానుకరంబుఁ దెచ్చితి, ² ద్విషదృష్టికృతుఁ మత్స్రజఁ
ఇల్లొందిందితి చాకినేని, ³ గజరా జేగెరా యము నానగా,
నల్లాపింపుమ యింకనుం గలుగునే, నర్వజ్ఞ, ⁴ యాశావ్యముల్!
అయిన నిది యగుఁ గాక.

[భరతవాక్యము]

(మాలిని)

వానలు లోకశివం బిక్కళంబుగ వానవుఁ డిచ్చుతఁ గాలమునగా,
దేనియు జాల్కొన దేశము పండుత దివ్యులఁ దన్నుత యాగురుల్.
మావిత మౌషనుమార్గముఁ దప్పర మంతురుగార వృపు ల్లగతిఁ
భూనుతులొకవిపుంగవులం దొరపొచ్చెము సేయరు గార బుధుల్.

సమాప్తము

1 దాడియొక్క న్యాయమునకు వెలియైన వృద్ధయముగలవాడు. 2
శత్రువులచేత వెలుఁబెట్టిబడినవానిని. 3 కటకబల్లహుడు. 4 కోరఁదగినది,

PRINTED BY

Vedam Venkataraya Sastri & Bros.,
VEDAM PRINTERS, MADRAS-1

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి అండ్ ప్రైవేట్స్

4, మల్లికేశ్వరస్వామిగుడిసందు, లింగినెట్టివీధి, మద్రాస్ - 1

అర్ధరత్నో కూడ సగము సొమ్ము అడ్వాన్సు పంపవలెను.
ప్యాకింగు, తపాలుచార్జీలు వేరు. ఫార్మి వి. పి. పద్ధతి లేదు.

సంస్కృత గ్రంథములు

అభిజానశాకుంతల నాటకము, శ్రీమాన్ శేలటూరు రామదాస్	
అయ్యంగార్ గారి తెలుగు వ్యాఖ్యానముతో	(అచ్చులో)
రఘువంశము, సరిక మొదటి 3 సర్గలు 4 00; సర్గలు 4, 5, 6. 4 00	
మేఘసందేశము, మల్లినాథ వ్యాఖ్య, తెలుగు టీకాతాత్పర్యాదులు	8 00
కుమారసంభవము, మొదటి 6 సర్గలు, టీకాతాత్పర్యాదులు	(అచ్చులో)
అమరుకావ్యము, వేమధూపాలవ్యాఖ్య, సంపూర్ణాంధటిక.	8 00
రసమంజరి, శృంగారరసస్వరూపము, సరిక శ్రోత్రయచ్చు	8 00
పంచతంత్రము, మూలము మాత్రము.	(అచ్చులో)
దశకుమార చరిత్రము, మూలముమాత్రము (పాతప్రతి)	2 00
,, ఆంధ్రానువాదము (,,)	2 00

ఆంధ్ర పద్య కావ్యములు

అముక్తమాల్యద, సంజీవనీవ్యాఖ్యతో, ద్వితీయముద్రణము	36 00
శృంగారనైషధము, సర్వంకషవ్యాఖ్య, తృతీయముద్రణము.	[అచ్చులో]
జానవాసిష్ రామాయణము, [వేదాంతము] మడికి సింగనకవి	8 00
ఆంధ్రబిల్వీశము [పాతప్రతి] మూలము మాత్రము	1 00
కేయూరబాహుచరిత్రము, మంచనకవి, అటువేల వెలనాటి చరిత్రతో	4 00

లక్షణ గ్రంథములు

కావ్యాలంకారమాదానుజీ, ఉపోదాతముతో	5 00
ఆంధ్రసాహిత్యదర్పణము, 1—5 పరిచ్ఛేదములు 1 భాగము	4 00
అలంకారసంగ్రహము, అర్థాలంకారములు టీకాతాత్పర్యములతో	1 00
ఛందస్సు, నులువు సంగ్రహము, విద్యార్థుల కుపయోగకరము	0 50

నాటకములు

ప్రతాపరుద్రీయ నాటకము	6 00	ఆంధ్రాభిజానశాకుంతలము	4 00
ఉషానాటకము	2 00	ప్రియదర్శికా నాటిక	(అచ్చులో)
బొబ్బిలియుద్ధనాటకము	4 00	నాగానందనాటకము	2 50
విక్రమోర్వశీయము [అచ్చులో]		రత్నావలీ నాటిక	(అచ్చులో)
మాళవికాగ్నిమిత్రము	8 00	ఉత్తరరామచరిత్రము	5 00

సంగ్రహ ప్రతాపరుద్రీయ నాటకము (రంగప్రతి)	2
శ్రీకృష్ణరాయ విజయ నాటకము	0
శ్రీమోహము, సాంఘిక వివోదనాటిక	2
తానీష నాటకము [గోలకొండ పతనము]	1

విమర్శలు — ఉపన్యాసములు

నన్నెచోడుని కవిత్యము, వాఙ్మయచారిత్రక విమర్శలతో	6
గ్రామ్యభాషాప్రయోగ నిబంధనము, [నాటక పాత్రలో వివిధ భాష]	1
ఆంధ్రవ్యాకరణ సర్వస్వతత్త్వము (శాగదాశాంధిక)	1
తిక్కనసోనుయాజీ విజయము, జీవిత చరిత్ర విమర్శ	0
భారతాభాగత రూపకమంత్రము [భరతి నాట్యకళాచరిత్ర]	0
ఆంధ్రగ్రంథవిమర్శనప్రకారలేఖము [విమర్శనపద్ధతిని గుఱించినది]	0
గ్రామ్యాజీవనసనము. గ్రామ్యగ్రాంథిక వాదములది	0
విసంధివివేకము [సంధిని విడచినివ్రాచిన ముప్పదిమూడు గూర్చినది]	0
శ్రీపునర్వివాహ గ్రంథము [ఖండనము]	1
ఆంధ్రభాషాసర్వస్వార్థనియమకలిపయములు (నిఘంటు రచన)	0

కథలు — చరిత్రలు

కథాసరిత్సాగరము, 6 భాగములు పూరినట్లుగా	30
ఒక్కొక్క భాగము ప్రత్యేకముగా	5
భోజశాలిదాసుల కథలు 1 00	సంగ్రహకథాసరిత్సాగరము
విక్రమార్కుని యద్భుత కథలు 1 00	ఆంధ్రపాఠశాలలో పాఠశా చరిత్ర
ఉదయన చరిత్రము 1 00	సత్యకథాలహరి
అక్కన్నయదన్నల (తానీష మంత్రులు) చరిత్ర	2
వేంకటరాయశాస్త్రిగారి జీవితచరిత్ర సంగ్రహము.	2

డాక్టరు. నేలటూరి వేంకటరమణయ్యగారి గ్రంథములు

THE EASTERN CHALUKYAS OF Vengi	15
KAMPILI & VIJAYANAGARA	3
చరిత్రరచన-ఇతర వ్యాసములు (మొదలైన చారిత్రక వ్యాసములు)	3
పల్లవులు - చాళుక్యులు - చారిత్రక వ్యాసములు - శాసన శేషపటములతో	16
మధుమావతి (మొదలైన నాలుగుకథలు చరిత్రాత్మకములు)	2
దక్షిణాంధ్ర (తంజావూరు) వాఙ్మయచరిత్రము	3
అరాసుస్వరతత్త్వము శేషగిరి శాస్త్రిగారిది	0
తెలుగు పైలాలజీ (ఆంధ్ర శబ్దతత్త్వము.) 2 భాగములు, డి.గో	(4 ము)
సాందర్యలహరి, చదలువాడ జయరామశాస్త్రిగారి వివరణముతో	20
శ్రీమద్భాగవతము, దశమస్కంధము, పూర్వభాగము,	
చ. జయరామశాస్త్రిగారి టీక, పోతన పద్యములతో	40

